

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Є. С. НАЗИМКО, Т. І. ПОНОМАРЬОВА,
С. В. ЛОСИЧ, В. М. ПАВЛІЧЕНКО

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Навчальний посібник

 ПРАВОВА
ЄДНІСТЬ
РЕДАКЦІЯ
ЮРИДИЧНИХ
ВИДАНЬ

Київ • Алерта • 2024

УДК 343:351.74:342.78 (477) (075)
Н 19

Рекомендовано до друку Вченою радою
Донецького державного університету
внутрішніх справ (протокол № 16 від 29.03.2024)

Рецензенти:

Дрозд Валентина Георгіївна – головний спеціаліст консультативно–контрольного відділу Департаменту забезпечення діяльності Голови Національної поліції України, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Тичина Дмитро Михайлович – провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник.

Н19

Назимко Є.С., Пономарьова Т.І., Лосич С.В., Павліченко В.М.
Особливості здійснення правоохоронної діяльності на деокупованих територіях : навч. посіб. Київ: Алерта, 2024. 242 с.

ISBN 978-617-566-837-5

У навчальному посібнику визначено організаційно-правові та процесуальні засади забезпечення правоохоронної діяльності на деокупованих територіях. Здійснено аналіз положень міжнародного гуманітарного права та національного кримінального законодавства. Унормовано особливості розслідування кримінальних правопорушень на деокупованих територіях, а також узагальнено стандарти НАТО та визначено їх місце у діяльності органів сектору безпеки під час здійснення правоохоронної діяльності на деокупованих територіях. Деталізовано особливості розбудови архітектури кримінологічного забезпечення деокупованих територій, проаналізовано особливості застосування технології OSINT під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану.

Навчальний посібник розрахований на представників органів, які належать до сил безпеки, учених, здобувачів вищої освіти, а також усіх, хто цікавиться комплексними проблемами здійснення правоохоронної діяльності на деокупованих територіях.

У навчальному посібнику використано фотозображення, схеми та ілюстрації, представлені учасниками міжвідомчої групи Офісу Генерального прокурора під час тренінгу EUAM Ukraine «Investigation of war crimes/international crimes» (13–17 березня 2023 р.).

УДК 343:351.74:342.78 (477) (075)

© Назимко Є.С., Пономарьова Т.І.,
Лосич С.В., Павліченко В.М., 2024

© Донецький державний університет
внутрішніх справ, 2024

© Видавництво «Алерта», оформлення 2024

ISBN 978-617-566-837-5

Зміст

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. РОЗБУДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ СТІЙКОСТІ ЯК ЗАСОБУ ГАРАНТУВАННЯ БЕЗПЕРЕРВНОСТІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	8
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ І ПОРЯДКУ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ.....	29
РОЗДІЛ 3. МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЙОГО НОРМ І ПРИНЦИПІВ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	54
РОЗДІЛ 4. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ТА ЗЛОЧИНІВ, ЩО ПІДПАДАЮТЬ ПІД ЮРИСДИКЦІЮ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ.....	73
РОЗДІЛ 5. КРИМІНОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АРХІТЕКТУРИ БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ.....	130
РОЗДІЛ 6. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ.....	142
РОЗДІЛ 7. ОСОБЛИВОСТІ ДОКУМЕНТУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ.....	184
РОЗДІЛ 8. ЗАСТОСУВАННЯ СТАНДАРТІВ НАТО ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ.....	213
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	232

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ ТА СКОРОЧЕНЬ

EUMAM – European Union Military Assistance Mission for Ukraine (Консультативна місія ЄС в Україні);

USAID – United States Agency for International Development (Агенство США з міжнародного розвитку);

OSINT – Open source intelligence (розвідка відкритих даних);

ICPA – International Corrections and Prisons Association (Міжнародний центр з переслідування за злочин агресії проти України);

JIT – Joint investigation team (правоохоронні та судові групи, створені спільно національними слідчими органами країн ЄС для боротьби з транскордонною злочинністю);

NATO – North Atlantic Treaty Organization (Організація Північноатлантичного договору або Північноатлантичний альянс);

США – Сполучені Штати Америки;

ЄС – Європейський Союз;

НГУ – Національна гвардія України;

СБУ – Служба безпеки України;

ДСНС – Державна служба з надзвичайних ситуацій;

ДФС – Державна фіскальна служба;

ДМС – Державна міграційна служба;

ООН – Організації Об'єднаних Націй;

МС ООН – Міжнародний суд Організації Об'єднаних Націй

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини;

МКТЮ – Міжнародний трибунал для колишньої Югославії;

МКС – Міжнародний кримінальний суд;

МКЧХ – Міжнародний Комітет Червоного Хреста;

КК – Кримінальний кодекс;

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення;

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс;

ОТГ – об'єднана територіальна громада;

ЗС України – Збройні Сили України;

ТЦК та СП – Територіальний центр комплектування та соціальної підтримки;

БПЛА – безпілотний літальний апарат;

БПАК – безпілотний авіаційний комплекс;

ОМБр – окрема механізована бригада;

ДШБ – десантно-штурмовий батальйон;

МППЛ – Міжнародне партнерство за права людини

УВКПЛ – Управління Верховного комісара ООН з прав людини

ОГП – Офіс Генерального прокурора;

МГП – міжнародне гуманітарне право.

ВСТУП

Забезпечення державної політики у сферах національної безпеки і оборони є основною формою захисту прав і свобод людини і громадянина, що набуває особливого значення під час дії особливого правового режиму воєнного стану. Захист національних інтересів України від зовнішніх та внутрішніх загроз є пріоритетним напрямом діяльності сектору безпеки і оборони. Водночас реалізація функції із забезпечення національної безпеки України покладається саме на сили безпеки, до яких відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» віднесено правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту¹ тощо. В умовах міжнародного збройного конфлікту та військової агресії російської федерації правоохоронні органи зіштовхнулись із викликами, пов'язаними із порушенням державою-агресором низки положень міжнародного гуманітарного права, найбільш небезпечним з яких стало застосування видів звичайної зброї, що завдають надмірні ушкодження та/або мають невибірку дію (Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибірку дію²), умисне спрямування нападів на цивільне населення як таке або на окремих цивільних осіб, що не беруть безпосередньої участі у воєнних діях, посягання на життя й фізичну недоторканність, зокрема вбивство в будь-якій формі, каліцтво, жорстоке поводження та катування, віддання розпоряджень про переміщення цивільного населення з причин, пов'язаних з конфліктом, якщо тільки цього не вимагають міркування безпеки відповідного цивільного населення або настійна необхідність військового характеру, а також інші грубі порушення Женевських конвенцій³ від 12 серпня 1949 року. Протягом усього періоду здійснення військової агресії проти України представ-

¹ Про національну безпеку: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>

² Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибірку дію. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_266#Text

³ Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

никами держави-агресора було окуповано низку територій, частина з яких була деокупована шляхом проведення спільних операцій органами секторів безпеки і оборони країни.

Водночас реалізація державної політики у сфері національної безпеки і оборони на деокупованій території потребує наявності у представників органів правопорядку здатності до вирішення проблем організаційно-правового характеру з метою забезпечення максимальної оперативності й результативності, якої буде достатньо для захисту національних інтересів громадян та відновлення безпекового середовища на деокупованих територіях. Здійснюючи правоохоронну функцію, сектор безпеки в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану повинен мати відповідний операційно-стратегічний потенціал, здатний забезпечити стабільний розвиток держави й суспільства шляхом підвищення рівня державної і громадської безпеки на деокупованих територіях як під час збройного конфлікту, так і після його припинення.

Метою цього навчального посібника є формування у здобувачів вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, які проходять підготовку за освітньо-науковою програмою 262 «Правоохоронна діяльність», теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, необхідних для здійснення правоохоронної діяльності на деокупованих територіях. Підготовлений на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, схваленого Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023, а також розділу II Плану наукової роботи Міністерства внутрішніх справ на 2024 рік, затвердженого Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 28 грудня 2023 року № 1082.

У навчальному посібнику використано фотозображення, схеми та ілюстрації, представлені учасниками міжвідомчої групи Офісу Генерального прокурора під час тренінгу EUAM Ukraine «Investigation of war crimes/international crimes» (13–17 березня 2023 р.).

РОЗДІЛ 1.

РОЗБУДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ СТІЙКОСТІ ЯК ЗАСОБУ ГАРАНТУВАННЯ БЕЗПЕРЕРВНОСТІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного конфлікту безпекові ініціативи є важливим елементом в архітектурі безпекового середовища. Диференційований підхід до визначення пріоритетних напрямків розвитку держави дозволяє створювати алгоритм захисту конституційних прав та інтересів громадян із урахуванням загроз, вразливостей та ризиків національній безпеці. В Концепції забезпечення національної стійкості, затвердженої Указом Президента України від 27 вересня 2021 року № 479/2021, вказано, що реальність, яка формується в умовах стрімкого розвитку сучасних технологій, змінює традиційні уявлення про загрози як такі, що зумовлені причинами переважно природного, техногенного, соціального або воєнного характеру. Новітні методи створення конфліктів і кризових ситуацій потребують розуміння природи їх виникнення на основі системного аналізу та оцінювання ризиків для найбільш важливих сфер життєдіяльності суспільства і держави, зокрема, економічної, енергетичної, інформаційної, кібернетичної, екологічної, продовольчої, охорони здоров'я, освіти та культури⁴. Це положення зумовлює актуальність розробки безпекових проєктів, які будуть забезпечувати захист національної безпеки та підтримувати національну стійкість у державі як під час ведення активних бойових дій та в умовах воєнного стану, так і протягом визначеного постконфліктного часового проміжку.

Згідно із принципами адаптивного управління цілі та завдання у сфері забезпечення національної безпеки і стійкості мають періодично переглядатися та уточнюватися, у т.ч. за результатами страте-

---

⁴ Концепція забезпечення національної системи стійкості: затв. Указом Президента України від 27.09.2021 р. № 479/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479/2021#n11>

гічного аналізу й комплексного оцінювання ризиків. Планування заходів щодо розбудови системи забезпечення національної стійкості має передбачати визначення очікуваних результатів і критеріїв їх оцінювання. При цьому результати, з одного боку, можуть характеризувати динаміку виконання заходів щодо організаційного та правового забезпечення цієї системи і передбачати прийняття визначених нормативно-правових актів або створення певних організаційних структур і форматів. З іншого боку, вжиті заходи повинні демонструвати позитивну динаміку показників, які характеризують критерії національної стійкості. Для цього необхідно розробити відповідні показники для кожного з визначених напрямів забезпечення національної стійкості з урахуванням загальних рекомендацій щодо формування критеріїв стійкості. При цьому як цільові орієнтири доречно встановити оптимальні рівні таких показників відповідно до визначеного контексту ситуації. Періодично необхідно проводити коригування цільових орієнтирів з урахуванням тенденцій і змін безпекової ситуації та ключових параметрів системи забезпечення національної стійкості⁵. Отже, **під безпековим проєктом** необхідно розуміти *сукупність організаційно-управлінських та практичних заходів, спрямованих на формування багаторівневої системи забезпечення спроможності держави своєчасно ідентифікувати та нейтралізувати ризики та загрози національній безпеці України за всіма її напрямками.*

Значна частина цілеспрямованих дій різних факторів припадає на етап, який передує настанню кризової ситуації або дії загрози (докризовий). У цей період здійснюється підготовка до можливого реагування на загрози й кризові ситуації, поширюються необхідні знання й навички, формуються резерви, виявляються уразливості. З урахуванням особливостей адаптивного управління серед найбільш значущих процесів у сфері забезпечення національної стійкості, що мають здійснюватися на цьому етапі, слід виокремити такі: постійний моніторинг безпекової ситуації; оцінювання ризиків, ідентифікація загроз, визначення уразливостей, оцінювання спроможностей і рівня готовності різних суб'єктів до реагування на загрози й кризові ситуації; запобігання загрозам, мінімізація деструктивних впливів та можливих наслідків реалізації загроз і кризових ситуацій, усунення причин розгортання конфліктів; забезпечення готовності органів державної

⁵ Резнікова О.О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища: монографія. Київ : НІСД, 2022. 456 с.

влади й місцевого самоврядування, установ, підприємств, організацій, громад, громадянського суспільства, населення до реагування на будь-які загрози, кризові ситуації; планування заходів і кризовий менеджмент, у т.ч. розроблення секторальних та організаційних планів стійкості, упровадження універсальних протоколів узгоджених дій щодо реагування на загрози й кризові ситуації та відновлення функціонування основних сфер життєдіяльності суспільства та держави на рівні, не нижчому за докризовий; забезпечення дієвої координації та чіткої взаємодії органів сектору безпеки та оборони, інших державних органів, територіальних громад, бізнесу, громадянського суспільства й населення у запобіганні й реагуванні на загрози й кризові ситуації та подоланні їх наслідків; набуття та поширення необхідних знань і навичок щодо забезпечення безпеки і стійкості; налагодження та підтримання надійних каналів комунікації державних органів із громадянським суспільством; розвиток міжнародної співпраці з питань забезпечення стійкості⁶. Забезпечення національної стійкості на деокупованих територіях в першу чергу потребує відновлення безпекового середовища шляхом усунення криміногенних загроз з боку держави-агресора. Такі загрози можуть полягати у продовженні діяльності, пов'язаної із пособництвом державі-агресору, зокрема – шляхом вчинення дій, передбачених у ст. 111–2 національного кримінального законодавства. Отже, відновлення системи національної стійкості на деокупованій території реалізується за допомогою окремих безпекових проєктів (які є актуальними для конкретної території з урахуванням географічних та соціальних особливостей).

Серед найважливіших груп механізмів забезпечення національної стійкості другого типу доцільно виокремити такі: забезпечення безперервності державного управління, у т.ч. гарантування правонаступності влади, посилення координації діяльності уповноважених державних органів, налагодження обміну інформацією між ними та суб'єктами недержавного сектору (у т.ч. через формування цільових міжвідомчих груп, партнерств, форумів, які діють на постійній основі, тощо); забезпечення безперервності процесу надання критично важливих послуг населенню (у т.ч. створення системи захисту критичної інфраструктури, формування секторальних планів дій, протоколів узгоджених дій на випадок кризових ситуацій тощо); ство-

⁶ Резнікова О.О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища: монографія. Київ : НІСД, 2022. 456 с.

рення багаторівневої системи оцінювання ризиків і спроможностей, ідентифікації загроз і виявлення уразливостей; налагодження стійких двосторонніх каналів комунікації уповноважених органів державної влади та місцевого самоврядування з населенням. Слід додати, що такі напрями діяльності, як удосконалення законодавства, у т.ч. щодо принципів стратегічного планування та кризового управління, координації сил і засобів, а також здійснення контролю за виконанням рішень і моніторингу ситуації, мають наскрізний характер і можуть входити до складу механізмів як першого, так і другого типу. Ураховуючи те, що сучасні загрози можуть спрямовуватися не лише проти держави, а й проти суспільства, окремих організацій, підприємств, громадян, механізми забезпечення стійкості можуть мати як комплексний характер (діяти в масштабах держави), так і запроваджуватися на рівні окремих суб'єктів (установ, організацій, підсистем, громад тощо)⁷. Із урахуванням змісту поняття «система національної стійкості» до основних ознак її поступового відновлення на деокупованій території належать: 1) забезпечення безпеки населення, яке проживає на деокупованій території; 2) забезпечення безпеки критичної інфраструктури; 3) зниження криміногенних ризиків (зокрема – пов'язаних зі злочинами проти основ національної безпеки України); 4) відновлення координації діяльності державних органів; 5) відновлення повноцінної діяльності всіх державних інституцій.

Низку визначених напрямів закладено в структуру безпекових проєктів, більшість з яких створюються з урахуванням положень, викладених у Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни», затвердженій Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020, в якій зазначено, що... Стратегія національної безпеки України ґрунтується на таких основних засадах: стримування – розвиток оборонних і безпекових спроможностей для унеможливлення збройної агресії проти України; стійкість – здатність суспільства та держави швидко адаптуватися до змін безпекового середовища й підтримувати стале функціонування, зокрема шляхом мінімізації зовнішніх і внутрішніх уразливостей; взаємодія – розвиток стратегічних відносин із ключовими іноземними партнерами, насамперед з Європейським Союзом і НАТО та їх державами-членами, Сполученими Штатами Америки, прагматичне співробітництво з іншими

⁷ Резнікова О.О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища: монографія. Київ : НІСД, 2022. 456 с.

державами та міжнародними організаціями на основі національних інтересів України. Ураховуючи фундаментальні національні інтереси, визначені Конституцією України і Законом України «Про національну безпеку України», пріоритетами національних інтересів України та забезпечення національної безпеки є: відстоювання незалежності і державного суверенітету; відновлення територіальної цілісності у межах міжнародно визнаного державного кордону України; суспільний розвиток, насамперед розвиток людського капіталу; захист прав, свобод і законних інтересів громадян України; європейська і євроатлантична інтеграція⁸. Необхідно відзначити, що незважаючи на те, що наведений документ був прийнятий ще за два роки до повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну, більшістю заходів та напрямів удосконалення рівня забезпечення національної безпеки держави вже було враховано потенційну можливість інтенсифікації збройної агресії, розпочатої ще у 2014 році, що мало наслідком часткову окупацію територій Донецької та Луганської областей, а також анексію Автономної Республіки Крим.

Отже, до актуальних завдань, передбачених для виконання безпековими проектами, можна віднести: 1) створення безпекового середовища за всіма напрямками; 2) сприяння формуванню національної стійкості; 3) розвиток оборонних спроможностей, достатніх для утримання збройної агресії як російської федерації, так і її держав-сателітів; 4) розробка та інтеграція плану дій з деокупації окупованих територій та відновлення територіальної цілісності в межах нормативно визнаного державного кордону; 5) сприяння розвитку партнерства з Організацією Північноатлантичного договору; 6) захист особливо вразливих категорій населення (у т.ч. – внутрішньо переміщених осіб); 7) проведення заходів, необхідних для уникнення випадків сепаратизму та колабораціонізму на деокупованих/постконфліктних територіях; 8) захист критичної інфраструктури від кризових ситуацій та інших протиправних посягань на її нормальне функціонування; 9) забезпечення умов існування громадян та реалізацію базових потреб у надзвичайних ситуаціях, у т.ч. тих, що пов'язані із тривалою відсутністю електроенергії; 10) забезпечення дотримання конституційних прав та свобод громадян в умовах особливого правового режи-

⁸ Стратегія національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни»: затв. Указом Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>

му воєнного стану (права на освіту, право на працю, право на медичне обслуговування тощо); 11) налагодження механізму взаємодії волонтерських організацій із міжнародними донорами.

Формування безпекового середовища має враховувати рівень спроможності/готовності держави забезпечувати захист гуманітарної складової політики національної безпеки. Це і є визначальним маркером національної стійкості, який має бути застосований для оцінки відповідності безпекових/гуманітарних проєктів, спрямованих на зниження потенціальної загрози повторної ескалації конфлікту на деокупованих територіях, потребам держави та суспільства, які функціонують в умовах особливого правового режиму воєнного стану.

У Концепції забезпечення національної стійкості, затвердженій Указом Президента України від 27 вересня 2021 року № 479/2021, зазначено, що національна стійкість – здатність держави і суспільства ефективно протистояти загрозам будь-якого походження і характеру, адаптуватися до змін безпекового середовища, підтримувати стале функціонування, швидко відновлюватися до бажаної рівноваги після кризових ситуацій; національна система стійкості – комплекс цілеспрямованих дій, методів та механізмів взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, інститутів громадянського суспільства, які гарантують збереження безпеки і безперервності функціонування основних сфер життєдіяльності суспільства і держави до, під час і після настання кризової ситуації⁹. Національна стійкість забезпечується сукупністю дій, спрямованих на запобігання зовнішніх та внутрішніх загроз, зумовлених як воєнною агресією, так і її наслідками, які гальмують/ускладнюють або унеможливають нормальне функціонування державних інституцій. Зокрема, такими діями можуть бути: 1) удосконалення системи стратегічних комунікацій; 2) унормування окремих особливостей здійснення державного управління в кризових, надзвичайних та воєнних умовах; 3) посилення нормативних засад інтеграції принципу субсидіарності в механізм управління суспільством, шляхом створення нових воєнізованих підрозділів (наприклад, прийняття Закону України від 16 липня 2021 року № 1702-IX «Про основи національного спротиву», створення добровольчих формувань тери-

⁹ Концепція забезпечення національної системи стійкості: затв. Указом Президента України від 27.09.2021 р. № 479/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479/2021#n11>

торіальної громади тощо); 4) удосконалення національної військової мобільності; 5) сприяння подальшій інтернаціоналізації.

Отже, формування національної стійкості потребує відповідної практичної платформи для усунення галузевих загроз, що можна реалізувати виключно за рахунок створення безпекових проєктів (безпекових ініціатив). Звертаючись до європейського досвіду, необхідно зазначити, що у 2012 р. Європейський Союз започаткував дві основні ініціативи щодо стійкості: Підтримка стійкості Африканського рогу (англ. Supporting Horn of African Resilience, SHARE) та Глобальний альянс за ініціативу стійкості – Сахель та Західна Африка (фр. l'Alliance Globale pour l'Initiative Résilience – Sahel et Afrique de l'Ouest, AGIR). Аналіз офіційних документів Євросоюзу є підставою стверджувати, що основними пріоритетами підтримки ЄС щодо розбудови стійкості держав, які розвиваються, є такі: адаптування до зміни клімату, зменшення ризиків надзвичайних ситуацій, підтримка сільського господарства, продовольчої безпеки та соціального захисту, подолання бідності, забезпечення доступу до медичних та освітніх послуг тощо¹⁰. Наведені напрямки реалізації безпекової політики Європейським Союзом здебільшого були зумовлені актуальними потребами та проблемами країн із низьким соціально-економічним рівнем розвитку. Відсутність тенденцій до потенційного воєнного конфлікту сусідніх держав змістило акценти на забезпечення матеріальних та екологічних потреб вразливих верств населення.

У зв'язку з цим зміни, що відбулись у глобальному безпековому середовищі, особливо після 2014 р., засвідчили зростання кількості загроз, які постали перед Євросоюзом і його членами. Це потребувало перегляду підходів до формування зовнішньої і внутрішньої політики

¹⁰ Council of the European Union. Council Conclusions on EU Approach to Resilience. Brussels. 28 May 2013. URL: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/foraff/137319.pdf; European Commission. Building resilience: the EU's approach. URL: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/EU_building_resilience_en.pdf; European Commission. Building resilience: the EU's approach. Factsheet. URL: https://ec.europa.eu/echo/files/aid/countries/factsheets/thematic/EU_building_resilience_en.pdf; European Commission. The EU Approach to Resilience: Learning from Food Security Crises. Factsheet. URL: https://ec.europa.eu/echo/files/aid/countries/factsheets/thematic/resilience_africa_en.pdf; European Parliament. Resilience as a Strategic Priority of the External Action of the EU. Resolution 2017/2594(RSP). Brussels, 2017. 01 June. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0242_EN.html; Резнікова О.О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища: монографія. Київ : НІСД, 2022. 456 с.

ЄС. Питання забезпечення стійкості як демократичних держав – членів ЄС, так і держав, розташованих на сході та півдні від ЄС, стали одними з основних пріоритетів, визначених Глобальною стратегією Європейського Союзу щодо зовнішньої політики та політики безпеки «Спільне бачення, спільна дія: сильніша Європа» (2016) (далі – Глобальна стратегія ЄС)¹¹. Це зумовлено тим, що нині питання внутрішньої і зовнішньої безпеки перетинаються дедалі частіше. Наразі бачення стійкості ЄС засноване на здатності держав-членів і Союзу загалом протистояти широкому спектру загроз, зберігаючи при цьому спільні демократичні цінності¹². Основною умовою забезпечення національної стійкості має бути наявність взаємозалежної багаторівневої системи, яка має включати в себе такі основні елементи, як: здійснення належного конституційного нагляду; формування концепції сталого економічного та політичного розвитку; оптимізація внутрішніх та зовнішніх міграційних процесів; зниження криміногенних загроз.

У Глобальній стратегії ЄС згадані, зокрема, такі основні напрями і завдання у сфері зміцнення стійкості держав та їхніх суспільств і в самому ЄС, і в усій Європі: сприяння стійкості демократій держав-членів відповідно до спільних цінностей (повага та просування прав людини, основних свобод, верховенство права, справедливість, солідарність, рівність, недискримінація, плюралізм і повага до різноманітності); посилення стійкості критичної інфраструктури, мереж та послуг у кіберпросторі; посилення суспільної стійкості, зокрема через поглиблення відносин з громадянським суспільством, культурними організаціями, релігійними громадами, соціальними партнерами та ін.; інвестування у стійкість держав і суспільств, що розташовані на сході (до Середньої Азії) та півдні (до Центральної Африки) від ЄС, зокрема найближчих сусідів ЄС і держав походження й транзиту мігрантів та біженців; посилення енергетичної та екологічної стійкості¹³. Варто відзначити також рішення про створення військової місії

---

¹¹ European Union. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. URL: https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf

¹² Резнікова О.О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища: монографія. Київ : НІСД, 2022. 456 с.

¹³ European Union. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. URL: https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf

ЄС на підтримку України (EUMAM Ukraine), основною метою якої є вдосконалення рівня спроможності (у тому числі – шляхом перепідготовки та навчання військових) Збройних Сил України захистити територіальну цілісність України, а також забезпечити реалізацію інших завдань, передбачених Стратегією забезпечення національної безпеки України. Вказаний підхід має бути позитивно оцінений як з точки зору сприяння розвитку супротиву відносно російської федерації, так і з позиції розвитку воєнного потенціалу для постконфліктного забезпечення національної безпеки країни.

Також у Глобальній стратегії ЄС визначено, що стійка держава – це безпечна держава, а безпека є основою процвітання та демократії. Але для забезпечення безпечного сталого розвитку необхідно підтримувати не лише державні установи. У документі окреслено перехід до ширшого підходу – розуміння стійкості як поняття, що охоплює всіх людей і все суспільство, оскільки стійке демократичне суспільство, яке характеризується довірою до інституцій, та сталий розвиток становлять підґрунтя стійкої держави¹⁴. Водночас документом визначено, що цілеспрямовані підходи до стійкості, попередження та вирішення конфліктів у межах ЄС та за його межами вимагають глибшого усвідомлення ситуації, а реагування на кризи має відбуватися передусім на основі Спільної політики у сфері безпеки і оборони, гуманітарної допомоги, санкцій і дипломатії¹⁵. Отже, формування національної стійкості з європейської позиції має розумітись як здатність держави до реформування з метою задоволення потреб суспільства у кризових умовах та відновлення спроможності та дієвості державних інститутів у постконфліктний період.

Глобальна стратегія ЄС із зовнішньої і безпекової політики містить важливий напрям – «працювати з ключовими партнерами, державами і регіональними об'єднаннями, які поділяють погляди ЄС». За цим критерієм Україна є важливим партнером ЄС на Сході. Україна відзначена не у розділі «Комплексного підходу до конфліктів», а саме у розділі «Європейська система безпеки», в контексті протидії агресії росії, що підтверджує її ключову важливість для безпеки ЄС

---

¹⁴ European Union. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. URL: https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf

¹⁵ Резнікова О.О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища: монографія. Київ : НІСД, 2022. 456 с.

та визначає перспективність такого виміру співпраці. Отже, власне партнерський підхід до подальшого розвитку співпраці України з ЄС у сфері зовнішньої політики і безпеки демонструє, що це має бути вулиця із двостороннім рухом. У цій співпраці можна виділити три кластери: взаємодія України і ЄС у міжнародному і регіональному вимірах заради спільної безпеки; допомога ЄС у зміцненні стійкості і безпеки України; внесок України у безпеку Європи. Очевидно, що в подальшому міжнародний і регіональний виміри співпраці України і ЄС спиратимуться на усесторонню підтримку України Євросоюзом у питаннях, що стосуються суверенітету, територіальної цілісності, захисту національних інтересів, безпеки держави і людини. Зі свого боку Україна має підтримувати політику ЄС, дотримуватись європейських цінностей та стати їхнім провідником у регіональному вимірі, перш за все в рамках Чорноморського регіону та формату Східного партнерства¹⁶. Розвиток двосторонніх відносин із ЄС є пріоритетом для України. Кластер допомоги ЄС у зміцненні стійкості і безпеки України здебільшого полягає у наданні консультативної та донорської допомоги, необхідної для формування безпекового середовища та утримання політичних та бойових позицій в умовах воєнного стану. Окреме місце також необхідно виділити міжнародним ініціативам та безпековим проектам, які наразі реалізовані або очікують реалізації в Україні та спрямовані як на забезпечення безпеки окремих територіальних громад, так і на усунення негативних наслідків руйнування критичної інфраструктури України (наприклад, безпекові проекти, реалізовані в межах програм USAID: «Підвищення ефективності роботи та підзвітності органів місцевого самоврядування» («ГОВЕРЛА») та «Проекту енергетичної безпеки» тощо). Водночас не можна не відзначити, що більшість запропонованих для інтеграції у практичну діяльність (у тому числі – Національної поліції України) безпекових проектів знаходяться в ретроспективно обмеженій площині, у зв'язку з чим спрямовані на забезпечення виключно потреб, зумовлених воєнним станом без урахування особливостей зовнішньої та внутрішньої політики держави, її євроінтеграційних амбіцій та потенційних іміджевих втрат, а також перманентної загрози ескалації військових конфліктів у майбутньому, що можуть стати наслідком фінансування невдалих національних безпекових ініціатив.

¹⁶ Резнікова О.О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища: монографія. Київ : НІСД, 2022. 456 с.

Отже, концепція формування безпекового середовища, яка має бути закладена в основу кожного безпекового проєкту, незалежно від його територіальності та часового проміжку, має враховувати позицію, відповідно до якої держава повинна бути демократичною та мати відкрите суспільство, яке є нацією за усіма ознаками. Водночас безпека держави забезпечується не тільки спеціально уповноваженими суб'єктами, а й кожним окремим громадянином країни. Ця позиція і відтворює концепт, закладений у поняття стійкості, викладений у Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни», затвердженій Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020.

Безпекові проєкти правоохоронних органів, а також їх діяльність із забезпечення національної стійкості на деокупованій території також полягає у забезпеченні можливості своєчасного виявлення загроз та ризиків віктимізації населення та вторинної окупації території. У зв'язку з цим у контексті формування механізмів адаптивного управління національною стійкістю особливого значення набуває створення й упровадження системи раннього виявлення і попередження загроз, надто в умовах поширення гібридних загроз¹⁷. Такі загрози зазвичай мають прихований характер або реалізуються через маніпулювання демократичними цінностями і правовими механізмами, їх дуже складно ідентифікувати на початковому етапі та прогнозувати їх розвиток, оскільки вони мають нелінійний характер. Сучасні системи раннього виявлення й попередження загроз охоплюють не лише технічні засоби інформування населення про надзвичайну ситуацію, у т.ч. передавання спеціальних сигналів (сирен). Метою їх функціонування є ідентифікація загроз на ранньому етапі й створення умов для поглинання загроз (за можливості), запобігання, а також пом'якшення їх негативного впливу на державу та суспільство. Необхідність завчасного виявлення й оцінювання широкого спектра загроз, у т.ч. гібридного типу, підвищує вимоги до розвідувальних, контррозвідувальних, правоохоронних та інших органів державної влади, оскільки до їх компетенції належить своєчасне виявлення загроз у визначеній сфері відповідальності. Для цього використовуються їх організаційні, аналітичні, технічні, оперативні та інші спромож-

¹⁷ Резнікова О.О. Концептуальні підходи до розробки системи раннього попередження як механізму забезпечення національної стійкості. *Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії*. 2019. № 23. С. 196–202.

ності. Зі свого боку це актуалізує питання про регулярне оцінювання спроможностей сектору безпеки та оборони щодо протидії традиційним і новим загрозам. Ефективним інструментом для виявлення відповідних уразливостей («слабкої ланки» сектору безпеки та оборони) може стати комплексний огляд сектору безпеки та оборони, а також огляд стійкості органів державної влади та місцевого самоврядування. Ефективним інструментом у діяльності щодо виявлення загроз на ранньому етапі й визначення заходів оперативного реагування є ситуаційні центри, які можуть бути утворені при органах державної влади. Поєднання їх зусиль шляхом створення мережі ситуаційних центрів дозволяє реалізувати принципи широкої співпраці та комплексного підходу до аналізу загроз¹⁸. В умовах дії особливого правового режиму воєнного стану національна система стійкості утворює платформу для здійснення правоохоронної діяльності на деокупованих територіях шляхом надання можливості органам сектору безпеки і оборони забезпечувати публічну безпеку і порядок, а також безперервне функціонування основних сфер життєдіяльності суспільства і держави у взаємодії із відповідними суб'єктами з питань підготовки і ведення національного спротиву.

Відповідно до Закону України від 16.07.2021 № 1702-IX «Про основи національного супротиву» складовими національного спротиву є територіальна оборона, рух опору та підготовка громадян України до національного спротиву. **Територіальна оборона** – система загальнодержавних, воєнних і спеціальних заходів, що здійснюються в мирний час та в особливий період з метою протидії воєнним загрозам, а також для надання допомоги в захисті населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій; **рух опору** – система воєнних, інформаційних і спеціальних заходів, організація, планування, підготовка і підтримка яких здійснюється з метою відновлення державного суверенітету і територіальної цілісності під час відсічі збройної агресії проти України; **добровольче формування територіальної громади** – воєнізований підрозділ, сформований на добровільній основі з громадян України, які проживають у межах території відповідної територіальної громади, який призначений для участі в підготовці та виконанні завдань територіальної оборони. **Метою національного спротиву є** підвищення

¹⁸ Резнікова О.О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища: монографія. Київ : НІСД, 2022. 456 с.

обороздатності держави, надання обороні України всеохоплюючого характеру, сприяння забезпеченню готовності громадян України до національного спротиву. **Завданнями територіальної оборони є:** 1) своєчасне реагування та вжиття необхідних заходів щодо оборони території та захисту населення на визначеній місцевості; 2) участь у посиленні охорони та захисті державного кордону; 3) участь у захисті населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, ліквідації наслідків ведення воєнних (бойових) дій; 4) участь у підготовці громадян України до національного спротиву; 5) участь у забезпеченні умов для безпечного функціонування органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування та органів військового управління; 6) участь в охороні та обороні важливих об'єктів і комунікацій, інших критично важливих об'єктів інфраструктури, визначених Кабінетом Міністрів України, та об'єктів обласного, районного, сільського, селищного, міського значення, районного у містах рад, сільських, селищних, порушення функціонування та виведення з ладу яких становлять загрозу для життєдіяльності населення; 7) забезпечення умов для стратегічного (оперативного) розгортання військ (сил) або їх перегрупування; 8) участь у здійсненні заходів щодо тимчасової заборони або обмеження руху транспортних засобів і пішоходів поблизу та в межах зон/районів надзвичайних ситуацій та/або ведення воєнних (бойових) дій; 9) участь у забезпеченні заходів громадської безпеки і порядку в населених пунктах; 10) участь у запровадженні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану в разі його введення на всій території України або в окремих її місцевостях; 11) участь у боротьбі з диверсійно-розвідувальними силами, іншими збройними формуваннями агресора (противника) та не передбаченими законами України воєнізованими або збройними формуваннями; 12) участь в інформаційних заходах, спрямованих на підвищення рівня обороноздатності держави та на протидію інформаційним операціям агресора (противника); 13) участь у наданні населенню правничих послуг у порядку, передбаченому Законом України «Про безоплатну правничу допомогу». **Завданнями руху опору є:** 1) формування осередків руху опору та набуття ними відповідних спроможностей; 2) перешкоджання діям військ (сил) агресора (противника); 3) участь у проведенні спеціальних (розвідувальних, інформаційно-психологічних тощо) операцій; 4) участь у підготовці громадян України до руху опору. **Завданнями**

підготовки громадян України до національного спротиву є: 1) сприяння набуттю громадянами України готовності та здатності виконання конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України; 2) військово-патріотичне виховання громадян України; 3) підготовка населення до умов життєдіяльності в районах ведення (воєнних) бойових дій¹⁹. Відповідно до ст. 9 законодавчого акта основу добровольчих формувань територіальних громад складають громадяни України, які пройшли військову службу у Збройних Силах України та/або службу в інших військових формуваннях та правоохоронних органах. Громадяни України, які не проходили військову службу у Збройних Силах України та/або службу в інших військових формуваннях та правоохоронних органах, зараховуються до складу добровольчих формувань територіальних громад після складення ними присяги добровольця територіальної оборони²⁰. З метою сприяння вирішенню проблем забезпечення національної системи стійкості та взаємодії правоохоронних органів із силами оборони, а також підвищення рівня здійснення правоохоронної діяльності у 2023 році Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023 було схвалено Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки.

У Плані визначено, що органи правопорядку в ході збройної агресії російської федерації проти України зіштовхнулись із безпрецедентними викликами у своїй діяльності, насамперед безпековими, на які довелося оперативно реагувати. Серед них – організаційні та інші проблеми, що вплинули на здатність органів правопорядку ефективно виконувати свої функції із забезпечення національної безпеки України в низці аспектів. Водночас у суспільства зберігся чіткий запит на рішучі та позитивні зміни в усіх сферах життя, в тому числі правоохоронній, після перемоги України. Пріоритетними серед таких змін є гарантування прав і свобод людини та громадянина, а також подальша розбудова демократичної держави, в якій неухильно забезпечується верховенство права. Поряд із цим поглиблюється потреба в прискоренні цифровізації, забезпеченні максимальної оперативності й результативності роботи у державному секторі. Цей запит є більш

¹⁹ Про основи національного супротиву: Закон України від 16.07.2021 р. № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>

²⁰ Там само.

ніж релевантним і для системи органів правопорядку, які повинні посилити свій стратегічний та операційний потенціал з метою належного виконання функцій, визначених законодавством України. Зміни в системі органів правопорядку мають бути комплексними і стосуватися всіх аспектів їх функціонування: від підготовки та добору високопрофесійних співробітників на службу до забезпечення ефективності функціонування системи з урахуванням міжнародних стандартів, зокрема підзвітності та прозорості. Корупційні та інші ризики слід надалі мінімізувати, у тому числі шляхом посилення механізмів демократичного цивільного контролю за процесом прийняття рішень. Водночас загальна мета реформування органів правопорядку – удосконалити їхні ціннісні орієнтири, організаційну культуру, структуру управління, законодавче регулювання, зокрема з урахуванням потреб правозастосовної практики²¹. Отже, здійснення правоохоронної функції в межах забезпечення національної системи стійкості на деокупованих територіях відтворюється кризь реалізацію завдань, визначених у наведеному документі.

Основними пріоритетами визначено забезпечення верховенства права, запобігання та протидія злочинності з неухильним дотриманням прав людини, в тому числі гендерної рівності; посилення гарантій незалежності, розвиток міжнародного співробітництва, зокрема через розширення міжвідомчої взаємодії, а також підвищення ефективності виконання органами правопорядку та прокуратури покладених на них функцій, покращення взаємодії між собою та зі складовими сектору безпеки і оборони. Демократично керована, підзвітна, компетентна, дієва та результативна система органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України слугуватиме передумовою для стабільного розвитку держави й суспільства шляхом підвищення рівня державної і громадської безпеки, допоможе забезпечити більшу підзвітність державних інституцій та ефективніше використання ресурсів, сприятиме зміцненню суспільної довіри, а також підвищуватиме інвестиційну привабливість України. Поточна ситуація потребує схвалення комплексного нормативно-правового акта, який закріплює концепцію проведення реформ у сфері діяльності органів правопо-

---

²¹ Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки: схвалено Указом Президента України від 11.05.2023 р. № 273/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text>

рядку та прокуратури, що дадуть змогу вирішити низку проблемних питань, а саме: надмірну тривалість досудового розслідування внаслідок перевантаження та подекуди неефективності органів досудового розслідування й прокуратури, нечіткість у розмежуванні компетенцій та повноважень різних органів правопорядку, дублювання їхніх функцій, наявність корупційних ризиків у діяльності органів правопорядку та прокуратури, недосконалість механізмів призначення на посади й просування по службі, а також позитивно вплинуть на подальшу гармонізацію кримінального та кримінального процесуального законодавства України зі стандартами Європейського Союзу²². Пріоритетні напрями розвитку та удосконалення механізму забезпечення національної стійкості співвідносяться із відповідними напрямками забезпечення національної безпеки країни, оскільки стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз, закладений у зміст поняття національної безпеки є елементом системи національної стійкості. Проте визначені напрями можуть підлягати диференціації за сферою реалізації, а також ступенем значення. Зокрема, забезпечення національної безпеки є завданням загальнодержавного рівня, вирішення якого потребує розв'язання масштабних проблем. Забезпечення національної стійкості може бути і локальним завданням, зокрема, наприклад, якщо це пов'язано із деокупованою територією.

Для розв'язання проблем, пов'язаних із запровадженням національної системи стійкості, необхідним є:

– розроблення і прийняття законодавчих та інших нормативно-правових актів, спрямованих на: визначення правових та організаційних засад впровадження та функціонування національної системи стійкості; визначення організації діяльності, взаємодії та координації суб'єктів забезпечення національної стійкості; впровадження механізмів забезпечення національної стійкості за базовими елементами; визначення порядку формування планів узгоджених дій з метою запобігання, реагування та подолання наслідків виникнення загроз або настання кризових ситуацій, впровадження універсальних алгоритмів узгоджених дій щодо реагування на загрози та кризові ситуації на різних етапах їх розвитку; визначення порядку, каналів та форматів обмі-

---

²² Там само.

ну інформацією між суб'єктами забезпечення національної стійкості про поточні та прогнозовані загрози, стан відповідних спроможностей, виявлені вразливості, а також про плани, механізми і процедури запобігання і реагування на них та відновлення у посткризовий період; удосконалення законодавства України з питань забезпечення національної стійкості з урахуванням міжнародного досвіду²³. Сьогодні на розгляді знаходиться низка проєктів законодавчих актів, в яких зроблено спробу вирішити проблеми, пов'язані із ризиками та загрозами, які виникають під час забезпечення національної стійкості під час дії особливого правового режиму воєнного стану взагалі та на деокупованих територіях зокрема. Водночас відповідними суб'єктами також підготовлено низку пропозицій, спрямованих на вирішення проблем розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, забезпечення публічної безпеки та порядку (прикладом є затвердження Міністерством внутрішніх справ у 2023 році Порядку організації і проведення правової та спеціальної підготовки членів громадських формувань з охорони громадського порядку, в якому встановлено механізм проходження правової та спеціальної підготовки в органах Національної поліції України членами громадських формувань з охорони громадського порядку²⁴);

– налагодження ефективної взаємодії та координації суб'єктів забезпечення національної стійкості: впровадження на національному рівні практики управління ризиками на основі міжнародних стандартів; узгодження процедур реагування на кризові ситуації, відновлення та забезпечення належної взаємодії сил безпеки і сил оборони, а також наявних і створюваних державних систем у сферах забезпечення національної безпеки, зокрема: єдиної державної системи цивільного захисту України, системи медичної допомоги, правоохоронної системи, єдиної державної системи запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків, національної системи кібербезпеки України, державної системи захисту критичної інфраструктури, системи надання соціальних послуг, бан-

²³ Концепція забезпечення національної системи стійкості: затв. Указом Президента України від 27.09.2021 р. № 479/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479/2021#n11>

²⁴ Порядок організації і проведення правової та спеціальної підготовки членів громадських формувань з охорони громадського порядку: затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України 09.03.2023 р. № 172. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0502-23#Text>

ківської, фінансової та інших систем; удосконалення процедур кризового менеджменту, зокрема впровадження універсальних алгоритмів узгоджених дій щодо запобігання та реагування на загрози та кризові ситуації на різних етапах їх розвитку; розроблення та впровадження рекомендацій щодо механізму забезпечення і критеріїв оцінювання стійкості базових елементів, у тому числі: безперервності діяльності і організаційної стійкості органів державної влади і органів місцевого самоврядування, стійкості об'єктів критичної інфраструктури, системи охорони здоров'я, єдиної державної системи цивільного захисту, здатності до безперебійного функціонування транспортних систем, комунікаційних та технологічних систем, здатності ефективно реагувати на неконтрольоване масове переміщення людей, суспільної та фінансово-економічної стійкості; розроблення та впровадження заходів з підвищення рівня кіберстійкості комунікаційних та технологічних систем, що забезпечують функціонування органів державної влади, об'єктів критичної інфраструктури, найбільш важливих об'єктів цивільної та військової інфраструктури²⁵. Низка проблем такого характеру також полягає у неналежному забезпеченні механізму подолання загроз у міграційній сфері та кримінальним правопорушенням, пов'язаним із нелегальною міграцією. Актуальним способом вирішення цієї проблеми є створення методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із нелегальною міграцією і примусовою депортацією, вчинених громадянами України та представниками держави-агресора в умовах воєнного стану.

До змісту можуть бути включені такі елементи: 1) криміналістична характеристика кримінальних правопорушень, пов'язаних із нелегальною міграцією і примусовою депортацією, вчинених громадянами України та представниками держави-агресора в умовах воєнного стану (обстановка, типові слідові картини та особа злочинця, які вчиняє такі кримінальні правопорушення); 2) організація та тактичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із нелегальною міграцією і примусовою депортацією, вчинених громадянами України та представниками держави-агресора в умовах воєнного стану (типові слідчі ситуації, використання спеціальних знань, забезпечення подолання протидії досудовому розслідуванню кримінальних правопорушень, пов'язаних із нелегальною міграцією

---

²⁵ Там само.

і примусовою депортацією, вчинених громадянами України та представниками держави-агресора в умовах воєнного стану); 3) визначення порядку, умов та алгоритму міжнародного співробітництва під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із нелегальною міграцією і примусовою депортацією, вчинених громадянами України та представниками держави-агресора в умовах воєнного стану. Очікуваними результатами методики мають бути: 1) підвищення оперативності кримінального провадження; 2) уніфікація організації системи органів досудового розслідування зі встановленням критеріїв розмежування напрямів їх діяльності (з метою удосконалення інституту підслідності та забезпечення процесуальної економії); 3) удосконалення оперативно-розшукової діяльності, зокрема в частині її цифрової трансформації та застосування сучасних технологій під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій (OSINT та ін.); 4) оптимізація порядку проведення досудового розслідування таких кримінальних правопорушень та здійснення кримінального провадження у спеціальній формі (*in absentia*).

Доцільним та актуальним кроком є створення стратегії протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним із нелегальною міграцією та примусовою депортацією в умовах воєнного стану. До змісту такого документа доцільно внести: 1) визначення загальних питань, пов'язаних із протидією злочинності в умовах воєнного стану; 2) аналіз ситуації в частині кількісно-якісного показника кримінальних правопорушень, пов'язаних із нелегальною міграцією та примусовою депортацією в умовах воєнного стану; 3) визначення мети та основних заходів щодо реалізації стратегії; 4) визначення кола суб'єктів протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним із нелегальною міграцією та примусовою депортацією в умовах воєнного стану та їх безпосередніх завдань; 5) визначення очікуваних результатів. Очікуваними результатами мають бути: системна реалізація державної політики у сфері запобігання та протидії злочинності в умовах воєнного стану; гармонізація національної системи запобігання та протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним із нелегальною міграцією, примусовою депортацією та торгівлею людьми в умовах воєнного стану; запобігання виникненню негативних наслідків під час реалізації стратегії; забезпечення дієвої співпраці з органами державної та виконавчої влади, а також міжнародними організаціями; виконання вимог Європейського Союзу до України як претендента на членство в Союзі.

– поглиблення міжнародного співробітництва у сфері забезпечення стійкості з урахуванням глобальних та регіональних безпекових процесів: упровадження реформ, спрямованих на зміцнення особливого партнерства з НАТО та набуття Україною повноправного членства в Організації Північноатлантичного договору; включення відповідних цілей, пріоритетних завдань та заходів для органів державної влади, спрямованих на забезпечення створення та функціонування національної системи стійкості, у річні національні програми під егідою Комісії Україна – НАТО; обмін досвідом з Європейським Центром передового досвіду з протидії гібридним загрозам. Реалізація Концепції сприятиме: впровадженню національної системи стійкості; запровадженню ризикоорієнтованого підходу в системі стратегічного аналізу і планування; забезпеченню належного рівня готовності держави і суспільства до реагування на загрози національній безпеці, надзвичайні та кризові ситуації різного походження на будь-яких етапах; налагодженню ефективної взаємодії між усіма суб'єктами забезпечення національної стійкості; підвищенню ефективності кризового менеджменту держави; зниженню людських, матеріальних і фінансових втрат внаслідок виникнення загроз, настання кризових ситуацій усіх видів; консолідації суспільства, підвищенню рівня довіри до влади; укріпленню потенціалу територіальних громад, розвитку місцевого самоврядування у контексті запобігання і протидії загрозам, надзвичайним та кризовим ситуаціям; економії ресурсів завдяки їх ефективному використанню; розвитку міжнародного співробітництва та обміну досвідом у сфері розбудови національної системи стійкості та інтеграції України до системи євроатлантичної безпеки²⁶. У листопаді 2023 року розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 листопада 2023 року № 1025-р було затверджено План заходів з реалізації Концепції забезпечення національної системи стійкості до 2025 року, яким передбачено низку заходів, спрямованих на вирішення завдань та розв'язання проблем, визначених в Стратегії. Водночас більшість таких заходів знаходяться поза межами правоохоронної діяльності та вирішують питання організаційно-управлінської діяльності державних органів. Отже, національна система стійкості як засіб гарантування безперервності правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану відтворюється крізь призму забезпечення взаємодії та участі органів правопорядку у підготовці і веденні національно-

²⁶ Там само.

го спротиву разом із суб'єктами, визначеними в Законі України «Про основи національного спротиву». Представники правоохоронних органів беруть участь у забезпеченні національної стійкості шляхом сприяння проведенню заходів з організації, підготовки, підтримання та виконання завдань руху опору, а також участі у добровольчих формуваннях територіальних громад.

Питання для контролю знань

1. Дайте визначення поняттю «безпековий проєкт».
2. Назвіть основні ознаки поступового відновлення національної стійкості на деокупованій території.
3. Назвіть актуальні завдання, передбачені для виконання безпековими проєктами.
4. Перелічіть фактори, спрямовані на запобігання зовнішніх та внутрішніх загроз, зумовлених як воєнною агресією, так і її наслідками, які гальмують/ускладнюють або унеможлиблюють нормальне функціонування державних інституцій.
5. Назвіть складові національного спротиву, відповідно до чинного законодавства.
6. Дайте визначення поняттю «територіальна оборона».
7. Назвіть мету національного спротиву.

РОЗДІЛ 2.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ І ПОРЯДКУ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII *громадська (публічна) безпека і порядок* – захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, забезпечення яких є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадськості, які здійснюють узгоджені заходи щодо реалізації і захисту національних інтересів від впливу загроз²⁷. Забезпечення публічної безпеки та порядку в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану є завданням *сектору безпеки і оборони* – система органів державної влади, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України. Сили безпеки – правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту та інші органи, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України. Сили оборони – Збройні Сили України, а також інші утворені відповідно до законів України військові формування, правоохоронні та розвідувальні органи, орга-

²⁷ Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

ни спеціального призначення з правоохоронними функціями, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення оборони держави²⁸.

До забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку залучаються: від Національної гвардії України – військові частини (підрозділи), на які покладено функції з охорони громадського порядку (далі – військові частини НГУ); від Національної поліції України – територіальні органи Національної поліції в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, областях і місті Києві, їх відокремлені підрозділи. Взаємодія між НГУ та Національною поліцією України здійснюється в межах, визначених законодавством, у тому числі цим Порядком, а саме шляхом: спільного патрулювання нарядами вулиць, площ, парків, скверів, вокзалів, аеропортів, морських та річкових портів, інших публічних (громадських) місць; забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку під час проведення зборів, мітингів, вуличних походів, демонстрацій, інших масових та спортивних заходів, а також під час заходів у публічних (громадських) місцях за участю осіб, щодо яких здійснюється державна охорона; проведення спільних заходів з метою стабілізації оперативної обстановки в разі її загострення в межах території однієї чи декількох адміністративно-територіальних одиниць. Взаємодія НГУ та Національної поліції України з питань припинення масових заворушень здійснюється відповідно до вимог законодавства. Сили та засоби НГУ залучаються до забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку: 1) для виконання завдань, указаних в абзаці другому пункту 4 цього Порядку, – на підставі Плану залучення сил та засобів військової частини 0000 до служби з охорони громадського порядку, який розробляється строком на місяць, затверджується командиром військової частини НГУ та погоджується з начальником відповідного органу поліції у межах території його юрисдикції. За необхідності до Плану залучення сил та засобів військової частини 0000 до служби з охорони громадського порядку вносяться зміни, які затверджуються та погоджуються в установленому вище порядку; 2) для виконання завдань, указаних в абзацах третьому та четвертому пункту 4 цього Порядку, – на підставі підписаного начальником головних управлінь Національної поліції в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, областях і місті Києві письмового запиту

²⁸ Там само.

на ім'я начальника територіального управління НГУ про виділення сил та засобів НГУ в межах області, де дислокується військова частина НГУ, зони відповідальності (оперативного реагування) цього оперативно-територіального об'єднання НГУ. Про прийняте рішення начальник територіального управління НГУ письмово інформує командувача НГУ з метою подальшого проведення заходів контролю за виконанням покладених службово-бойових завдань. У письмовому запиті щодо виділення сил та засобів НГУ вказуються мета залучення військовослужбовців, їх кількість, необхідні засоби індивідуального захисту та спеціальні засоби, озброєння, вогнепальна зброя, бойова техніка, інші матеріально-технічні засоби, час, місце прибуття, відповідальна посадова особа територіального органу поліції, яка здійснює контроль за несенням служби. У разі раптового загострення оперативної обстановки керівники головних управлінь Національної поліції в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, областях і місті Києві з метою своєчасного реагування на загрози публічній (громадській) безпеці і порядку або припинення їх порушення звертаються до начальника територіального управління НГУ в межах його зони відповідальності (оперативного реагування) з усним запитом про залучення сил та засобів військових частин НГУ. Запит у найкоротший строк (не пізніше 24 годин з початку несення служби) оформляється письмово та надсилається в установленому порядку до територіального управління НГУ²⁹. Основним Міністерством, на який покладено обов'язок у забезпеченні публічної безпеки і порядку взагалі та на деокупованих територіях зокрема, незалежно від правового режиму є Міністерство внутрішніх справ.

Відповідно до вказаного законодавчого акта Міністерство внутрішніх справ України є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах: 1) забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання громадської безпеки і правопорядку, а також надання поліцейських послуг; 2) захисту державного кордону України та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні; 3) цивільного захисту, захисту населення

---

²⁹ Порядок організації взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України під час забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку: затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України від 10.08.2016 р. № 773. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1223-16#Text>

і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності; 4) міграції (імміграції та еміграції), зокрема протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, зокрема біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів. Діяльність Національної поліції України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Державної міграційної служби України спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України:

Національна поліція України є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує громадську безпеку і порядок, охорону прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидію злочинності, а також надає визначені законом послуги з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги;

Національна гвардія України є військовим формуванням з правоохоронними функціями, призначеним для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань, охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з іншими органами – із забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону України, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань, організованих злочинних груп та організацій. У мирний час Національна гвардія України входить до складу сил безпеки і виконує правоохоронні функції, а також розвиває спроможності, необхідні для виконання завдань у складі сил оборони. Із введенням воєнного стану Національна гвардія України приводиться в готовність до виконання завдань за призначенням в умовах дії правового режиму воєнного стану, входить до сил оборони, виконує завдання та підпорядковується відповідно до положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану» та Закону України «Про Національну гвардію України»;

Державна прикордонна служба України є правоохоронним органом спеціального призначення, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону України;

Державна служба України з надзвичайних ситуацій є центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, запобігання їх виникненню, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, проведення аварійно-рятувальних робіт, пожежогасіння, пожежної та техногенної безпеки, роботи рятувальних служб під час аварій, а також гідрометеорологічної діяльності;

Державна міграційна служба України є центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції), зокрема протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, зокрема біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів³⁰. *Більшість заходів, спрямованих на забезпечення публічної безпеки і порядку на деокупованих територіях, входять до переліку повноважень Національної поліції України, основною функцією діяльності якої є здійснення комплексу організаційно-правових заходів з метою попередження чи запобігання адміністративним та кримінальним правопорушенням (превентивна діяльність).*

Відповідно до ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» поліція відповідно до покладених на неї завдань припиняє виявлені кримінальні та адміністративні правопорушення; вживає заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю фізичних осіб і публічній безпеці, що виникли внаслідок учинення кримінального, адміністративного правопорушення; вживає заходів для забезпечення публічної безпеки і порядку на вулицях, площах, у парках, скверах, на стадіонах, вокзалах, в аеропортах, морських та річкових портах, інших публічних місцях; здійснює у визначеному законодавством порядку приймання, зберігання та знищення вилученої, добровільно зданої або знайденої вогнепальної, газової, холодної та іншої зброї, боєприпасів, набоїв, вибухових речовин та пристроїв, наркотичних засобів або психотропних речовин; здійснює контроль у межах своєї компетенції, визначеної законом, за дотриманням вимог режиму радіаційної безпеки у спеціально визначеній зоні радіоактивного забруднення; бере участь відповідно до повноважень у забезпечен-

---

³⁰ Порядок організації взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України під час забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку: затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України від 10.08.2016 р. № 773. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1223-16#Text>

ні та здійсненні заходів правового режиму воєнного або надзвичайного стану, зони надзвичайної екологічної ситуації у разі їх введення на всій території України або в окремій місцевості; здійснює у взаємодії зі Збройними Силами України, Національною гвардією України, Державною прикордонною службою України, Державною спеціальною службою транспорту, Службою безпеки України боротьбу з диверсійно-розвідувальними силами агресора (противника) та не передбаченими законами України воєнізованими або збройними формуваннями³¹. Під час здійснення правоохоронної діяльності із забезпечення публічної безпеки та порядку на деокупованих територіях основним завданням Національної поліції України є участь у забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму воєнного надзвичайного стану.

Відповідно до Закону України «Про особливий правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень³². Загальний перелік заходів здійснення правового режиму воєнного стану в Україні передбачено у вказаному законодавчому акті. На виконання Указу Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64 «Про введення воєнного стану в Україні» розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2022 р. № 181-р затверджено План запровадження та забезпечення заходів здійснення правового режиму воєнного стану в Україні. Документом також визначено перелік органів, які залучаються до здійснення таких заходів.

³¹ Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

³² Про особливий правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

Національна поліція може бути залучена до забезпечення таких заходів здійснення правового режиму воєнного стану в Україні: організація посиленої охорони та оборони важливих об'єктів національної економіки та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення (на договірних засадах); заборона в'їзду, примусове повернення іноземців та осіб без громадянства до країни походження або до третьої країни, якщо їх дії суперечать інтересам забезпечення національної безпеки України чи охорони громадського порядку; проведення перевірки документів в осіб, а в разі потреби огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, за винятком обмежень, встановлених Конституцією та законами України; порушення питання про заборону діяльності політичних партій, громадських об'єднань, якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення виконавчої влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення; установа особливого режиму у сфері виробництва та реалізації лікарських засобів, які мають у своєму складі наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори, інших сильнодіючих речовин відповідно до переліку, визначеного Кабінетом Міністрів України; заборона громадянам, які перебувають на військовому або спеціальному обліку у Міноборони, СБУ чи Службі зовнішньої розвідки, змінювати місце проживання (місце перебування) без дозволу військового комісара або керівника відповідного органу СБУ чи Служби зовнішньої розвідки; обмеження проходження альтернативної (невійськової) служби; вжиття додаткових заходів з посилення охорони державної таємниці; уточнення складу органів з евакуації, планів евакуації населення, матеріальних і культурних цінностей; проведення заняття із складом евакуаційних органів; проведення евакуації населення, якщо виникає загроза його життю, а також матеріальних і культурних цінностей, якщо виникає загроза їх пошкодження або знищення, відповідно до переліку, затвердженого Кабінетом Міністрів України; здійснення обов'язкової евакуації затриманих осіб, що перебувають в ізоляторах тимчасового тримання; підозрюваних, обвинувачених осіб, щодо яких застосовано запобіжний захід тримання під вартою, що перебувають у слідчих ізоляторах,

іноземців та осіб без громадянства, які перебувають у пунктах тимчасового розміщення біженців та пунктах тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, осіб, які утримуються в місцях тимчасового тримання; етапування засуджених осіб, які відбувають такі покарання, як арешт, обмеження волі, позбавлення волі на певний строк та довічне позбавлення волі, з установ виконання покарань, розташованих у місцевостях, наближених до районів, де ведуться бойові дії, до відповідних установ, які розташовані в безпечній місцевості; здійснення заходів, передбачених нормами міжнародного гуманітарного права, зокрема щодо дотримання прав військовополонених та цивільних осіб³³. Здійснення наведених заходів територіальними та міжтериторіальними органами Національної поліції здійснюються самостійно або у співпраці з іншими органами публічного адміністрування (органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування) шляхом виконання спеціальних завдань. Такими органами можуть бути Національна гвардія України, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України, Державна служба з надзвичайних ситуацій тощо.

Відповідно до ст. 17 Закону України «Про основи національного супротиву» Національна поліція України, Національна гвардія України, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державна спеціальна служба транспорту, Управління державної охорони України, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту: 1) беруть участь у проведенні аналізу та оцінки обстановки, яка впливає на виконання завдань територіальної оборони та руху опору; 2) беруть участь у плануванні територіальної оборони; 3) беруть участь у створенні системи управління територіальною обороною; 4) здійснюють підготовку підпорядкованих сил і засобів, що залучаються до територіальної оборони, та управління ними під час виконання завдань територіальної оборони; 5) підтримують взаємодію під час підготовки та виконання завдань територіальної оборони; 6) беруть участь у навчаннях (тренуваннях), оперативно-польових поїздках з територіальної оборони, забезпечують участь у них підпорядкованих органів та підрозділів. На-

³³ Питання запровадження та забезпечення здійснення заходів правового режиму воєнного стану в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2022 р. № 181-р. *Офіційний вісник України*. 2022. № 39. Ст. 2109 (із змінами).

ціональна поліція України та Служба безпеки України крім завдань, визначених частиною першою цієї статті, проводять у визначеному законодавством України порядку обов'язкову спеціальну перевірку кандидатів на посаду командира добровольчого формування територіальної громади³⁴. Таким чином, *забезпечення публічної безпеки та порядку Національною поліцією із вказаними суб'єктами на деокупованих територіях може здійснюватись за такими напрямками*: 1) визначення стану захищеності території від потенційних загроз з метою забезпечення можливості реалізації відповідними підрозділами своєї правоохоронної функції в межах визначеної компетенції (превентивна діяльність, розслідування кримінальних правопорушень тощо); 2) забезпечення інформаційної безпеки шляхом унеможливлення інформаційних операцій, а також масових заворушень (передбачених ст. 294 КК України), закликів до вчинення дій, що загрожують громадському порядку (вчинення дій, передбачених ст. 295 КК України); 3) забезпечення міграційної безпеки; 4) забезпечення та захист дорожнього руху через деокуповані території.

Особлива увага в умовах воєнного стану приділяється дотриманню громадянами комендантської години. Аналіз матеріалів практики дозволяє констатувати, що за відсутності в законодавстві спеціальних норм про відповідальність за порушення комендантської години уповноважені посадові особи органів Національної поліції у разі виявлення осіб, які порушують встановлену заборону щодо перебування в певний період доби на вулицях або в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень, у багатьох випадках складають протоколи про адміністративне правопорушення, передбачені статтею 185 Кодексу України про адміністративні правопорушення («Злісна непокоря законному розпорядженню або вимозі поліцейського, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовця»)³⁵.

Основна проблема у застосуванні цієї статті у вказаних відносинах полягає в неоднаковій інтерпретації того, у чому саме проявляються протиправні дії осіб, які в період комендантської години перебувають на вулицях або в інших громадських місцях без спеціально виданих

³⁴ Про основи національного супротиву: Закон України від 16.07.2021 р. № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>

³⁵ Кодекс України про адміністративні правопорушення. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

перепусток і посвідчень. Так, у низці випадків працівниками органів Національної поліції та судами застосовувався підхід, згідно з яким вважалося, що для встановлення в діях певних осіб складу адміністративного правопорушення, передбаченого статтею 185 КУпАП, достатньо встановлення факту перебування особи у громадському місці в комендантську годину без спеціально виданої перепустки і посвідчення³⁶. Нині фактично відповідальність за невиконання окремих заходів правового режиму воєнного стану відсутня. У 2023 році було підготовлено проєкт Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів щодо встановлення адміністративної відповідальності за порушення вимог або невиконання деяких заходів правового режиму воєнного стану. Законопроект передбачає доповнення Кодексу України про адміністративні правопорушення новою статтею 2102, установивши адміністративну відповідальність за порушення громадянами комендантської години (заборони перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень), та порушення суб'єктом господарювання встановлених на відповідній території спеціального режиму світломаскування або режиму роботи під час дії воєнного стану. Водночас змінами до статті 262 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачається надати право органам поліції провадити адміністративне затримання щодо порушників комендантської години. У законопроекті також передбачається внесення змін до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» щодо наділення військових адміністрацій повноваженнями із встановлення на відповідній території режиму роботи суб'єктів господарювання³⁷. Проте наразі проєкт переданий на повторне друге читання, у зв'язку із чим порушення комендантської години у більшості випадків кваліфікується за ст. 185 КУпАП.

Водночас у більшості випадків за підсумками розгляду адміністративних матеріалів у справах цієї категорії суди додержують-

³⁶ Захарченко А.М., Алфьоров С.М. Участь органів Національної поліції у забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану : науковий нарис. Одеса: Юридика, 2023. 68 с.

³⁷ Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів щодо встановлення адміністративної відповідальності за порушення вимог або невиконання деяких заходів правового режиму воєнного стану». URL: blob: <https://itd.rada.gov.ua/c136f844-b3eb-4d77-85a0-ffd3a88eb58e>

ся іншої позиції, згідно з якою порушення комендантської години не охоплюється складом адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 185 КУпАП. При цьому наголошується, що сам по собі факт перебування на вулиці в період дії комендантської години не є злісною непокорюю, тобто відмовою виконати законне розпорядження або вимогу працівника поліції при виконанні ним службових обов'язків, а також вчиненні таких самих дій щодо члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця у зв'язку з їх участю в охороні громадського порядку. Факт перебування особи на вулиці без перепустки чи посвідчення під час дії комендантської години сам по собі, хоча і є порушенням комендантської години, разом з тим ніяким чином не є порушенням законних розпоряджень або вимог поліцейського. В обґрунтуванні такої позиції суди посилаються, зокрема, на роз'яснення п. 7 Пленуму Верховного Суду України від 26.06.1992 року (з подальшими змінами), згідно з яким злісною непокорюю є відмова від виконання наполегливих, неодноразово повторених законних вимог чи розпоряджень працівника міліції при виконанні ним службових обов'язків або відмова, виражена у зухвалій формі, що свідчить про явну зневагу до осіб, які охороняють громадський порядок. Не менш спірною виглядає й правова позиція, згідно з якою наявність складу зазначеного правопорушення обґрунтовується шляхом наголошення на факті невиконання розпорядження військової адміністрації щодо запровадження комендантської години. Зокрема, під час розгляду однієї із справ суд зазначив таке: *З протоколу про адміністративне правопорушення серії ГП № 313470 від 16.07.2022 року вбачається, що гр. ОСОБА_1 о 23:40 годині 15.07.2022 року біля буд. № 59 вул. Іххака Рабіна м. Одеса знаходився у громадському місці у комендантську годину. Розпорядженням начальника Одеської обласної військової адміністрації запроваджено з 25 травня 2022 року на території Одеси та Одеської області комендантську годину з 23:00 до 05:00. У зазначений період часу на вулицях та в інших громадських місцях заборонено перебування людей без спеціально виданих перепусток і посвідчень. Враховуючи викладене та те, що голова Одеської обласної військової адміністрації є військовослужбовцем, порушення його розпорядження щодо запровадження комендантської години, враховуючи воєнний час та відсутність у ОСОБА_1 спеціально виданих перепусток і посвідчень, приводять до висновку, що його дії підпадають*

*під ознаки статті 185 КУпАП, тобто злісна непокора законному розпорядженню військовослужбовця у зв'язку з його участю в охороні громадського порядку*³⁸. *Правильність такої позиції викликає сумніви, зокрема, з урахуванням того, що законодавство не містить вимоги про обов'язкову наявність у начальників військових адміністрацій статусу військовослужбовця. До того ж порушення розпорядження начальника військової адміністрації про запровадження комендантської години навряд чи можна вважати злісною непокорою*³⁹. *Наведений приклад свідчить про відсутність правових підстав та недоцільність вважати перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень діянням, яке може бути кваліфіковано за ст. 185 КУпАП.*

Для припинення таких порушень патрулі мають звертатися до порушників з відповідними вимогами. І лише у разі невиконання особами законних вимог патрулів (у тому числі у разі відмови особи залишити громадське місце на вимогу поліцейського) таке невиконання має кваліфікуватися як адміністративне правопорушення, передбачене ст. 185 КУпАП⁴⁰.

Одним із важливих напрямів забезпечення публічної безпеки та порядку на деокупованих територіях є мінна безпека. Забезпечення мінної безпеки є завданням, покладеним як на Національну поліцію України, так і на Державну службу України з надзвичайних ситуацій. Так, відповідно до Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 р. № 1052, основними завданнями ДСНС є: 1) реалізація державної політики у сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, запобігання їх виникненню, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяль-

³⁸ Постанова Попільнянського районного суду Житомирської області від 29 серпня 2022 р. у справі № 288/1460/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105937890>; Постанова Овруцького районного суду Житомирської області від 5 січня 2023 р. у справі № 286/3188/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108272496>

³⁹ Захарченко А.М., Алфьоров С.М. Участь органів Національної поліції у забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану : науковий нарис. Одеса: Юридика, 2023. 68 с.

⁴⁰ Там само.

ності; 2) здійснення державного нагляду (контролю) за додержанням і виконанням вимог законодавства у сфері пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб; 3) внесення на розгляд Міністра внутрішніх справ пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у зазначених сферах; 5) виконання функцій компетентного органу у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки⁴¹. Діяльність ДСНС на деокупованих територіях з метою забезпечення публічної безпеки та порядку пов'язана з необхідністю унеможливити випадки появи надзвичайних ситуацій під час здійснення правоохоронними органами своїх завдань.

Відповідно до Інструкції про порядок взаємодії між Державною службою України з надзвичайних ситуацій, Національною поліцією України та Національною гвардією України у сфері запобігання і реагування на надзвичайні ситуації, пожежі та небезпечні події, ДСНС у межах компетенції: інформує Національну поліцію України та Національну гвардію України про загрозу або виникнення надзвичайних ситуацій, пожеж та небезпечних подій на державному, регіональному та місцевому рівнях; здійснює заходи щодо ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, пожеж та небезпечних подій, у тому числі в межах компетенції на об'єктах Національної поліції України та Національної гвардії України, відповідно до розроблених планів взаємодії; виконує аварійно-рятувальні та інші невідкладні роботи; проводить пошук і рятування людей на уражених об'єктах і територіях, надає екстрену медичну допомогу особам, які перебувають у небезпечному для життя й здоров'я стані, на місці події, сприяє їх евакуації до закладів охорони здоров'я; здійснює інші заходи, передбачені законодавством. **Національна поліція України в межах компетенції:** інформує ДСНС на державному, регіональному та місцевому рівнях про ознаки загрози або виникнення надзвичайних ситуацій, пожеж та небезпечних подій; надає в межах, визначених законом, послуги з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги; у межах повноважень, передбачених законом, організовує та здійснює заходи щодо рятування людей, забезпечення їх безпеки, охорони майна в разі стихійного лиха, аварій, пожеж, катастроф та ліквідації їх

⁴¹ Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 р. № 1052. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1052-2015-%D0%BF#Text>

наслідків; уживає заходів щодо забезпечення публічної безпеки і порядку на вулицях, площах, у парках, скверах, на стадіонах, вокзалах, в аеропортах, морських та річкових портах, інших публічних місцях; регулює дорожній рух та здійснює контроль за додержанням Правил дорожнього руху, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 року № 1306, його учасниками та за правомірністю експлуатації транспортних засобів на вулично-дорожній мережі; здійснює супроводження транспортних засобів у випадках, передбачених законом; уживає всіх можливих заходів для надання невідкладної, зокрема домедичної і медичної, допомоги особам, які постраждали внаслідок кримінальних чи адміністративних правопорушень, нещасних випадків, а також особам, які опинилися в ситуації, небезпечній для їх життя чи здоров'я; здійснює контроль у межах компетенції, визначеної законом, за додержанням вимог режиму радіаційної безпеки в спеціально визначеній зоні радіоактивного забруднення; сприяє забезпеченню відповідно до закону правового режиму воєнного або надзвичайного стану, зони надзвичайної екологічної ситуації в разі їх оголошення на всій території України або в окремій місцевості; уживає заходів для визначення осіб, які не здатні через стан здоров'я, вік або інші обставини повідомити інформацію про себе, установлює особу за невпізнаним трупом; надає допомогу органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування у відселенні людей з місць, небезпечних для проживання, проведенні евакуації населення; бере участь у здійсненні карантинних заходів під час епідемій та епізоотій; надає дозвіл підрозділам Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту на доступ (у встановленому порядку) на територію об'єктів Національної поліції України для запобігання виникненню або ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, пожеж та небезпечних подій; здійснює інші заходи, передбачені законодавством⁴². Під час здійснення правоохоронної діяльності на деокупованих територіях необхідно враховувати потенційну ймовірність здійснення кримінально протиправної діяльності пособниками держави-агресора, імітації порушення публічної безпеки та порядку

---

⁴² Інструкція про порядок взаємодії між Державною службою України з надзвичайних ситуацій, Національною поліцією України та Національною гвардією України у сфері запобігання і реагування на надзвичайні ситуації, пожежі та небезпечні події: затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України від 22.08.2016 р. № 859. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1254-16#Text>

з метою здійснення інформаційних, розвідувальних або підривних операцій, маскуванню терористичної діяльності тощо. *Окрема увага має бути акцентована на потенційних загрозах обстрілу деокупованих територій представниками держави-агресора, що може мати на меті:* 1) спроби повторно окупувати територію; 2) залякати населення з метою примушування до політичного перевороту; 3) дестабілізувати роботу правоохоронних органів з метою приховування слідів кримінально протиправної діяльності; 4) дестабілізувати роботу критичної інфраструктури.

Дестабілізація роботи критичної інфраструктури є одним із найбільш ймовірних та суспільно небезпечних чинників, які можуть порушити роботу органів сектору безпеки і оборони на деокупованій території. Відповідно до Закону України від 16.11.2021 № 1882-IX «Про критичну інфраструктуру» **об'єкти критичної інфраструктури** – об'єкти інфраструктури, системи, їх частини та їх сукупність, які є важливими для економіки, національної безпеки та оборони, порушення функціонування яких може завдати шкоди життєво важливим національним інтересам; **охорона об'єктів критичної інфраструктури** – комплекс режимних, інженерних, інженерно-технічних та інших заходів (крім заходів із захисту інформації та кіберзахисту об'єктів критичної інформаційної інфраструктури), які організуються і проводяться суб'єктами національної системи захисту критичної інфраструктури з метою запобігання та/або недопущення чи припинення протиправних дій (актів несанкціонованого втручання) на об'єктах критичної інфраструктури; **безпека критичної інфраструктури** – стан захищеності критичної інфраструктури, за якого забезпечуються функціональність, безперервність роботи, відновлюваність, цілісність і стійкість критичної інфраструктури; **захист критичної інфраструктури** – всі види діяльності, що виконуються перед або під час створення, функціонування, відновлення і реорганізації об'єкта критичної інфраструктури, спрямовані на своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізацію загроз безпеці об'єктів критичної інфраструктури, а також мінімізацію та ліквідацію наслідків у разі їх реалізації; **національна система захисту критичної інфраструктури** – сукупність органів управління, сил та засобів центральних і місцевих органів виконавчої влади (військово-цивільних адміністрацій – у разі утворення), органів місцевого самоврядування, операторів критичної інфраструктури, на які покладається формування та/або ре-

алізація державної політики у сфері захисту критичної інфраструктури⁴³. Захист об'єктів критичної інфраструктури передбачає залучення низки органів та підрозділів, одними з яких є правоохоронні органи. У більшості випадків посягання представників держави-агресора на критичну інфраструктуру здійснюється у формі кібератаки. Суспільна небезпечність кібератак також полягає в тому, що отримання доступу до таких об'єктів критичної інфраструктури може негативним чином вплинути на інформаційну безпеку та отримання даних, які належать до інформації з обмеженим доступом (конфіденційна, таємна та службова інформація).

Відповідно до Загальних вимог до кіберзахисту об'єктів критичної інфраструктури, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 19 червня 2019 р. № 518, кіберзахист об'єкта критичної інфраструктури забезпечується шляхом впровадження на об'єкті критичної інформаційної інфраструктури об'єкта критичної інфраструктури комплексної системи захисту інформації або системи інформаційної безпеки з підтвердженою відповідністю. Кіберзахист об'єкта критичної інфраструктури є складовою частиною робіт із створення (модернізації) та експлуатації об'єкта критичної інформаційної інфраструктури об'єкта критичної інфраструктури. Заходи з кіберзахисту передбачаються та впроваджуються на всіх стадіях життєвого циклу об'єкта критичної інформаційної інфраструктури об'єкта критичної інфраструктури. Кіберзахист об'єкта критичної інфраструктури забезпечується власником та/або керівником об'єкта критичної інфраструктури відповідно до цих Загальних вимог та законодавства в сфері захисту інформації та кібербезпеки. У випадку, якщо на об'єкті критичної інформаційної інфраструктури об'єкта критичної інфраструктури обробляються державні інформаційні ресурси або інформація з обмеженим доступом, вимога щодо захисту якої встановлена законом, положення цих Загальних вимог повинні бути враховані під час створення (модернізації) на об'єкті критичної інформаційної інфраструктури об'єкта критичної інфраструктури комплексної системи захисту інформації, а їх відповідність перевіряється під час її державної експертизи у сфері технічного захисту інформації. Створення комплексної системи захисту інформації об'єкта критичної інформаційної інфраструктури об'єкта критичної інфраструктури та її дер-

⁴³ Про критичну інфраструктуру: Закон України від 16.11.2021 р. № 1882-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text>

жавна експертиза здійснюються відповідно до вимог законодавства у сфері захисту інформації та охорони державної таємниці⁴⁴. Незважаючи на те, що *відбиття кібератак не є безпосередньо діяльністю правоохоронних органів із забезпечення публічної безпеки та порядку*, необхідно враховувати, що посягання на такі об'єкти критичної інфраструктури можуть призвести до виникнення масових заворушень, спростити підготовку терористичного акту, а також інших кримінальних правопорушень проти громадської безпеки.

Суб'єктами національної системи захисту критичної інфраструктури є: Кабінет Міністрів України; Апарат Ради національної безпеки і оборони України; Центральна виборча комісія; Національний банк України; Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг; Адміністрація Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України; Фонд державного майна України, інші центральні органи виконавчої влади із спеціальним статусом; уповноважений орган у сфері захисту критичної інфраструктури України; центральний орган виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту; секторальні та функціональні органи, інші міністерства та центральні органи виконавчої влади; Служба безпеки України; правоохоронні та розвідувальні органи, суб'єкти оперативно-розшукової та контррозвідувальної діяльності; Збройні Сили України, інші військові формування, утворені відповідно до законів України; місцеві органи виконавчої влади (військово-цивільні адміністрації – у разі утворення); органи місцевого самоврядування; оператори критичної інфраструктури; підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, які провадять діяльність, пов'язану із забезпеченням безпеки та стійкості критичної інфраструктури⁴⁵. Таким чином, нормативно-правовими актами забезпечено розширену структуру суб'єктів, обов'язки та завдання яких щодо захисту критичної інфраструктури диференційовано за напрямками діяльності.

⁴⁴ Загальні вимоги до кіберзахисту об'єктів критичної інфраструктури: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 19.06.2019 р. № 518. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/518-2019-%D0%BF#Text>

⁴⁵ Про критичну інфраструктуру: Закон України від 16.11.2021 р. № 1882-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text>

Для забезпечення безпеки і стійкості критичної інфраструктури до загроз усіх видів, реалізації національних інтересів, функціонування суспільства та забезпечення соціально-економічного розвитку національна система захисту критичної інфраструктури взаємодіє з іншими системами захисту у сфері національної безпеки: 1) з єдиною державною системою запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків, з територіальною та функціональною підсистемами, структурними підрозділами суб'єктів боротьби з тероризмом; 2) з національною системою захисту інформаційних ресурсів в інформаційно-телекомунікаційних системах; 3) з національною системою кібербезпеки; 4) з правоохоронними органами у сфері протидії злочинності, а також з контрольно-розвідувальними та розвідувальними органами у сфері забезпечення державної безпеки; 5) з об'єднаною цивільно-військовою системою організації повітряного руху України; 6) з єдиною державною системою цивільного захисту; 7) з державною системою фізичного захисту з питань охорони і оборони важливих державних об'єктів, захищеності та охорони ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання державної власності, запобігання диверсіям, крадіжкам або будь-якому іншому неправомірному вилученню радіоактивних матеріалів, протидії незаконному використанню безпілотних літальних апаратів; 8) із системою захисту персональних даних⁴⁶.

Взаємодія між державними системами захисту здійснюється у разі загрози виникнення або виникнення: 1) протиправних дій (у тому числі із застосуванням безпілотних літальних апаратів), захоплення об'єктів критичної інфраструктури або важливих державних об'єктів, що загрожують безпеці громадян і порушують функціонування систем життєзабезпечення; 2) диверсій, терористичних актів, викрадення, навмисного знищення, пошкодження майна та інших дій на об'єктах критичної інфраструктури, важливих державних об'єктах, внаслідок яких загинули люди або заподіяно значну матеріальну шкоду; 3) масштабних кібератак, актів кібертероризму проти систем управління, операційних та інших систем об'єктів критичної інфраструктури; 4) надзвичайних ситуацій або інших небезпечних подій на об'єктах критичної інфраструктури та важливих державних

⁴⁶ Про критичну інфраструктуру: Закон України від 16.11.2021 р. № 1882-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text>

об'єктах; 5) аварій та технічних збоїв, кризових ситуацій на об'єктах критичної інфраструктури, що створюють загрозу життю та здоров'ю персоналу таких об'єктів та місцевого населення. Організація взаємодії між суб'єктами національної системи захисту критичної інфраструктури здійснюється шляхом: 1) оперативного обміну інформацією щодо виконання завдань із захисту критичної інфраструктури; 2) проведення спільних оперативних нарад керівного складу уповноваженого органу у сфері захисту критичної інфраструктури України, центральних та територіальних органів Національної поліції України, Служби безпеки України, Національної гвардії України, Збройних Сил України, Державної служби України з питань надзвичайних ситуацій та інших заінтересованих державних органів; 3) здійснення спільних заходів із захисту критичної інфраструктури за планами, що розробляються на загальнодержавному, галузевому, регіональному місцевому та об'єктовому рівнях; 4) проведення спільних командно-штабних, тактико-спеціальних навчань, спільних тренувань та занять із захисту, охорони, оборони, припинення злочинних дій, інцидентів та кібератак проти об'єктів критичної інформаційної інфраструктури; 5) регулярного уточнення розрахунків сил та засобів, що залучаються до спільного виконання завдань із захисту об'єктів критичної інфраструктури та важливих державних об'єктів; 6) спільних заходів з припинення протиправних дій проти об'єктів критичної інфраструктури або важливих державних об'єктів, що загрожують безпеці громадян і порушують функціонування таких об'єктів; 7) участі у реагуванні та ліквідації наслідків інцидентів, кризових ситуацій на об'єктах критичної інфраструктури; 8) координації дій з підтримання або відновлення правопорядку в місцях розташування об'єктів критичної інфраструктури у разі виникнення кризових ситуацій; 9) здійснення інших заходів, передбачених законодавством⁴⁷. Отже, *забезпечення безпеки об'єктів критичної інфраструктури на деокупованих територіях є одним із напрямів правоохоронної діяльності, яка покликана вирішити такі завдання*: 1) запобігання/припинення порушень публічної безпеки та порядку (особливо це стосується випадків здійснення кібератак на об'єкти критичної інфраструктури); 2) протидія контррозвідувальній та підривній діяльності спецслужб держави-агресора; 3) захист національної безпеки; 4) виявлення та усунення загроз, які

⁴⁷ Про критичну інфраструктуру: Закон України від 16.11.2021 р. № 1882-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text>

можуть призводити до порушення функціонування об'єкта критичної інфраструктури, що може мати негативний вплив на якість діяльності секторів безпеки і оборони.

Забезпечення публічної безпеки та порядку, а також здійснення інших організаційно-правових заходів на деокупованих територіях безпосередньо здійснюється патрульною поліцією. Відповідно до Положення «Про Департамент патрульної поліції», затвердженого наказом Національної поліції від 6 листопада 2015 року № 73, основними завданнями Департаменту є: 1) участь у формуванні та забезпечення реалізації державної політики у сфері охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) надання, в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги; 3) забезпечення безпеки дорожнього руху; 4) своєчасне реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події⁴⁸. Відповідно до покладених завдань Департамент: 1) здійснює превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень; 2) виявляє причини та умови, що сприяють учиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, вживає в межах своєї компетенції заходів щодо їх усунення; 3) вживає заходів з метою виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень; припиняє виявлені кримінальні та адміністративні правопорушення; 4) вживає заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю фізичних осіб і публічній безпеці, що виникли внаслідок учинення кримінального, адміністративного правопорушення; 5) організовує та здійснює своєчасне реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події; 6) у межах компетенції бере участь у поліцейських операціях спрямованих на встановлення місця перебування осіб, які втекли з під-варті, конвою, а також озброєних осіб, які погрожують застосуванням зброї та/або інших предметів або їх застосовують, та інших осіб, протиправні дії яких загрожують життю і здоров'ю людей та/або поліцейського, затримання або знешкодження таких осіб та осіб, які чинять збройний опір, та для

⁴⁸ Положення про Департамент патрульної поліції: затв. наказом Національної поліції від 06.11.2015 р. № 73. URL: https://media-www.npu.gov.ua/npu-pre-prod/sites/1/Docs/Struktura/Polozhennya_pro_DPP.pdf

звільнення заручників; 7) здійснює провадження у справах про адміністративні правопорушення, віднесених до компетенції Національної поліції України (крім справ про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією), у тому числі у справах про адміністративні правопорушення пов'язані з керуванням транспортним засобом, щодо якого порушено обмеження, встановлені Митним кодексом України та у справах про адміністративні правопорушення, виявлені та зафіксовані за допомогою системи фіксації адміністративних правопорушень у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху в автоматичному режимі; 8) приймає рішення про застосування адміністративних стягнень та забезпечує їх виконання; 9) доставляє у випадках і порядку, визначених законом, затриманих осіб, підозрюваних у вчиненні кримінальною правопорушення, та осіб, які вчинили адміністративне правопорушення; 10) вживає заходів із забезпечення публічної безпеки і порядку на вулицях, площах, у парках, скверах, на стадіонах, вокзалах, в аеропортах, морських та річкових портах, інших публічних місцях, у тому числі під час проведення зборів, мітингів, походів, демонстрацій та інших масових заходів; 11) у межах компетенції організовує забезпечення публічної безпеки та порядку, безпеки дорожнього руху в місцях перебування та на маршрутах руху посадкових осіб, щодо яких здійснюється державна охорона; 12) здійснює регулювання дорожнього руху; 13) здійснює контроль за додержанням законів, інших нормативних актів з питань безпеки дорожнього руху та правомірністю експлуатації транспортних засобів на вулично-дорожній мережі; 14) розробляє пропозиції щодо закріплення у відповідних нормативно-правових актах і технічній документації (конструкторській, технологічній, програмній, технічних умовах, документах зі стандартизації та сертифікації, інструкціях, тощо) обов'язкових умов у галузі фіксації правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху в автоматичному режимі щодо продукції, яка необхідна для потреб Департаменту; 15) аналізує обставини і причини виникнення дорожньо-транспортних пригод на вулично-дорожній мережі, розробляє та здійснює заходи із профілактики таких пригод і запобігання їх вчиненню; 16) організовує, здійснює та контролює своєчасне внесення інформації до баз (банків) даних єдиної інформаційної системи МВС; 17) видає у випадках, передбачених законодавством, дозволи на участь у дорожньому русі окремих категорій транспортних засобів, зокрема тих, вагові або габаритні параметри яких перевищують

нормативні, та визначає порядок дорожнього перевезення окремих вантажів, а також здійснює погодження маршрутів руху таких категорій транспортних засобів в установленому законодавством порядку; 18) приймає в установленому порядку рішення про умови дорожнього перевезення небезпечних вантажів, якщо такі умови не передбачені у відповідних нормативно-правових актах; 19) здійснює контроль за дотриманням власниками (володільцями) транспортних засобів, а також громадянами, посадовими і службовими особами вимог Закону України «Про дорожній рух», правил, норм і стандартів з питань забезпечення безпеки дорожнього руху, які регламентують вимоги щодо технічного стану транспортних засобів та охорони довкілля від шкідливого їх впливу; 20) у випадках, передбачених законодавством України, здійснює перевірку технічного стану транспортних засобів та їх обладнання; 21) бере участь у здійсненні габаритно-вагового контролю транспортних засобів на автомобільних дорогах загального користування; 22) бере участь у роботі конкурсних комітетів, утворених органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, з підготовки та проведення конкурсів на перевезення пасажирів на автобусних маршрутах загального користування; ...27) здійснює контроль за дотриманням законодавства у сфері безпеки дорожнього руху під час надання послуг з перевезення пасажирів чи під час перевезення вантажів, у тому числі, небезпечних; 28) здійснює контроль за дотриманням учасниками дорожнього руху режиму обмеження або заборони руху на окремих ділянках автомобільних доріг загального користування; 29) вживає організаційних та практичних заходів для підвищення рівня безпеки дорожнього руху; 30) виявляє та припиняє факти порушень безпеки дорожнього руху, а також виявляє причини і умови, що сприяють їх вчиненню⁴⁹. В умовах дії особливого правового режиму воєнного стану на деокупованих територіях Національна поліція спільно з іншими правоохоронними органами з метою забезпечення публічної безпеки та порядку здійснює заходи, спрямовані на уникнення випадків порушення громадянами комендантської години та спеціального режиму світломаскування. Зокрема, це також стосується реалізації правоохоронними органами своїх завдань під час несення служби на блокпостах та контролю за переміщенням

⁴⁹ Положення про Департамент патрульної поліції: затв. наказом Національної поліції від 06.11.2015 р. № 73. URL: https://media-www.npu.gov.ua/npu-pre-prod/sites/1/Docs/Struktura/Polozhennya_pro_DPP.pdf

транспортних засобів. Із урахуванням того, що деокупована територія є специфічним місцем здійснення правоохоронної діяльності, до вказаних дій мають залучатися також сили оборони.

Так, відповідно до Порядку здійснення заходів під час запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування в окремих місцевостях, де введено воєнний стан, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 8 липня 2020 р. № 573, під час дії комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування Збройні Сили, Держспецтрансслужба, Національна гвардія, Держприкордонслужба, Національна поліція, СБУ, ДФС, ДМС, ДСНС продовжують виконання своїх завдань відповідно до призначення та специфіки діяльності. На території, де запроваджено комендантську годину, забороняється перебування у визначений період доби на вулицях та в інших громадських місцях осіб без виданих перепусток, а також рух транспортних засобів. Дозволяється перебування у визначений період доби на вулицях та в інших громадських місцях, де запроваджено комендантську годину, без виданих перепусток особам та рух транспортних засобів Збройних Сил, Держспецтрансслужби, Національної гвардії, Держприкордонслужби, Національної поліції, СБУ, ДФС, ДМС, ДСНС, які залучаються до здійснення заходів під час запровадження комендантської години, транспортним засобам спеціалізованого призначення, які виконують невідкладне службове завдання, за умови ввімкнення спеціальних світлових сигнальних пристроїв, а також адвокатам, призначеним регіональними/міжрегіональними центрами з надання безоплатної правничої допомоги для надання безоплатної вторинної правничої допомоги затриманим у порядку, встановленому Кримінальним процесуальним кодексом України та Кодексом України про адміністративні правопорушення, особам, час прибуття до яких припадає на визначений період доби, зокрема на власних транспортних засобах. Особи, які вчинили кримінальні та адміністративні правопорушення, затримуються в порядку, встановленому Кримінальним процесуальним кодексом України та Кодексом України про адміністративні правопорушення⁵⁰. Таким чином, здійснюється

---

⁵⁰ Порядок здійснення заходів під час запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування в окремих місцевостях, де введено воєнний стан: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 08.07.2020 р. № 573. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-%D0%BF#Text>

превентивна діяльність, метою якої є оптимізація маршрутів патрулювання на деокупованій та прилеглий до неї території, проведення роз'яснювальної роботи із населенням, яке тривалий час проживало в окупації та обмеженій інформаційній зоні; встановлення транспортних засобів, які були викрадені, тощо. Водночас структура органів, які залучаються до охорони публічної безпеки і порядку, є достатньо розгалуженою, що надає можливість диференціювати напрями здійснення превентивної та правоохоронної функцій.

Отже, забезпечення публічної безпеки та порядку Національною поліцією на деокупованих територіях може здійснюватись за такими напрямами: 1) визначення стану захищеності території від потенційних загроз з метою забезпечення можливості реалізації відповідними підрозділами своєї правоохоронної функції в межах визначеної компетенції (превентивна діяльність, розслідування кримінальних правопорушень тощо); 2) забезпечення інформаційної безпеки шляхом унеможливлення інформаційних операцій, а також масових заворушень (передбачених ст. 294 КК України), закликів до вчинення дій, що загрожують громадському порядку (вчинення дій, передбачених ст. 295 КК України); 3) забезпечення міграційної безпеки; 4) забезпечення та захист дорожнього руху через деокуповані території.

До забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку залучаються: від Національної гвардії України – військові частини (підрозділи), на які покладено функції з охорони громадського порядку (далі – військові частини НГУ); від Національної поліції України – територіальні органи Національної поліції в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, областях і місті Києві, їх відокремлені підрозділи. Взаємодія між НГУ та Національною поліцією України здійснюється в межах, визначених законодавством, у тому числі цим Порядком, а саме шляхом: спільного патрулювання нарядами вулиць, площ, парків, скверів, вокзалів, аеропортів, морських та річкових портів, інших публічних (громадських) місць; забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку під час проведення зборів, мітингів, вуличних походів, демонстрацій, інших масових та спортивних заходів, а також під час заходів у публічних (громадських) місцях за участю осіб, щодо яких здійснюється державна охорона; проведення спільних заходів з метою стабілізації оперативної обстановки в разі її загострення в межах території однієї чи декількох адміністративно-територіальних одиниць.

Під час забезпечення публічної безпеки та порядку на деокупованих територіях Національна поліція України взаємодіє з Національною гвардією України, Державною прикордонною службою України, Державною службою України з надзвичайних ситуацій та Державною міграційною службою України.

Питання для контролю знань

1. Дайте визначення поняттю «громадська (публічна) безпека і порядок».
2. У яких сферах Міністерство внутрішніх справ України як центральний орган виконавчої влади формує та реалізовує державну політику?
3. Дайте визначення поняттю «воєнний стан».
4. До забезпечення яких заходів здійснення правового режиму воєнного стану в Україні може бути залучена Національна поліція?
5. За якими напрямками може здійснюватись забезпечення публічної безпеки та порядку Національною поліцією на деокупованих територіях?
6. Розкрийте сутність та зміст правоохоронної діяльності за напрямом забезпечення безпеки об'єктів критичної інфраструктури на деокупованих територіях.
7. З якими суб'єктами взаємодіє Національна поліція України під час забезпечення публічної безпеки та порядку на деокупованих територіях.

РОЗДІЛ 3.

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЙОГО НОРМ І ПРИНЦИПІВ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Регулювання збройних конфліктів є запорукою забезпечення державотворчих процесів, складовими елементами яких є утвердження принципів парламентаризму та демократії, а також забезпечення прав та свобод громадян. У контексті воєнної агресії актуалізується потреба в захисті жертв збройних конфліктів та регулювання бойових дій. Ця проблема належить до сфери міжнародного гуманітарного права, яке зобов'язує сторони конфлікту неухильно виконувати визначений перелік гуманітарних обов'язків. Водночас, незважаючи на широке використання норм міжнародного гуманітарного права, сучасні реалії свідчать про відсутність єдиного, концептуального підходу до їх розуміння, використання та імплементації до національного законодавства.

Відповідно до Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затвердженої наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 р. № 164, *міжнародне гуманітарне право (право збройних конфліктів)* – це система міжнародно визнаних правових норм і принципів, що застосовуються під час збройних конфліктів, встановлюють права і обов'язки суб'єктів міжнародного права щодо заборони чи обмеження використання певних засобів і методів ведення збройної боротьби, забезпечення захисту жертв конфлікту та визначають відповідальність за порушення цих норм⁵¹. Наведена дефініція визначає чіткі межі застосування норм міжнародного гуманітарного права, положення яких утворили підґрунтя для побудови національних законодавчих та інших нормативно-правових актів, якими регулюються суспільні відносини щодо забезпечення миру, безпеки людства та міжнародного

⁵¹ Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: затв. наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 р. № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17>

правопорядку. Прикладом є диспозиція ч. 1 ст. 438 Кримінального кодексу України, в якій є вказівка на заборону застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, а також на інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Відповідно до положень вказаної Інструкції **основним завданням міжнародного гуманітарного права** є захист осіб, які не беруть безпосередньої участі у воєнних діях, а також тих, які перестали брати в них участь у результаті хвороби, поранення або будь-якої іншої причини, незалежно від їх раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мови або інших ознак. **Для виконання цього завдання МГП:** 1) визначає правовий статус осіб і об'єктів, які знаходяться у районі (зоні) ведення воєнних дій; 2) встановлює ряд обмежень у виборі засобів, методів ведення воєнних дій сторонами, що воюють; 3) регламентує права та обов'язки осіб, які знаходяться під захистом МГП; 4) встановлює відповідальність держави і окремих осіб за порушення його норм. МГП також встановлює захист об'єктів, які не мають військового значення, обмежує сторони, що воюють, у виборі засобів і методів ведення війни⁵². Отже, міжнародне гуманітарне право регулює: 1) порядок захисту цивільного населення; 2) забезпечує захист поранених осіб; 3) забезпечує нормальний порядок поведінки з військовополоненими; 4) регулює порядок ведення бойових дій; 5) встановлює порядок та підстави застосування символів, що гарантують захист; 6) встановлює порядок захисту об'єктів культури; 7) встановлює порядок та підстави застосування засобів та методів ведення бойових дій, а також осіб, які для цього залучаються. Особливістю міжнародного гуманітарного права є визначення меж відповідальності за порушення таких правил, а також вказівка на пріоритетність неупередженого та об'єктивного правосуддя та дотримання загальноновизнаних принципів стандартних судових процедур.

Об'єкти, які знаходяться під захистом МГП: медичні формування; санітарно-транспортні засоби; цивільні об'єкти; культурні цінності; установки і споруди, що містять небезпечні сили; об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення; об'єкти цивільної

⁵² Там само.

оборони; місцевості, що не обороняються; демілітаризовані зони; санітарні та безпечні зони і місцевості; нейтралізовані зони; госпітальні зони та місцевості; природне середовище. **Особи, які знаходяться під захистом МГП:** жертви збройних конфліктів; медичний і духовний персонал; парламентарі і особи, які їх супроводжують; персонал цивільної оборони; персонал, який відповідає за захист і охорону культурних цінностей; персонал, який бере участь у гуманітарних акціях⁵³. Особливої уваги потребує обов'язковість дотримання норм міжнародного гуманітарного права в ситуаціях будь-якого неміжнародного та міжнародного збройного конфлікту. Таке виключне правило унеможливорює врахування судом будь-яких обставин порушення норм міжнародного гуманітарного права як підстави для звільнення від відповідальності та покарання. Універсальний та полісуб'єктний характер міжнародного гуманітарного права закладає підґрунтя для забезпечення рівності сторін конфлікту, а також неупередженої оцінки та реагування на поведінку всіх учасників конфлікту без виокремлення статусу сторони, котра нападає (держави-агресора) та сторони, яка захищається. *Міжнародним гуманітарним правом також не передбачено принцип взаємності щодо гуманітарних зобов'язань*, що свідчить про заборону порушувати норми міжнародного гуманітарного права, якщо такі порушення допущені державою-агресором.

В Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затвердженій наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164, наведено такі тлумачення поняття конфліктів: **неміжнародний (внутрішній) збройний конфлікт (збройний конфлікт неміжнародного характеру)** – тривалі та інтенсивні збройні зіткнення на території держави між урядовими збройними силами і організованими збройними формуваннями або між організованими збройними формуваннями. До неміжнародного (внутрішнього) збройного конфлікту належать такі ситуації, коли: у межах території однієї держави починаються чітко визначені воєнні зіткнення між збройними силами та іншими організованими збройними формуваннями або між організованими збройними формуваннями; організовані збройні формування здійснюють контроль над частиною території держави, який дає їм мож-

⁵³ Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: затв. наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 р. № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17>

ливість вести безперервні та узгоджені воєнні дії. До неміжнародних (внутрішніх) збройних конфліктів не належать випадки порушення громадського порядку та ситуації внутрішньої напруженості (наприклад, масові заворушення, терористичні акти, окремі акти насильства тощо). **Міжнародний збройний конфлікт** – будь-яке зіткнення між двома або більше державами із застосуванням збройних сил. **Воєнна окупація** – тимчасове зайняття збройними силами сторони, що воює, у збройному конфлікті міжнародного характеру частини або всієї території супротивника на період ведення воєнних дій. Воєнна окупація не тягне за собою позбавлення суверенітету окупованої території. Відповідно до положень Гаазьких конвенцій 1907 і 1954 років та Четвертої Женевської конвенції 1949 року держава-окупант повинна вжити всіх заходів для відновлення і забезпечення суспільного порядку й безпеки населення окупованої території, сприяти задоволенню його першочергових потреб, дотриманню прав і основоположних свобод, забезпечувати захист культурних цінностей, у тому числі шляхом організації на окупованій території військових адміністрацій. **Анексія** – протиправне насильницьке приєднання однією державою території або частини території іншої держави або будь-якого простору, що перебуває під контролем чи у спільному користуванні міжнародного співтовариства⁵⁴. Необхідно звернути увагу на те, що більшість міжнародних договорів регулюють лише відносини держав в умовах міжнародного збройного конфлікту. Через це внутрішні збройні конфлікти або збройні конфлікти неміжнародного характеру залишаються поза увагою права міжнародних договорів та міжнародного гуманітарного права. В цьому контексті виникає очевидний пріоритет звичаєвого права.

Стосовно анексії як способу агресії необхідно зауважити, що анексія будь-якої території не виключає наявності в таких територій статусу окупованих. Фактично будь-яка анексована територія спочатку піддається окупації й уже потім – насильницькому приєднанню до іншої території. Невизнання такого приєднання державою, якій ця територія належить відповідно до положень нормативно-правових актів, що мають вищу юридичну силу, є підставою вважати наявність факту анексії. Відповідно до положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду анексія із застосуванням сили на території іншої

---

⁵⁴ Там само.

держави або її частини вважається злочином агресії. У національному кримінальному законодавстві посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (що охоплює й анексію та окупацію) вважається злочином проти основ національної безпеки, а саме – кримінальна відповідальність за таке діяння передбачена ст. 110 КК України.

Особливості та підстави застосування норм міжнародного гуманітарного права визначені в його джерелах. *Традиційними джерелами міжнародного гуманітарного права є договори, звичаї, загальні принципи права та юридичні (судові) рішення.* Попри відсутність єдиного підходу до розуміння прецеденту джерелом міжнародного гуманітарного права, необхідно відмітити окремі приклади із практики Європейського суду з прав людини. Так, у справі *Juan Carlos Abella v. Argentina* було вперше застосовано норми міжнародного гуманітарного права конвенційним органом з прав людини (як окремого джерела зобов'язань держав-учасниць Американської конвенції).

Джерела договірної права (державою-учасницею яких є Україна): Гаазькі конвенції 1899 р. і 1907 р.: Декларація про невикористання куль, що легко розгортаються чи спліскуються від 29.07.1899 р.; Декларація про невикористання снарядів, що мають єдиним призначенням розповсюджувати задушливі та шкідливі гази від 29.07.1899 р.; Декларація про заборону метання снарядів та вибухових речовин з повітряних куль від 18.10.1907 р.; I Гаазька конвенція про мирне вирішення міжнародних спорів від 18.10.1907 р.; II Гаазька конвенція про обмеження у застосуванні сили при стягненні за договірними борговими зобов'язаннями від 18.10.1907 р.; III Гаазька конвенція про відкриття воєнних дій від 18.10.1907 р.; IV Гаазька конвенція про закони і звичаї суходільної війни від 18.10.1907 р.; V Гаазька конвенція про права і обов'язки нейтральних держав і осіб у випадку сухопутної війни від 18.10.1907 р.; VI Гаазька конвенція про становище ворожих торгових суден при початку воєнних дій від 18.10.1907 р.; VII Гаазька конвенція про обертання торгових суден на судна військової від 18.10.1907 р.; VIII Гаазька конвенція про постановку підводних мін, що автоматично вибухають від зіткнення від 18.10.1907 р.; IX Гаазька конвенція про бомбардування морськими силами під час війни від 18.10.1907 р.; XI Гаазька конвенція про деякі обмеження у використанні права захоплення у морській війні від 18.10.1907 р.; XIII Гаазька конвенція про права і обов'язки нейтральних держав у випадку морської війни від 18.10.1907 р.

Женевські конвенції про захист жертв війни від 12 серпня 1949 р.: Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях; Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії зі складу збройних сил на морі; Женевська конвенція про поводження з військовополоненими; Конвенція про захист цивільного населення під час війни; Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р.; Додатковий протокол Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 р.; Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми (Протокол III), від 8 грудня 2005 р.; Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 р.; Протокол про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 р.; Другий Протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 р. від 26 березня 1999 р.; Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р.; Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах від 25 травня 2000 р.; Протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів та бактеріологічних засобів від 17 червня 1925 р.; Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та їх знищення від 10 квітня 1972 р.; Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення від 13 січня 1993 р.; Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців від 4 грудня 1989 р.; Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають не вибірккову дію від 10 жовтня 1980 р.; Поправка до статті 1 Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають не вибірккову дію від 10 жовтня 1980 р.; Протокол про невиявлювані осколки (Протокол I) від 10 жовтня 1980 р. Протокол про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв (Протокол II) від 10 жовтня 1980 р.;

Протокол про заборону або обмеження застосування запалювальної зброї (Протокол III) від 10 жовтня 1980 р.; Протокол про засліплюючу лазерну зброю (Протокол IV) від 13 жовтня 1995 р.; Протокол про вибухонебезпечні залишки війни (Протокол V) від 28 листопада 2003 р.; Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення від 18 вересня 1997 р.; Конвенція про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 10 грудня 1976 р.; Конвенція про незастосування строків давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства від 26 листопада 1968 р.; Європейська конвенція про незастосування строків давності до злочинів проти людства та воєнних злочинів від 26 листопада 1968 р.; Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 р.; Договір про заборону розміщення на дні морів і океанів та в його надрах ядерної зброї та інших видів від 11 лютого 1971 р.

Водночас норми договірного міжнародного гуманітарного права також мають витоком звичаєве право, створене на підставі повторюваних актів поведінки держав, які мали суттєве значення та були визнані правомірними в практиці міжнародних відносин. Прикладом може бути наведена вище ст. 438 КК України, в якій встановлено кримінально-правову заборону на порушення законів та звичаїв війни. В цьому випадку «звичай війни» означає заборону на ведення воєнних дій, які вважаються апriorі забороненими, навіть у випадку, якщо держава-агресор не ратифікувала міжнародний договір, в якому така заборона передбачена. Така конструкція диспозиції надала можливість законодавцю уникнути випадків появи прогалини у кримінально-правовому забезпеченні миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Вказане наочно демонструє паралель договірного права зі звичаєвим. Звичаєве право більш гнучке та динамічне, що надає йому можливість швидко адаптуватися до реалій та потреб сучасного суспільства. Договірне право містить лише сукупність положень, які хоча і мають концептуальне значення, але майже не піддаються перегляду та зміні. Така ситуація зумовлена наявністю відповідної правової процедури ратифікації чи денонсації міжнародного договору.

Значення звичаєвих норм особливо важливе для сфер, які недостатньо врегульовані конвенціями, зокрема – у випадку збройних конфліктів неміжнародного характеру, договірне регулювання яких за кількістю норм та їхньою деталізацією значно поступається регу-

люванню міжнародних конфліктів. До звичаєвого МГП нерідко змушені звертатися міжнародні судові установи (як Міжнародний суд, так і міжнародні кримінальні трибунали). Для розуміння специфіки джерел МГП необхідно звернутися до однієї з ключових його норм, відомих як «декларація (застереження) Мартенса». Це положення вперше було включене до преамбули Гаазької конвенції про закони і звичаї сухопутної війни 1899 на пропозицію відомого юриста-міжнародника та дипломата Ф. Ф. Мартенса і пізніше стало самостійною нормою, яка з редакційними змінами включалась до наступних конвенцій з МГП. Її було включено до статей, присвячених правовим наслідкам денонсації ЖК I–IV (ст. 63/62/142/158), а також до п. 2 ст. 1 ДП I, де декларацію Мартенса викладено у такій редакції: *«У випадках, не передбачених цим Протоколом або іншими міжнародними угодами, цивільні особи та комбатанти залишаються під захистом і дією принципів міжнародного права, що походять зі сталих звичаїв, з принципів гуманності та з вимог суспільної свідомості»*. Декларація Мартенса має дві основні функції. По-перше, незважаючи на значне збільшення суб'єктів, для яких є обов'язковим МГП, та незважаючи на доволі детальну його кодифікацію, жодна кодифікація не може вважатися повною та остаточною. Тому декларація Мартенса запобігає дії у МГП презумпції, згідно з якою все, що явно не заборонено міжнародними договорами, є дозволимим. Відповідно до неї кожна сторона збройного конфлікту має оцінювати свої плани та поведінку не тільки на відповідність заборонним нормам договірному МГП, але й перевіряти їх на відповідність звичаям, принципу гуманності та моральним вимогам. По-друге, декларація Мартенса повинна розглядатися як динамічний чинник, що проголошує застосовність принципів МГП незалежно від подальших змін у класифікації охоплених ним ситуацій та подальшого розвитку технологій. Цей аспект дії декларації Мартенса позитивно оцінив Міжнародний Суд ООН у Консультативному висновку 1996 про законність погрози ядерною зброєю або її застосування. У цьому ж контексті декларація Мартенса робить протиправною відхилення від зобов'язань за МГП із посиленням на докорінну зміну обставин. Крім цих двох найважливіших функцій, декларація Мартенса має враховуватися при тлумаченні норм МГП. На неї також посилаються як на додаткову підставу для звернення до міжнародного права прав людини (МППЛ) у контексті збройних конфліктів. Декларація Мартенса підкреслює значення звичаєвого

МГП та стимулює держави до ведення переговорів про укладення нових угод у цій галузі⁵⁵. Фактично, декларація Мартенса створює прецедент та широко використовується у практиці Міжнародного Кримінального Суду. Звичаєве міжнародне гуманітарне право не передбачає виключення у його застосуванні та є обов'язковим для учасників збройного конфлікту. Це створює додаткові гарантії для держав, які не є учасницями окремих міжнародно-правових зобов'язань. Декларація Мартенса є прикладом визнання норми звичаєм. Визначення набуття норми характеру звичаю є пріоритетом національних та міжнародних судів та міжнародних незалежних гуманітарних організацій, зокрема тих, що мають статус приватних. Прикладом такої організації є Міжнародний Комітет Червоного Хреста.

Декларація Мартенса широко використовується і в практиці Європейського суду з прав людини. Так, у справі «Кононов проти Латвії» (Заява № 36376/04) від 17 травня 2010 року ЄСПЛ було зроблено декілька уточнень з приводу застосування звичаєвого права, зокрема – декларації Мартенса. *Відповідно до наведеної справи, в лютому 1944 року німецька армія викрила і знищила загін радянських партизанів під керівництвом майора Чугунова, який переховувався у клуні Мейкульса Крупнікса (Meikuls Krupniks) у селі Мазе Баті (Mazie Bati). Німецька військова адміністрація видала кільком чоловікам із Мазе Баті рушницю і по дві гранати. Заявник і його загін запідозрили селян у шпигунстві на користь німців і видачі ворогам людей Чугунова. Вони вирішили провести серед селян каральну операцію. 27 травня 1944 року заявник і його загін, озброєні і одягнені в однострої Вермахту, аби уникнути підозр, увійшли до села Мазе Баті, мешканці якого готувались святкувати Зелену Неділю. Загін розділювався на кілька малих груп, кожна з яких, за наказом заявника, мала напасти на будинок. Кілька партизанів увірвались до помешкання фермера Модеста Крупнікса, забрали знайдену зброю і наказали йому вийти у двір. Коли ж він почав благати, щоб його не вбивали у присутності дітей, то йому наказали бігти до лісу, доки не відкриють вогонь, що він і зробив. Тяжко пораненого Крупнікса лишили на узліссі, де він і помер наступного ранку. Інші дві групи «червоних партизанів» напали*

---

⁵⁵ Повага до прав людини в умовах збройного конфлікту в Україні: застосування судами норм міжнародного гуманітарного права та стандартів захисту прав людини. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/Report_Respect-for-HR-in-Conflict_Gnatovsky_UKR.pdf

на будинки фермерів Мейкульса Крупнікса і Амброса Булса (*Ambrozus Buļšs*). Мейкульса Крупнікса схопили в бані і жорстоко побили. Зброю, знайдену у двох інших селян, партизани віднесли до господи Мейкульса Крупнікса, де кілька разів стріляли у Амброса Булса, Мейкульса Крупнікса і його матір. Мейкульс Крупнікс і його матір були тяжко поранені. Потім партизани облили бензином будинок і всі будівлі ферми і підпалили їх. Дружина Крупнікса, на дев'ятому місяці вагітності, намагалась утекти, але партизани спіймали її і через вікно запхали до палаючої хати. Наступного ранку вцілілі селяни знайшли обгорілі рештки чотирьох людей. Тіло пані Крупнікс упізнали за обгорілим скелетом немовляти, який лежав поруч. Четверта партизанська група вдерлась до помешкання Владіславса Шкірмантса (*Vladislavs Šķirmants*), він лежав у ліжку з однорічним сином. Знайшовши у шафі рушницю і дві гранати, партизани наказали Шкірмантсу вийти у двір, а потім замкнули двері ззовні, щоб дружина не змогла піти за ним, відвели його у дальній куток двору і розстріляли. П'ята група напала на будинок Юліанса Шкірмантса (*Jūliāns Šķirmants*). Знайшовши рушницю і дві гранати, партизани вивели його до клуні і розстріляли. Шоста група напала на будинок Бернардса Шкірмантса (*Bernards Šķirmants*), партизани відібрали зброю, вбили його, поранили дружину і спалили всі будівлі ферми. У цій пожежі згоріла пані Шкірмантс, а також тіло вбитого. Хоча обвинувачення стверджувало, що партизани пограбували село (вкрали їжу і одяг), Палата з кримінальних справ Верховного суду (далі – Палата з кримінальних справ), а також Сенат Верховного суду зробили конкретні висновки щодо захоплення зброї, але не щодо викрадення інших речей. У роз'ясненнях вказано, що розглядаючи справу, латвійські суди спирались на статтю 16 Женевської конвенції (IV) 1949 року у висновку, що спалення живцем вагітної жінки є військовим злочином, котрий порушує режим спеціального захисту жінок. Те, що жінки, особливо вагітні, мають бути під час війни об'єктами спеціального захисту, було частиною законів і звичаїв війни ще від часів Кодексу Лібера 1863 року (статті 19 і 37) і отримало розвиток у «женевському праві» про військовополонених (жінки у цьому становищі вважались особливо уразливими). Суд вважає, що вираз «спеціальний захист» має розглядатись у поєднанні із захистом за «положенням Мартенса», і є достатнім, аби визнати існування правомірних підстав для визнання заявника винним в окремому військовому злочині – спаленні пані

Крупнікс. Суд вважає, що цей висновок підтверджується численними специфічними і спеціальними заходами захисту жінок, включених одразу після Другої світової війни до Женевських конвенцій (I), (II) і (IV) 1949 року, особливо стаття 16 останньої конвенції⁵⁶. **Фактично можна виокремити такі принципи звичаєвих норм міжнародного гуманітарного права:** 1) *принцип розрізнення* – полягає у розмежуванні як осіб, які беруть участь у збройному конфлікті (цивільних та військових), так і цілей, що дозволяє диференціювати напади вибіркового та невибіркового характеру та межі порушення норм МГП; 2) *принцип пропорційності нападу* – виключення можливості завдання шкоди цивільному населенню та співвідношення військової цілі з потенційними негативними наслідками; 3) *принцип визначеності методів ведення війни* – убезпечення випадків застосування заборонених способів військової агресії, зокрема катування, голодування, обмеження доступу до гуманітарної допомоги тощо. В межах цього принципу визначаються особливості поведінки ворога на окупованій території; 4) *принципи використання зброї* – обмеження переліку зброї, яка може застосовуватись ворогом з метою захисту цивільного населення та оточуючого середовища; 5) *принцип гідного поведіння з особами, позбавленими бойової здатності* – особливості взаємодії з пораненими, хворими, військовополоненими; 6) *принцип забезпечення безпеки осіб, які перебувають під особливим захистом* – захист жінок та дітей, осіб похилого віку та осіб з інвалідністю.

Третє джерело міжнародного права, поряд із договірним та звичаєм правом, це – «загальні принципи права, визнані цивілізованими націями». Немає узгодженого визначення або переліку загальних принципів права. Фактично, термін належить до правових принципів, які визнано в усіх розвинутих національних правових системах, таких як обов'язок діяти добросовісно, право на самозбереження та відсутність зворотної сили кримінального законодавства. Загальні принципи права важко визначити з достатньою точністю, і тому вони не відіграють помітної ролі в реалізації МГП. Водночас, якщо вони отримають точне та авторитетне визначення, то зможуть мати вирішальне значення, оскільки будуть породжувати окремі міжнародні зобов'язання. Зокрема, МС ООН неодноразово виводив зобов'язання за МГП із загального принципу права, а саме – «елементарних міркувань гуман-

⁵⁶ Рішення ЄСПЛ: «Кононов проти Латвії» (Заява № 36376/04) від 17 травня 2010 року. URL: <http://surl.li/rycfl>

ності», в яких «виникає ще більша потреба в мирний час, ніж під час війни». На підставі цього принципу МС ООН стверджував, що зобов'язання держав відповідно до МГП повідомляти про місця розташування морських мінних полів під час війни застосовується також у мирний час, а також що гуманітарні принципи, закріплені у спільній статті 3, є обов'язковими в будь-якому збройному конфлікті, незалежно від його юридичної класифікації та договірних зобов'язань сторін конфлікту. Крім того, МКТЮ стверджував, що «елементарні міркування гуманності» є «відображенням загального принципу міжнародного права» і «повинні всебічно використовуватися при тлумаченні та застосуванні нечітко сформульованих міжнародних норм» договірної права⁵⁷. Фактично загальні принципи права є основою звичаєвого міжнародного гуманітарного права, утворююче його підґрунтя. Водночас такі принципи нічим не регламентовані, вони не являють собою приписи, обов'язкові для виконання, а лише побічно впливають на прийняття окремих процесуальних та судових рішень, сприяючи усуненню суб'єктивізму, а також враховуються під час нормотворчості. Такі принципи наділені юридичною силою та єдині для всіх правових систем. Прикладом широкого використання загальних принципів права, визнаних цивілізованими націями є практика Європейського суду з прав людини, оскільки в обґрунтуванні своїх рішень Суд часто спирається на окремі положення таких принципів.

Юридичні (судові) рішення (як прецедент) є нетрадиційним джерелом міжнародного гуманітарного права, оскільки наразі в історії наявні лише поодинокі випадки врахування таких рішень під час судового розгляду справ, які відносяться до сфери дії міжнародного гуманітарного права.

Особливе значення має відповідальність за порушення міжнародного гуманітарного права. Застосування воєнних репресалій, призначення реституції та інших видів стягнень у сучасних умовах призводить до виникнення низки практичних проблем. Світова практика передбачає запровадження механізму перехідного правосуддя у постконфліктний період. Наразі одним із пріоритетних напрямів державної політики має бути притягнення до відповідальності осіб, які скоїли воєнні злочини в умовах збройного конфлікту. Шляхи вирі-

⁵⁷ Міжнародне гуманітарне право: загальний курс. URL: <https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2021/05/Nils-Melzer-Comprehensive-introduction-to-IHL-UKR.pdf>

шення вказаної та інших супутніх проблем вбачаються саме у впровадженні механізму перехідного правосуддя. Очевидно, що інституційні реформи в Україні, впровадження правових проєктів переслідування воєнних злочинців, а також законодавче закріплення механізмів надання компенсації жертвам війни та інші дії призведуть до гуманітарного діалогу для пошуку примирення в українському суспільстві. У міжнародних документах Європейського Союзу та Організації Об'єднаних Націй перехідне правосуддя визначається так: «комплекс процесів та механізмів, пов'язаних зі спробами суспільства подолати тяжкі наслідки масштабних порушень законності в минулому з метою забезпечити підзвітність, справедливість і примирення». До того ж варто наголосити, що міжнародним досвідом не сформовано єдиної концепції перехідного правосуддя, тому впровадження певної моделі в кожній країні завжди буде мати свої певні особливості, які будуть залежати від особливостей країни, суспільства, етнічних, релігійних і гендерних чинників⁵⁸. ***Відповідальність за порушення норм міжнародного гуманітарного права диференціюється таким чином:***

1) за підставами: нормативно-правові (наявність передбаченого міжнародним договором зобов'язання, порушення якого тягне відповідальність); фактичні та процесуальні; ***2) за колом суб'єктів*** – особиста (здебільшого – відповідальність головного військовокомандувача, міністра оборони тощо⁵⁹); колективна (відповідальність керівників політичних партій, міжнародні організації тощо⁶⁰); ***3) за видом відпо-***

⁵⁸ Україна як плацдарм для перехідного правосуддя: погляд міжнародних фахівців. URL: <https://www.helsinki.org.ua/blogs/ukrajina-yak-platsdarm-dlya-perehidnoho-pravosuddya-pohlyad-mizhnarodnyh-fahivtsiv/>

⁵⁹ Прикладом є справа експрезидента Югославії Слободана Мілошевича, якого було обвинувачено в порушенні низки положень міжнародного гуманітарного права: вчиненні злочинів проти людяності (геноцид, катування тощо), примусових депортацій та інших порушеннях законів та звичаїв війни (міжнаціональні конфлікти, що привели до політичної кризи, виходу зі складу СФРЮ Хорватії та Словенії і гострого міжетнічного конфлікту на території Республіки Боснія і Герцеговина між збройними формуваннями місцевих сербів, мусульман і хорватів. Війна характеризувалася агресивними військовими діями за участі як незаконних збройних формувань, сформованих за етнічно-релігійним принципом, так і законних збройних сил Хорватії і Сербії).

⁶⁰ Прикладом є Нюрнберзький процес – суд над воєнними злочинцями, які перебували при владі в Німеччині протягом 1933–1945. Список підсудних налічував 24 головних нацистських воєнних злочинців – членів уряду, керівників нацистської партії, гестапо, генштабу й головного командування німецьких збройних сил. Їх було звинувачено у скоєнні найтяжчих міжнародних злочинів – злочинів проти миру, воєнних злочинах та злочинах проти людяності.

відальності: матеріальна (стягнення реституції та репарації з держави-агресора); політична (ресторації, сатисфакції, обмежень суверенітету, декларативних рішеннях тощо).

Приклади порушення норм міжнародного гуманітарного права, встановлені Незалежною міжнародною комісією з розслідування порушень в Україні⁶¹ (A/HRC/52/62⁶²), які мають бути враховані під час здійснення правоохоронної діяльності на деокупованих територіях:

– **незаконні напади на території, контрольовані урядом України.** Комісія розслідувала атаки, здійснені із застосуванням вибухової зброї на населені пункти, контрольовані урядом України. Деякі з них було здійснено в контексті спроб російських збройних сил захопити ці населені пункти, в той час як інші атаки було спрямовано на райони, віддалені від лінії фронту. Розслідувані Комісією напади становлять невелику частку від загальної їхньої кількості. Відповідно до міжнародного гуманітарного права, напади, які не спрямова-

⁶¹ Резолюцією 49/1, прийнятою 4 березня 2022 р., Рада з прав людини створила Незалежну міжнародну комісію з розслідування порушень в Україні з метою розслідування всіх ймовірних порушень та утисків прав людини і порушень міжнародного гуманітарного права, а також пов'язаних із ними злочинів у контексті агресії Російської Федерації проти України. 30 березня 2022 р., Президент Ради з прав людини призначив Еріка Мьосе (Норвегія), Ясінки Джумхур (Боснія та Герцеговина) та Пабло де Грейфа (Колумбія) в якості незалежних членів Комісії на чолі з паном Мьосе. Резолюцією S-34/1, прийнятою 12 травня 2022 р., Рада далі доручила Комісії зосередити свою роботу на подіях, що відбулися наприкінці лютого та у березні 2022 р. у Київській, Чернігівській, Харківській та Сумській областях. Відповідні висновки Комісії викладено у доповіді, поданої до Генеральної Асамблеї 18 жовтня 2022 року. Ця поточна доповідь відображає результати роботи Комісії від моменту її створення. Згідно з принципами незалежності та неупередженості, Комісія проаналізувала, чи є ситуація в Україні актом «агресії Російської Федерації проти України», як зазначено в резолюції 49/1. Відповідно до визначення поняття агресії, наведеного в резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї, Комісія знайшла обґрунтовані підстави зробити висновок, що вторгнення та напади російських збройних сил² на територію і збройні сили України кваліфікуються як акти агресії проти України.

⁶² Ця поточна доповідь відображає результати роботи Комісії від моменту її створення. Згідно з принципами незалежності та неупередженості, Комісія проаналізувала, чи є ситуація в Україні актом «агресії Російської Федерації проти України», як зазначено в резолюції 49/1. Відповідно до визначення поняття агресії, наведеного в резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї, Комісія знайшла обґрунтовані підстави зробити висновок, що вторгнення та напади російських збройних сил² на територію і збройні сили України кваліфікуються як акти агресії проти України. Переклад українською сигнального невідредагованого примірника: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/A_HRC_52_62_UA.pdf

ні на конкретну військову ціль або застосовують методи чи засоби ведення бойових дій, що не можуть бути спрямовані на конкретну військову ціль або вплив таких методів та засобів неможливо обмежити, є невибірковими. Задokumentовані Комісією атаки вразили цивільну інфраструктуру, зокрема, житлові будинки, лікарні, школи, готель, магазини, театр, аптеку, дитячий садок і залізничний вокзал. У деяких з розглянутих ситуацій Комісія не змогла виявити військових цілей. Стосовно випадків, коли об'єкти військового значення, які могли бути умисними цілями цих атак, знаходилися поблизу деяких місць ударів, то загалом Комісія встановила, що російські збройні сили використовували зброю, яка вражала як військові, так і цивільні об'єкти без розрізнення. Комісія визначила чотири типи зброї, застосування якої в населених районах призвело до невибіркових атак: некеровані бомби, скинуті з літаків; протикорабельні ракети великої дальності типу Х-22 або Х32, які при ураженні наземних цілей виявляються неточними; касетні боєприпаси, які за визначенням розкидають дрібні суббоєприпаси на великій площі; та реактивні системи залпового вогню, що накривають велику територію некерованими ракетами;

– **незаконні напади на території, контрольовані російськими збройними силами.** Комісія виявила випадки, коли українські збройні сили, можливо, використовували касетні боєприпаси та протипіхотні міни, що розкидаються за допомогою ракет, в місті Ізюм Харківської області у період з березня по вересень 2022 року, коли воно перебувало під контролем російських збройних сил. Україна, на відміну від російської федерації, є державою-учасницею Конвенції про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення, якою забороняється будь-яке використання протипіхотних мін. Три наступні приклади ілюструють застосування зброї, що має характеристики касетних боєприпасів, у місті Ізюм у зазначений період. 9 травня 2022 року стався обстріл житлового району, в результаті якого три людини загинули і шість отримали поранення. 14 липня 2022 року в районі центрального ринку стався обстріл, у результаті якого були поранені дві літні жінки. 16 липня 2022 року кілька суббоєприпасів влучили в житловий район, у тому числі в дитячий садок, де шукали притулку близько 250 осіб, в результаті чого загинули двоє літніх людей. Показання свідків також вказують на те, що протипіхотні фугасні міни використовувалися

в населених пунктах з липня 2022 року і, зокрема, перед виведенням російських збройних сил. Вони призвели до тяжких поранень серед цивільного населення. Після огляду нерозірваних наземних мін, фотографій та залишків зброї Комісія ідентифікувала їх як протипіхотні фугасні наземні міни (ПФМ), також відомі як «міни-метелики», які, ймовірно, були скинуті за допомогою ракет системи «Ураган». На той час українські збройні сили були дислоковані у межах ураження таких ракет;

– **напади на об’єкти енергетичної інфраструктури України.** Комісія розслідувала численні атаки на енергетичні об’єкти в Україні, які російські збройні сили розпочали 10 жовтня 2022 року. Критично важливі об’єкти енергетичної інфраструктури в Україні були атаковані з перших етапів вторгнення. Однак, коли президент Путін заявив, що «за пропозицією Міністерства оборони і відповідно до плану Генерального штабу росії було завдано масованого удару високоточною зброєю дальнього радіусу дії з повітря, моря і суші по українських енергетичних, військових і комунікаційних об’єктах», характер цих атак суттєво змінився у декількох аспектах. По-перше, значно зросла інтенсивність атак: з 10 жовтня 2022 року по 1 лютого 2023 року було принаймні 13 хвиль атак із застосуванням сотень ракет дальнього радіусу дії та безпілотників, оснащених вибухівкою. По-друге, було розширено географічні рамки, адже ці атаки вразили 20 з 24 областей України. Нарешті, якщо до 10 жовтня 2022 року атаки були зосереджені переважно на паливних установках та електричній інфраструктурі, пов’язаній із залізничною системою, то після цієї дати атаки систематично спрямовувалися на електростанції та іншу інфраструктуру, критично важливу для передачі електроенергії та виробництва тепла по всій Україні. Грунтуючись на цих факторах, Комісія встановила, що атаки на енергетичну інфраструктуру, починаючи з 10 жовтня 2022 року, були повсюдними та систематичними і що їхньою метою було виведення з ладу енергетичної системи всієї країни із передбачуваними наслідками для системи теплопостачання;

– **нараження цивільного населення на небезпеку.** Під час ведення бойових дій російські збройні сили наражали цивільне населення на значні ризики. Комісія встановила, що вони неодноразово навмисно розміщували свої війська або техніку в житлових районах, а іноді змушували цивільне населення залишатися там або поблизу

їхніх позицій. Військові операції поблизу або з території Запорізької атомної електростанції в Енергодарі Запорізької області створили значну загрозу для станції, наближаючи ризик серйозного ядерного інциденту. 4 березня 2022 року російські збройні сили розпочали атаку на цей об'єкт, і спроби взяти під контроль станцію призвели до запеклих боїв. На відеозаписах видно, що в результаті атаки спалахнула пожежа, яка завдала руйнувань частинам станції. Крім того, російські збройні сили розмістили військову техніку на території об'єкта та поблизу нього і продовжують здійснювати звідти обстріли. Супутникові знімки від 29 серпня 2022 року, вочевидь, показують військову техніку, розташовану менш ніж за 150 метрів від реактора. Комісія також задокументувала, що на територіях, підконтрольних українським збройним силам, у деяких випадках не було розмежування між збройними силами та цивільним населенням, що наражало цивільне населення на небезпеку. Так було, наприклад, у Чернігові, де українські сили територіальної оборони розмістили штаб у школі № 18, а деякі з їхніх членів – у школі № 21. Ці школи також використовувалися для роздачі гуманітарної допомоги населенню. 3 березня 2022 року авіаудар по обох школах призвів до загибелі цивільних осіб та військово-вослужбовців;

– **позасудові страти.** Зібрані докази свідчать про поширену систематичність позасудових страт у районах, контрольованих російськими збройними силами, скоєних у 17 населених пунктах Чернігівської, Харківської, Київської та Сумської областей, найбільша кількість позасудових страт скоєна у Київській області, включно з містом Буча. Комісія підтвердила страту 65 чоловіків, двох жінок і 14-річного хлопчика. У районах, де Комісія проводила розслідування, більшість порушень сталися протягом перших кількох місяців збройного конфлікту. У більш ніж половині розслідуваних страт свідки востаннє бачили жертв під вартою російських збройних сил. У кількох випадках очевидці бачили, як російські збройні сили проводили страти. В цих випадках Комісія дійшла висновку, що відповідальність несуть російські збройні сили. В інших випадках тіла жертв знайшли в місцях або поблизу місць, де базувалися російські збройні сили. Після цього Комісія дійшла висновку, що відповідальність, ймовірно, несуть російські збройні сили;

– **напади на цивільне населення під час пересування.** Комісія виявила закономірність нападів на цивільне населення у Харківській,

Київській та Сумській областях, коли вони перебували під контролем російських збройних сил. Комісією задокументовано 18 таких випадків у лютому та березні 2022 року, в яких загинуло 14 чоловіків, вісім жінок, одна дівчина та троє хлопців, а шестеро отримали поранення. Більшість розглянутих Комісією випадків скоєно у Київській області. У багатьох із цих випадків Комісія знайшла достатньо доказів, щоб зробити висновок, що відповідальними за ці напади є російські збройні сили. Напади відбувалися не тільки під час спроб цивільних осіб евакуюватися, а також під час повсякденної діяльності. В усіх випадках постраждали були одягнені в цивільний одяг, не були озброєні та їхали на цивільних автомобілях, деякі авто мали напис «діти» на вікнах. Декілька атак сталося в одних і тих самих місцях або поблизу них, наприклад, на відрізках траси Е40 у Київській та Харківській областях. Комісія опитала тих, хто вижив, свідків і родичів загиблих, а також переглянула кадри, на яких видно навіть більше пошкоджених автомобілів на цій трасі. Таким чином, напади не були поодинокими, що свідчить про те, що певні військові підрозділи відповідальні за численні інциденти. Деякі випадки, вочевидь, були навмисними, наприклад, коли солдати відкривали вогонь по цивільних автомобілях, які не становили небезпеки, бо ці автомобілі зупинялися або від'їжджали в протилежну від них сторону. В інших випадках не було жодних ознак того, що нападники вжили заходів для перевірки, чи була ціль військовою.

Таким чином, *знання сутності та змісту положень міжнародного гуманітарного права під час здійснення правоохоронної діяльності на деокупованих територіях надає можливість вирішити такі важливі завдання, як:* 1) визначення наявності підстав для застосування норм міжнародного гуманітарного права; 2) встановлення контекстуальних елементів кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку; 3) визначення наявності підстав для залучення міжнародних гуманітарних організацій; 4) визначення особливостей та порядку документування воєнних злочинів; 5) визначення меж кримінальної відповідальності учасників збройного конфлікту; 6) забезпечення належної доказової інформації.

Питання для контролю знань

1. Що таке міжнародне гуманітарне право, які його мета та основні завдання?
2. Які об'єкти та особи знаходяться під захистом МГП?
3. Що відноситься до джерел міжнародного гуманітарного права?
4. Що таке «декларація Мартенса» та до якого джерела міжнародного гуманітарного права вона відноситься?
5. Чи є судовий прецедент джерелом міжнародного гуманітарного права?
6. Що являє собою принцип взаємності щодо гуманітарних зобов'язань та чи притаманний цей принцип міжнародному гуманітарному праву?
7. У чому полягає різниця між воєнною окупацією та анексією? Чи є ці поняття взаємозалежними?
8. Які є види відповідальності за порушення норм міжнародного гуманітарного права?
9. Що таке перехідне правосуддя та в чому полягає його взаємозв'язок із формуванням безпекового середовища деокупованих територій?
10. Яка роль Міжнародного Комітету Червоного Хреста у міжнародному гуманітарному праві та формуванні безпекового середовища деокупованих територій?

РОЗДІЛ 4.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА

ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ

КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ

ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

УКРАЇНИ ТА ЗЛОЧИНІВ, ЩО

ПІДПАДАЮТЬ ПІД ЮРИСДИКЦІЮ

МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО

СУДУ

Проблема кримінально-правового забезпечення безпекового середовища деокупованих територій здебільшого пов'язана з особливостями кваліфікації злочинів, що підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду та проблемами ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Проте правоохоронна діяльність в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану також має свої особливості щодо правильного використання кримінально-правових заборон, які визначають межі кримінальної відповідальності та покарання за злочини проти основ національної безпеки України, а також кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Фактично, сферу правоохоронної діяльності з кваліфікації кримінальних правопорушень, пов'язаних з військовою агресією, можна диференціювати на ту, що належить до дії міжнародного кримінального законодавства та ту, що належить до дії національного кримінального законодавства.

Особливості кваліфікації злочинів, що підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду

Тривалий час у науці міжнародного права використовується термін «міжнародне кримінальне право». Сучасне становлення міжнародного кримінального права безпосередньо пов'язано зі створенням трьох міжнародних органів: Міжнародного трибуналу з колишньої

Югославії (Міжнародний трибунал для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені на території колишньої Югославії з 1991 року – прим. авт.), Міжнародного трибуналу з Руанди (Міжнародний трибунал для судового переслідування осіб, відповідальних за геноцид та інші серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені на території Руанди, і громадян Руанди, відповідальних за геноцид та інші подібні порушення, скоєні на території сусідніх держав, в період з 1 січня 1994 р. по 31 грудня 1994 року – прим. авт.) і Міжнародного кримінального суду, що потребувало певного рівня систематизації на міжнародно-правовому рівні норм про відповідальність за скоєння міжнародних злочинів. Окрім того, створення міжнародних кримінальних слідчих та судових органів організаційно підтвердило існування та забезпечило здійснення міжнародної кримінальної юрисдикції. Таким чином, міжнародне кримінальне право перестало бути теоретичним проєктом і перетворилось на галузь міжнародного публічного права. Для сучасних держав ставлення до міжнародного кримінального права є одним з ключових у розумінні їх причетності до найважливіших гуманістичних проєктів сучасного глобалізованого світу⁶³. У доктринальну класифікацію злочинів міжнародного характеру традиційно входять усі діяння, об'єктивна сторона яких охоплює дії, які вчиняються поза межами України: транснаціональна злочинність, міжнародний тероризм, торгівля людьми, кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності тощо. Отже, міжнародне кримінальне право не обмежується злочинами, які підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, проте саме ці кримінальні правопорушення утворюють підґрунтя для міжнародного гуманітарного права.

На початку 50-х рр. ХХ ст. з'явився перший проєкт Статуту Міжнародного кримінального суду, але робота над ним не була завершена, оскільки реалізація ідеї юристів залежала від керівників держав і частини політиків, які не хотіли допустити навіть теоретичної можливості постати перед таким міжнародним судом. З 1950 р. по 1990 р. робота була паралізована через «холодну війну». За підсумками конфлікту

---

⁶³ Вивчаючи міжнародне гуманітарне право: навч.– метод. посіб. / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель; за заг. ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к. ю. н. Т. Короткого. 2-ге вид. Київ, УГСПЛ; Одеса: Фенікс, 2021. 268 с.

в колишній Югославії в 1993 році Рада Безпеки ООН заснувала спеціальний міжнародний трибунал для притягнення до відповідальності фізичних осіб, винних у вчиненні воєнних злочинів, злочинів проти людства і геноциді, а також для припинення вчинення аналогічних злочинів у майбутньому. Це додало певний імпульс зусиллям Комісії міжнародного права, і в 1994 р. на Генеральну Асамблею ООН був представлений проєкт статуту майбутнього Міжнародного кримінального суду. Створений Генеральною Асамблеєю Підготовчий комітет у 1998 році представив зведений текст документа для розгляду спеціальною дипломатичною конференцією. Так, у 1998 р. у Римі під егідою ООН пройшла Дипломатична конференція повноважних представників держав – членів ООН щодо створення Міжнародного кримінального суду, яка завершилася ухваленням Статуту Міжнародного Кримінального Суду. Конференція відбулася 15 червня – 17 липня 1998 р. На ній були присутні представники 160 держав, 33 міжнародних міжурядових організацій та 236 неурядових організацій⁶⁴. Міжнародний кримінальний суд передбачено як незалежну організацію, яка позбавлена суб'єктивізму, а, отже, всі рішення ґрунтуються на принципі недискримінації. Особливістю Суду є співпраця з державами-учасниками Римського статуту, оскільки тільки правоохоронні органи цих держав мають право забезпечувати Суд доказовою інформацією. Фактично, Міжнародний кримінальний суд було створено з метою забезпечення нового, ефективного механізму розслідування тяжких міжнародних злочинів, пов'язаних із військовою агресією та порушенням положень міжнародного гуманітарного права.

У серпні 2002 р. перша сесія Асамблеї держав-учасниць Статуту прийняла два основних юридичних документи Суду: Правила процедури і доказування і Елементи злочинів. У лютому 2003 р. були обрані перші 18 суддів, а в квітні 2003 р. був обраний Прокурор (Луїс Морено-Окампо, Аргентина). Місцем розташування Міжнародного кримінального суду є м. Гаага (Нідерланди). Науковці по-різному ставляться до часу виникнення міжнародного кримінального правосуддя. Так, Крістофер Кейтл Холл – юридичний радник Емнесті Інтернешнл у Міжнародному секретаріаті цієї організації в Лондоні відзначає, що в історії до ХХ століття майже всі судові процеси щодо порушення законів війни проводились спеціально створюваними державою-пе-

⁶⁴ Simma B. Comments on Global Governance, the United Nations Reform and the Place of Law. *Finnish yearbook of international law*. 1998. Vol. 9. P. 64.

реможницею для таких випадків трибуналами, а не звичайними судами чи міжнародним кримінальним судом. Першим спеціально створеним міжнародним кримінальним судом можна вважати збори суддів із міст Ельзаса, Австрії, Німеччини та Швейцарії, засновані 1474 року для судового процесу над Хагенбахом за злочини проти «законів Господа і людини», вчинені ним під час окупації міста Брайзаха. До речі, вже тоді, як і під час Нюрнберського трибуналу, так і після нього, покарання обвинувачених пов'язувалось із вирішенням питання виконання наказів командирів⁶⁵. Принциповою відмінністю Міжнародного кримінального суду від Європейського суду з прав людини є те, що МКС притягує до відповідальності суб'єктів, які порушили норми міжнародного гуманітарного права і не має права впливати саме на державу-агресора. Водночас юрисдикція для судового переслідування надається Міжнародному кримінальному суду для притягнення до відповідальності всіх осіб, причетних до міжнародних злочинів із можливістю встановлювати диференційований та індивідуальний підхід до визначення меж їх покарання та тяжкості репресії.

Відповідно до ст. 4 Римського статуту Суд має міжнародну правосуб'єктність. Він також має таку правоздатність, яка може бути необхідною для здійснення ним своїх функцій та досягнення своїх цілей. Суд може здійснювати свої функції і повноваження, як це передбачено в цьому Статуті, на території будь-якої держави-учасниці та, за спеціальною угодою, на території будь-якої іншої держави⁶⁶. Україна підписала Римський статут 20 січня 2000 року, проте до сьогодні він залишається нератифікованим. На думку вчених, участь України в Статуті міжнародного кримінального суду опинилась під питанням через непорозуміння. За умови наявності політичного рішення про приєднання України до Статуту єдиною перешкодою участі може бути невідповідність Статуту Конституції України (ч. 2 ст. 9 Конституції України). У висновку Конституційного Суду України у справі про Римський Статут від 11 липня 2011 року документ було визнано таким, що не відповідає Конституції України в частині, що стосується положень абзацу десятого преамбули та статті 1, за якими «Міжнарод-

⁶⁵ Невінчаний М.О. Виникнення та розвиток ідеї створення Міжнародного кримінального суду як постійного органу міжнародної кримінальної юстиції. *Молодий вчений*. 2021. № 5 (93). С. 325–329.

⁶⁶ Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

ний кримінальний суд... доповнює національні органи кримінальної юстиції». Проте, комплементарна юрисдикція Міжнародного кримінального Суду означає, що Суд віддає пріоритет притягненню винних осіб до кримінальної відповідальності державам-учасникам Статуту. І тільки, якщо Суд дійде висновку, що держава не може (розвал судової системи, відсутні необхідні норми в законодавстві) чи не хоче (правоохоронні чи судові органи намагаються прихистити винну особу) притягнути винних до відповідальності, він застосовує власну юрисдикцію і починає розслідування (ст. 17 Статуту). Цим правом комплементарної юрисдикції, тобто первинної можливості розгляду справи, можуть скористатися лише держави-учасниці. В Статуті обмежено юрисдикцію територіальним та персональним принципами. Тобто, за загальним правилом, Суд може притягнути до відповідальності лише за умови скоєння злочину або на території держави-учасниці, або громадянином-держави учасниці. Суд не має юрисдикції, якщо потерпілими від злочинів є громадяни держав-учасниць. Відтак, міжнародний кримінальний суд є органом, що здійснює міжнародну кримінальну юрисдикцію (у цьому він подібний до Європейського суду з прав людини, що також має міжнародну юрисдикцію, визначену Європейською конвенцією з прав людини). Жоден з судів, створених відповідно до Конституції України, не наділений міжнародною юрисдикцією, а отже є судовими органами виключно національної юрисдикції. Таким чином, з цієї точки зору, Міжнародний кримінальний суд, за визначенням, знаходиться у сфері іншої юрисдикції і в цьому сенсі не може доповнювати національну юрисдикцію⁶⁷. Сучасна правова система України потребує ратифікації Римського статуту, що надасть можливість більш комплексно захистити національну безпеку, інтереси та суспільні відносини шляхом посилення судової системи. Проте важливим аспектом також є те, що ратифікація Римського статуту не має зворотної дії (окрім міжнародних злочинів, передбачених договірним міжнародним гуманітарним правом, до яких строки позовної давності не застосовуються). Водночас відкладене правосуддя є перепорою для забезпечення належної процедури розслідування та судового розгляду, а країна, яка не є державою-учасницею Статуту, позбавлена більшості можливостей у сфері захисту цивільного населення та військовослужбовців під час дії особливого правового режи-

⁶⁷ Базов О. Питання міжнародно-правового статусу Міжнародного кримінального суду. URL: <https://www.publichne-pravo.com.ua/files/35/pdf/pp-2019-35-06.pdf>

му воєнного стану. Необхідність ратифікації Римського статуту також зумовлена європейськими та євроатлантичними намірами України.

Відповідно до ст. 5 Римського статуту юрисдикція Суду обмежується найбільш тяжкими злочинами, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства. Відповідно до цього Статуту Суд має юрисдикцію стосовно таких злочинів: а) злочин геноциду; б) злочини проти людяності; с) воєнні злочини; д) злочин агресії. Суд здійснює юрисдикцію стосовно злочину агресії, як тільки буде прийнято відповідно до статей 121 і 123 положення, що містить визначення цього злочину та встановлює умови, за яких Суд здійснює юрисдикцію стосовно цього злочину. Таке положення повинно бути сумісним з відповідними положеннями Статуту Організації Об'єднаних Націй⁶⁸. У контексті цього положення та його співвідношення з нормами національного кримінального законодавства основною прогалиною залишається відсутність у Кримінальному кодексі України поняття «злочинів проти людяності». У зв'язку з цим національні суди не мають юрисдикції щодо таких кримінальних правопорушень, а можуть розглядати тільки воєнні злочини, геноцид та злочин агресії. Ця проблема актуалізована як теоретиками, так і практиками та знайшла своє вирішення у проєкті нового кримінального законодавства України.

У Римському статуті Міжнародного кримінального суду наведено такі основні поняття та ознаки злочинів, які підпадають під його юрисдикцію:

1. **Геноцид** – будь-яке з таких діянь, які вчинено з наміром знищити повністю або частково будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку: а) вбивство членів такої групи; б) заподіяння тяжких тілесних ушкоджень або психічного розладу членам такої групи; с) умисне створення для такої групи умов життя, розрахованих на доведення її до повного або часткового фізичного знищення; д) впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню всередині такої групи; е) насильницька передача дітей цієї групи до іншої групи.

2. **Злочин проти людяності** – будь-яке з таких діянь, коли вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, і такий напад вчиняється усвідомлено: а) вбивство; б) винищення; с) оборнення

⁶⁸ Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

в рабство; d) депортація або насильницьке переміщення населення; e) ув'язнення або інше жорстке позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права; f) катування; g) зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація чи будь-яка інша подібна за тяжкістю форма сексуального насильства; h) переслідування будь-якої групи або спільноти, яку можна ідентифікувати, за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними, гендерними, як це визначено в пункті 3, або іншими ознаками, що загально визнані неприпустимими згідно з міжнародним правом, у зв'язку з будь-яким діянням, зазначеним в цьому пункті, чи будь-яким злочинном, що підпадає під юрисдикцію Суду; i) насильницьке зникнення осіб; j) злочин апартеїду; k) інші нелюдські діяння подібного характеру, що умисно заподіюють сильних страждань чи тяжких тілесних ушкоджень або серйозної шкоди психічному чи фізичному здоров'ю.

3. **Воєнні злочини** – грубі порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, а саме будь-яке з таких діянь проти осіб або майна, що охороняються згідно з положеннями відповідної Женевської конвенції. У разі збройного конфлікту неміжнародного характеру, грубі порушення статті 3, спільної для чотирьох Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, а саме: будь-яке з таких діянь, вчинених стосовно осіб, які не беруть активної участі у бойових діях, у тому числі військовослужбовців, що склали зброю, та осіб, виведених зі строю в результаті хвороби, поранень, тримання під вартою чи з будь-якої іншої причини.

4. **Злочин агресії** – планування, підготовку, ініціювання або вчинення особою, яка спроможна фактично здійснювати контроль за політичними чи військовими діями держави або керувати ними, акту агресії, який за своїм характером, тяжкістю та масштабами є грубим порушенням Статуту Організації Об'єднаних Націй. Акт агресії означає застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави чи в будь-який інший спосіб, несумісний зі Статутом Організації Об'єднаних Націй. Будь-який з таких актів, незалежно від оголошення війни, буде кваліфікуватися відповідно до резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 14 грудня 1974 року як акт агресії: а) вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави чи будь-яка військова окупація, неза-

лежно від її тимчасового характеру, що є результатом такого вторгнення або нападу, чи будь-яка анексія із застосуванням сили на території іншої держави або її частини; b) бомбардування збройними силами держави території іншої держави чи застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави; c) блокада портів чи берегів держави збройними силами іншої держави; d) напад збройними силами держави на сухопутні, морські або повітряні сили чи морські та повітряні флоти іншої держави; e) застосування збройних сил однієї держави, що перебувають на території іншої держави за угодою з приймаючою державою, в порушення умов, передбачених в угоді, чи будь-яке продовження їх перебування на такій території після припинення дії угоди; f) дія держави, яка дозволяє, щоб її територія, яку вона надала у розпорядження іншої держави, використовувалася цією іншою державою для вчинення акту агресії проти третьої держави; g) направлення державою або від імені держави озброєних банд, груп та іррегулярних сил або найманців, які вчиняють акти застосування збройної сили проти іншої держави, які мають настільки серйозний характер, що це рівноцінно переліченим вище актам або її істотній участі в них⁶⁹.

Незалежно від того, чи розслідується і переслідується ймовірний злочинець на національному або міжнародному рівні, для встановлення індивідуальної кримінальної відповідальності за міжнародні злочини необхідно поза розумним сумнівом встановити такі основні, міжнародно визнані елементи міжнародних злочинів: контекстуальні елементи міжнародних злочинів (за наявності): елементи, що стосуються обставин, за яких має бути вчинено злочин, або частиною яких злочин має бути; фізичні елементи (елементи об'єктивної сторони; *actus reus*) злочину: елементи, що стосуються діянь виконавця, наслідків таких діянь і обставин, за яких вони були вчинені; елементи суб'єктивної сторони (*mens rea*) злочину: елементи, які пов'язані з обізнаністю / умислом виконавця при вчиненні злочину; та види співучасті: принципи, що стосуються того, яким чином виконавець пов'язаний зі злочинними діяннями, за які несе відповідальність⁷⁰. Традиційно, до контекстуальних елементів міжнародних кримінальних правопорушень відносяться виключні обставини, за наявності

⁶⁹ Там само.

⁷⁰ Настільна книга судді: матеріали для розгляду справ про міжнародні злочини. URL: <http://surl.li/trkpz>

яких протиправне діяння (або окремі його ознаки) може вважатись міжнародним воєнним злочином. Відповідно до приписів Римського статуту Міжнародного кримінального суду контекстуальні елементи воєнних злочинів пов'язані із вчиненням їх у межах тривалого збройного конфлікту.

Відповідно до положень національного кримінального законодавства злочином агресії є кримінальне правопорушення, передбачене ст. 437 КК України⁷¹. Диспозиція ч. 1 ст. 437 КК України встановлює заборону на такі діяння, як: планування, підготовка або розв'язування агресивної війни чи воєнного конфлікту, а також участь у змові, що спрямована на вчинення таких дій; ч. 2 цієї ж норми – ведення агресивної війни або агресивних воєнних дій. Отже, ст. 437 КК України фактично передбачено два окремих кримінальних правопорушення, які не мають чітко визначених контекстуальних елементів. У зв'язку з цим тлумачення статті потребує звернення до міжнародних договорів, рішень тощо.

Українська судова практика залишається розрізненою з цього питання. Ухвала Верховного Суду у справі № 415/2182/20 розглядала обидва злочини, зазначені в статті 437, і дійшла висновку, що питання про те, чи можуть особи, які фактично контролюють політичні та військові дії держави, підпадати під дію статті 437, є винятковим правовим питанням, яке має бути вирішене Великою Палатою Верховного Суду. Верховний Суд визнав, що у судовій практиці судів першої та апеляційної інстанцій існує неоднозначне застосування статті 437 через її нечіткість, що негативно впливає на додержання принципу правової визначеності та потребує передачі справи на розгляд Великої Палати Верховного Суду. Велика палата ще не прийняла рішення з цього питання. Згідно з постановою Верховного Суду, хоча положення статті 437 не містять жодних обмежень чи додаткових вимог щодо суб'єкта кримінального правопорушення, деякі вчені в галузі кримінального права стверджують, що хоча нічого в тексті статті 437 прямо не обмежує сферу застосування цієї статті до осіб, які займають керівні посади, на практиці злочин може вчинити тільки особа, яка справді здатна здійснювати

---

⁷¹ De jure вказана стаття не передбачає складу злочину агресії у його міжнародно-правовому розумінні, проте нею криміналізовано діяння, які мають окремі ознаки таких діянь, передбачені міжнародним гуманітарним правом та Римським статутом МКС.

контроль над політичними або військовими діями держави. Цей висновок заснований на таких міркуваннях: матеріальні елементи статті 437 – «планування», «підготовка», «розв’язування» або «ведення» агресивної війни – нерозривно пов’язані з лідерським характером злочину; поширення сфери застосування злочину на інших осіб, які не займають керівні посади, було б несумісне з міжнародним визначенням злочину і, таким чином, порушувало б принцип правової визначеності в кримінальному праві. Однак, як зазначив Верховний суд, українські суди на практиці застосовували статтю 437 неоднаково. У деяких справах суди постановили, що об’єктивні елементи злочину (планування, підготовка, розв’язування або ведення агресивної війни) можуть бути здійснені тільки посадовою особою збройних сил або інших військових формувань, а також державним органом високого рівня, який через свої повноваження, здатний вчинити відповідний акт⁷². Таким чином, критерії цієї норми не відповідають вимогам Римського статуту Міжнародного кримінального суду через різне тлумачення поняття, сутності та змісту агресії. Різне тлумачення ст. 437 КК України призводить до розбіжностей на практиці, які у більшості випадків призводять до звернення судів до міжнародного законодавства, узагальнений підхід якого дає підставу для виокремлення окремих контекстуальних ознак злочину агресії в ст. 437 КК України.

У проекті нового Кримінального кодексу України розробниками було запропоновано розділити ст. 437 КК України (в її чинній редакції) та диференціювати діяння, передбачені в ч. 1 та ч. 2 цієї статті на два самостійні види кримінальних правопорушень: 1) злочин агресії, який є кримінально караним, якщо особа, яка, маючи можливість фактично здійснювати керівництво політичною чи військовою діяльністю держави чи контролювати таку діяльність та яка особисто або спільно з іншою особою чи через іншу особу: 1) розробила план акту агресії, якщо у подальшому такий акт агресії відбувся, 2) керувала діями, спрямованими на створення умов для реалізації розробленого плану акту агресії, якщо у подальшому такий акт агресії відбувся, 3) взяла участь в ухваленні політичного рішення щодо акту агресії, якщо у подальшому такий акт агресії відбувся, 4) наказала розпочати акт агресії або 5) керувала діями, що утворюють акт агресії; 2) пропаганда акту

⁷² Застосування норм міжнародного гуманітарного (мгп) та міжнародного кримінального права (мпк). URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2020/02/Curricula_NJ_IHL_ICL_2019_UKR-1.pdf

агресії, яка має місце якщо особа, яка: 1) публічно закликала до агресивної війни чи розв'язування воєнного конфлікту, 2) виготовила матеріали із закликами до агресивної війни чи розв'язування воєнного конфлікту, 3) поширила чи публічно використала такі матеріали, 4) заперечувала ведення агресивної війни чи виправдовувала її або 5) вихваляла чи звеличувала державу-агресора чи її представника. Під *актом агресії* вчені запропонували розуміти – застосування державою збройних сил будь-яким чином, відверто несумісним зі Статутом Організації Об'єднаних Націй, проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави, ознаки якого визначені в резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 14 грудня 1974 року⁷³.

Окрім кваліфікаційні проблеми на практиці пов'язані із складнощами у тлумаченні ст. 438 Кримінального кодексу України, якою передбачено кримінальну відповідальність за порушення законів та звичаїв війни. Кваліфікація кримінального правопорушення за ст. 438 КК України можлива виключно за умови вчинення перелічених у диспозиції ч. 1 цієї норми дій в умовах збройного конфлікту та усвідомлення суб'єктом цієї обставини. Встановлення такого факту надає підстави як для притягнення до кримінальної відповідальності, так і утворення платформи для запобігання таким кримінальним правопорушенням.

Визначення контекстуальних елементів кримінального правопорушення, передбаченого ст. 438 КК України у механізмі запобігання, спрямовано на: 1) забезпечення можливості застосовувати інструментарій, передбачений та дозволений міжнародним гуманітарним та кримінальним правом (що виключається у випадку вчинення загальнокримінальних протиправних діянь). Це також утворює фундамент для побудови системи кримінального процесуального забезпечення механізму запобігання таким кримінальним правопорушенням через розширення меж дискреції органів досудового розслідування під час переслідування суб'єктів, причетних до порушення законів та звичаїв війни; 2) забезпечення кореляції між кримінологічним та кримінально-правовим запобіганням міжнародним воєнним злочинам; 3) розгалуження напрямів запобігання злочинності шляхом визначення масштабів та закономірностей насильства, притаманних організованій злочинності. Це надає можливість встановити механізм

⁷³ Текст проєкту нового Кримінального кодексу України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>

підпорядкування суб'єктів, причетних до порушення законів та звичаїв війни та довести наявність/відсутність співучасті (підбурення, пособництва тощо) посадових осіб. Окремо це також важливо для встановлення випадків легалізації (відмивання) майна, отриманого злочинним шляхом, фінансування тероризму тощо. Важливим аспектом є відсутність імунітету таких суб'єктів (зокрема і посадових осіб) перед міжнародним трибуналом; 4) віднесення діяння до міжнародного злочину надає можливість не застосовувати окремі процесуальні обмеження, що унеможливило б уникнення суб'єктами кримінальної відповідальності та покарання (відсутність строків посадової давності); 5) посилення механізму запобігання шляхом забезпечення взаємодії національних та міжнародних судових та правоохоронних органів.

Під час кваліфікації воєнних кримінальних правопорушень окремі практичні проблеми виникають під час оцінки дій проти комбатантів⁷⁴. Так, у справі *Korbely v. Hungary, GH, 19/09/2008 в ході Будапештської весни 1956 року, революційних подій, які супроводжувались народними хвилюваннями, заявник, військовий офіцер, прибув на місце, де протестувальники, деякі з яких були озброєні пістолетами,*

⁷⁴ Комбатанти, за Женевськими конвенціями, – це особи, які мають право брати участь у воєнних діях між державами, члени регулярних збройних сил сторони конфлікту (за винятком медичного і духовного персоналу), партизани за умови відкритого носіння ними зброї під час бою та при розгортанні в бойові порядки перед боєм і за наявності особи-керівника, відповідальної перед стороною конфлікту за їхні дії. Комбатантами можуть бути особи з цивільного населення неокупованої території, що стихійно взяло в руки зброю при наближенні супротивника і не встигло зорганізуватися в регулярні війська сторони конфлікту (за умови відкритого носіння зброї та поваги до законів і звичаїв війни). Окрім збройних сил, комбатантами також вважаються підрозділи поліції, прикордонної служби або аналогічних частин і підрозділів, що входять до складу збройних сил держави.

Обов'язковою ознакою комбатанта є виразний розрізняльний знак, який видно здалеку. Такі особи зобов'язані носити ці знаки під час підготовки до військової операції або під час неї. Якщо ж комбатант не носить розрізняльного знаку, але бере участь у нападі, то, потрапляючи в полон, втрачає статус комбатанта, на таку особу не поширюється статус військовополоненого, і її можна передати слідству та суду за участь у ворожих діях. Н. Стефанів звернула увагу на те, що комбатант має відрізняти себе від цивільного населення, це один із його обов'язків. Партизанам дозволяється приховувати свій статус тільки на час, коли вони не можуть цього робити внаслідок характеру воєнних дій. Особа, яка має статус комбатанта, не може бути притягнута до кримінальної відповідальності за участь у воєнних діях, якщо він/вона дотримується законів і звичаїв війни (див.: Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року).

захопили адміністративну будівлю. Заявник як командир військового загону віддав протестувальникам наказ віддати зброю та здатися, однак вони не підкорилися. Між заявником та командиром повстанців зав'язалась усна перепалка, в ході якої командир повстанців не підкорився команді заявника підняти руки та опустил руки до кишені, в якій, можливо був пістолет. Після цього заявник віддав своєму загону команду стріляти в командира повстанців на ураження і сам відкрив по ньому вогонь. Командир повстанців помер на місці. Крім того, в результаті децю сумбурної стрілянини загону під командуванням заявника, покарання отримали ще декілька осіб, двоє з яких у подальшому померли. Крім того, в той самий день, при поверненні заявника до військового училища, у нього також стріляли невідомі особи і він отримав легке поранення від падіння з мотоциклу. Заявник національним судом був визнаний винним у численних вбивствах цивільного населення, злочині проти людяності, передбаченому ст. 3 Женевської конвенції. Тобто засудження заявника було засновано виключно на нормах міжнародного права. Адже відповідні злочини були введені в національний Кримінальний кодекс лише після здобуття Угорщиною незалежності від радянської влади.

Право: Суд мав визначити, чи на момент скоєння діяння заявника становило злочин, визначений національним і міжнародним правом із достатньою доступністю і передбачуваністю. Заявника визнали винним у численних вбивствах, котрі угорські суди визначили як злочин проти людства, який переслідується відповідно до Женевських конвенцій. Отже, вирок ґрунтувався виключно на міжнародному праві. Оскільки Женевські конвенції відповідали критерію доступності, Суд вивчав питання передбачуваності. Вирішуючи це питання, він перевіряв, по-перше, чи діяння заявника могло становити злочин проти людства, як його розуміли у 1956 році, і, по-друге, чи можна розумно вважати, що потерпілі від стверджуваного злочину «не брали активної участі у воєнних діях».

(а) Чи діяння заявника могло становити злочин проти людства: Хоча вбивство, у розумінні спільної статті 3, могло бути основою для визнання винним у злочинах проти людства, скоєних у 1956 році, необхідна була також наявність інших складових. Вони походять не зі спільної статті 3, а з міжнародно-правових складових поняття злочину проти людства на той час. Деякі з них були прийнятними, зокрема вимога, щоб такий злочин був не окремим чи спорадичним ді-

анням, а повинен був становити частину «державного діяння чи політики» або поширеної і систематичної агресії проти цивільного населення. Проте, національні суди обмежили свій аналіз питанням, чи підпадали повстанці під захист спільної статті 3, і не перевіряли наступне питання – чи вбивство відповідало додатковим критеріям, необхідним для того, аби становити злочин проти людства, зокрема, чи слід його вважати частиною поширеної і систематичної агресії проти цивільного населення. Хоча Верховний суд встановив, що центральні органи державної влади вели активну війну проти цивільного населення, він не звертався до питання, чи слід було вважати діяння заявника частиною державної політики. Отже, необхідно розглянути питання, чи у випадку заявника наявні усі елементи складу злочину проти людства.

(b) Чи можна розумно вважати, що потерпілі «не брали активної участі у воєнних діях»: Засудження заявника ґрунтувалось на висновку, що один із потерпілих був некомбатантом, у розумінні спільної статті 3. Це положення поширювало захист на осіб, які не беруть активної участі у воєнних діях, включно із членами збройних сил, які склали зброю. Загиблий, вочевидь, брав активну участь у воєнних діях, оскільки він був керівником озброєного загону повстанців, які були причетні до актів насильства, захопили будівлю поліції і відібрали у поліцейських зброю. Отже, питання полягало у тому, чи він склав зброю. Національні суди встановили факт, що він таємно носив револьвер і не виявляв чітко і однозначно наміру здатись. Натомість, він розпочав пошваблену суперечку із заявником, перш ніж дістав свій револьвер із невідомим наміром. Саме під час вчинення цієї дії його застрелили. Відповідно, у світлі загально прийнятих на той час міжнародно-правових стандартів, Суд не переконаний, що загиблого можна вважати таким, що склав зброю, у розумінні спільної статті 3, або що він підпадав під будь-яку іншу категорію некомбатантів. Відповідно, не було доведено, що було передбачуваним те, що діяння заявника становили злочин проти людства за міжнародним правом⁷⁵. Відповідно до положень міжнародного гуманітарного права імітація відсутності статусу комбатанта вважається прикладом віроломства, який є конвенційно забороненим. Наведений приклад практики Європейського суду з прав людини свідчить про наявність порушення

⁷⁵ Рішення ЄСПЛ *Korbely v. Hungary*, GH, 19/09/2008. URL: <https://casebook.icrc.org/case-study/echr-korbely-v-hungary>

прав заявника через неправильну оцінку його дій та дій супротивника, а також суб'єктивне тлумачення надзаконного права. Оцінка дій комбатантів під час ведення воєнних дій (в умовах збройного конфлікту) ускладнена необхідністю розрізнення таких осіб із цивільним населенням та найманцями, способи якого визначено в Додатковому протоколі до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. Саме відкрите носіння зброї у визначених випадках надає можливість військового комбатанта відрізнити себе від цивільного населення за умов, коли інші способи розрізнення унеможливлені характером та особливостями воєнних дій. Отже: 1) комбатант повинен відрізнити себе від найманця та цивільного населення шляхом, визначеним приписами міжнародного гуманітарного права; 2) комбатант зобов'язаний дотримуватись законів та звичаїв війни, за їх порушення такі особи несуть відповідальність, відповідно до норм міжнародного гуманітарного права; 3) порушення законів та звичаїв війни не позбавляє особу статусу комбатанта; 4) підпадання під владу держави-агресора не позбавляє комбатанта можливості вважатись військовополоненим (якщо він дотримувався знаків розрізнення із цивільним населенням та був взятий у полон під час виконання своїх військових обов'язків).

Отже, визначення контекстуальних елементів воєнних злочинів та проведення відповідної кореляції з положеннями міжнародного гуманітарного та кримінального права надає підставу для створення сукупності заходів запобігання, які окрім кримінологічних можуть та повинні включати кримінально-правові та кримінальні процесуальні. В межах запобігання порушенню законів та звичаїв війни можуть бути актуалізовані та піддані кримінологічному впливу кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки та протиправні діяння, які вчиняються у складі злочинної організації чи організованої групи. Позитивний вплив також може бути здійснений на такі кримінальні правопорушення як фінансування тероризму та легалізація (відмивання) майна, отриманого злочинним шляхом.

Загальні елементи геноциду відокремлюють акти геноциду від загальнокримінальних злочинів, воєнних злочинів та злочинів проти людяності. Для того, щоб діяння вважалось геноцидом, воно повинно бути вчинено з наміром знищити, повністю або частково, національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку. Всі акти геноциду

ду вимагають встановлення контекстуальних елементів. Відповідно контекстуальними елементами геноциду є: потерпіла особа (особи) належать до певної національної, етнічної, расової або релігійної групи; виконавець (виконавці) мав (мали) умисел знищити, повністю або частково, цю національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку. Крім того, елементи злочинів МКС включають наступний контекстуальний елемент геноциду, який відсутній у Конвенції про геноцид або Статутах спеціальних (*ad hoc*) трибуналів: діяння було вчинено в контексті явної лінії схожої поведінки, спрямованої проти цієї групи, або було таким, що саме по собі могло призвести до її знищення⁷⁶. Отже, наведені контекстуальні елементи надають можливість розмежувати геноцид з іншими злочинами, що підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду.

Стаття 442 ККУ передбачає, що злочин геноциду може бути скоєний шляхом «заподіяння тяжких тілесних ушкоджень». Це формулювання в цілому охоплює ту саму поведінку, що й «заподіяння тяжких тілесних ушкоджень і психічного розладу», яка кодифікована як акт геноциду відповідно до Конвенції про геноцид, Статут МКС та Статутів спеціальних (*ad hoc*) трибуналів. Тяжкі тілесні ушкодження, закріплені у статті 442, можна тлумачити як синонім серйозної шкоди, що міститься у міжнародному праві. Хоча стаття 442 прямо не згадує про психологічну шкоду, для того, щоб забезпечити тлумачення цього положення в контексті міжнародного права, фразу «тілесні ушкодження» слід розширити, щоб вона охоплювала також і психічну шкоду. Об'єктивна сторона цього акту геноциду вимагає, щоб виконавець заподіяв тяжкі тілесні ушкодження або психічний розлад одній чи кільком особам. Для цього потрібне підтвердження результату. Тілесні ушкодження передбачають заподіяння серйозної фізичної шкоди потерпілій особі. Це стосується «актів фізичного насильства, які завдають серйозної шкоди здоров'ю, спричиняють каліцтво або будь-яке серйозне ушкодження зовнішніх чи внутрішніх органів або органів чуття». Психічна шкода полягає у заподіянні психологічної травми, що виходить за рамки «незначного або тимчасового порушення розумових здібностей». Це може бути викликано «заподіянням сильного страху, терору, залякування або погроз». Тілесні або психічні ушкодження повинні бути серйозними. Шкода повинна «ви-

⁷⁶ Настільна книга судді: матеріали для розгляду справ про міжнародні злочини. URL: <http://surl.li/trkpz>

ходити за рамки тимчасового нещастя, збентеження чи приниження і завдавати серйозної та довготривалої шкоди здатності людини вести нормальне та конструктивне життя». При цьому не вимагається, щоб шкода була постійною або непоправні наслідки⁷⁷. Усі перелічені в ч. 1 ст. 442 КК України способи вчинення геноциду є вичерпними. Проте широкого тлумачення потребує такий спосіб як «створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення». Одним із прикладів таких умов є штучне голодомор населення. Водночас відсутність конкретики в цьому випадку надає підстави для суб'єктивної оцінки наявності чи відсутності в діях представників держави-агресора ознак злочину геноциду. З урахуванням наведеного, а також практики Міжнародного кримінального суду та Європейського суду з прав людини, *під життєвими умовами, розрахованими на повне чи часткове фізичне знищення групи необхідно розуміти вчинення дій, спрямованих на широку аудиторію, які по-одинокі чи у сукупності створюють обстановку, яка унеможлиблює тривале фізіологічне існування людини (голодомор, опромінювання радіацією тощо)*.

У справі ЄСПЛ «Jorgic v. Germany» (Йоргич проти Німеччини), 12/07/2007 § 68–70, 104–114 заявника було засуджено за злочин геноциду, вчинений в ході збройного конфлікту на території колишньої Югославії. У вказаній справі виникло два основних запитання: чи мала Німеччина юрисдикцію судити іноземця за дії, вчинені за межами Німеччини, та чи відповідає критеріям ясності й передбачуваності, для заявника, національний кримінальний закон?

Визначаючи, чи було обґрунтованим тлумачення національними судами відповідних правил і положень міжнародного публічного права стосовно юрисдикції, Суд, в принципі, має перевірити їхню інтерпретацію статті VI Конвенції про запобігання геноциду. Він зазначає, що було відмічено також і національними судами, що Держави-учасниці Конвенції про запобігання геноциду, незважаючи на пропозиції раніших редакцій, не погодилися кодифікувати у цій статті принцип універсальної юрисдикції щодо геноциду стосовно національних судів усіх Держав-учасниць.

Проте, відповідно до статті I Конвенції про запобігання геноциду, держави-учасниці мали зобов'язання erga omnes запобігати геноциду і карати його, а його заборона становить частину jus cogens.

⁷⁷ Там само.

З цієї точки зору, мотивування національних судів стосовно того, що мета Конвенції про запобігання геноциду, як однозначно вказано у цій статті, не виключає юрисдикцію щодо покарання геноциду державами, чії закони встановлюють у цьому випадку екстратериторіальність, є обґрунтованим (і дійсно переконливим). Визначаючи, по-перше, чи відповідало тлумачення німецьких судів суті злочину геноциду, Суд зазначає, що національні суди не тлумачили вузько обсяг цього злочину. Вони вирішили, що «намір знищити» групу у розумінні статті 220а Кримінального кодексу, інтерпретованої у контексті статті II Конвенції про запобігання геноциду, не обов'язково передбачає намір знищити групу у фізичному чи біологічному розумінні. Достатньо, аби злочинець мав на меті знищити групу як соціальну спільноту. Суд зазначає, що національні суди систематично тлумачили намір знищити групу як таку в контексті статті 220а I Кримінального кодексу в цілому, з огляду, зокрема, на варіанти № 4 (запровадження заходів, які мають на меті запобігти народжуваності) і № 5 (примусове передання дітей групи до іншої групи) цього положення, котрі не передбачають обов'язкове фізичне знищення живих членів даної групи. Суд вважає, що тлумачення національними судами «наміру знищити групу» не обов'язково як фізичне знищення групи, до чого схилиються також ряд науковців, охоплюється формулюванням, взятим в контексті, злочину геноциду у Кримінальному кодексі і не є необґрунтованим. Окрім того, Суд, як і національні суди, вважає за необхідне, з метою визначення суті злочину геноциду, взяти також до уваги кодифікацію заборони геноциду у статті II Конвенції про запобігання геноциду, для дотримання якої до Кримінального кодексу було додано статтю 220а, і в контексті якої слід тлумачити названу статтю.

Оскільки формулювання статті 220а Кримінального кодексу щодо визначення геноциду співпадає з формулюванням статті II Конвенції про запобігання геноциду, то має також застосовуватись і наведене пояснення обсягу заборони геноциду. Окрім того, тлумачення німецьких судів не лише знаходило підтримку поміж багатьма вченими на час скоєння злочину, а і Генеральна Асамблея ООН у своїй резолюції 47/121 від 18 грудня 1992 року також погодилась із ширшою інтерпретацією, застосованою німецькими судами у даній справі. Відповідно, діяння заявника, котрі він скоїв під час етнічних чисток у місцевості Добой з наміром знищити групу мусульман як соціальну

спільноту, можна обґрунтовано вважати такими, що підпадають під злочин геноциду. По-друге, вирішуючи, чи міг заявник у згаданий час розумно передбачати тлумачення національними судами злочину геноциду, Суд зазначає, що заявник є першою особою, засудженою німецькими судами за геноцид відповідно до статті 220а від моменту її інкорпорації до Кримінального кодексу у 1955 році. За цих обставин Суд вважає, що, на противагу справам, котрі стосуються зміни вже встановленої юриспруденції, тлумачення обсягу злочину, котре, як у даній справі, відповідало суті такого злочину, має, як правило, вважатись передбачуваним.

Попри це, Суд не виключає, що, як виняток, заявник міг спиратись на особливу інтерпретацію правової норми, застосовану національними судами за особливих обставин справи. У даній справі, котра стосується тлумачення національними судами положення, що впливає з міжнародного публічного права, Суд вважає за необхідне, аби забезпечити ефективність захисту, гарантованого статтею 7 § 1 Конвенції, перевірити, чи існували особливі обставини, котрі потребують висновку, що заявник, за потреби отримавши юридичну консультацію, міг спиратись на вужче тлумачення національними судами обсягу злочину геноциду, з огляду, зокрема, на тлумачення злочину геноциду іншими джерелами. У зв'язку з цим Суд зазначає, що на час згаданих подій обсяг статті II Конвенції про запобігання геноциду, на якій ґрунтується стаття 220а Кримінального кодексу, був предметом суперечок науковців стосовно визначення «наміру знищити групу». Хоча більшість правників схиляються до думки, що етнічні чистки, здійснені сербськими військами у Боснії і Герцеговині з метою вигнання мусульман і хорватів з їхніх помешкань, не становлять геноциду, значна кількість дослідників вважає, що ці діяння дійсно становлять геноцид.

Суд далі зазначає, що, навіть після того, як заявник скоїв оспорювані діяння, обсяг злочину геноциду тлумачився міжнародними органами по-різному. Дійсно, МКТЮ у вироках за справами Прокурор проти Крстіча і Прокурор проти Купрешикіча та Інших, однозначно не погодився з широким тлумаченням «наміру знищити», застосованим Генеральною Асамблеєю ООН і німецькими судами. Спираючись на принцип nullum crimen sine lege, МКТЮ стверджував, що міжнародне публічне право обмежує злочин геноциду діяннями, спрямованими на біологічне або фізичне знищення захищеної групи. Проте,

оскільки рішення МКТЮ, як і наступні рішення, ухвалені національними і міжнародними судами щодо цієї проблеми, зокрема, Міжнародним судом ООН, стосовно внутрішньо правової або міжнародної кодифікації злочину геноциду, були ухвалені після скоєння згаданих діянь, заявник не міг спиратись на ці тлумачення, застосовані німецькими судами стосовно тогочасного німецького права, тобто, на момент скоєння злочинів. З огляду на наведене, Суд робить висновок, що, хоча багато авторитетних тверджень схилились до вузької інтерпретації злочину геноциду, на той час кілька джерел вже тлумачили злочин геноциду так само, як і німецькі суди. За таких обставин, Суд вважає, що заявник, за потреби – за допомогою юристів, міг розумно передбачати ризик того, що за діяння, скоєні у 1992 році, його звинуватять і засудять за геноцид. У зв'язку з цим Суд також бере до уваги той факт, що заявника було визнано винним у діяннях значної тяжкості і тривалості: вбивство кількох людей, позбавлення волі і жорстоке поводження з багатьма людьми протягом кількох місяців, скоєних у якості командира воєнізованого формування і для проведення політики етнічних чисток.

Отже, тлумачення національними судами злочину геноциду можна розумно вважати таким, що відповідає суті цього злочину, і котре могло бути розумно передбачене заявником на час подій. Дотримавшись цих вимог, німецькі суди могли вирішувати, яке тлумачення злочину геноциду за національним правом їм слід застосовувати. Відповідно, визнання заявника винним у геноциді не становило порушення статті 7 § 1 Конвенції. Стосовно іншої скарги заявника за статтею 7 § 1, що суди помилково встановили його вину як особливо тяжку, Суд зазначає, що відповідні подання заявника обмежуються твердженнями про помилки щодо фактів і права. Вони не містять ані ознак порушення названого положення, ані порушення статті 6 § 1 Конвенції. Відповідно, Суд робить висновок про відсутність порушення статті 7 § 1 Конвенції. Суд проголосив скаргу за статтею 6 § § 1 і 3 (d) Конвенції стосовно рішень національних судів щодо доказів неприйнятною, а решту заяви прийнятною⁷⁸. Зміст ст. 442 Кримінального кодексу України у повному обсязі дублює визначення та основних ознак злочину геноциду, визначеного в Римському ста-

⁷⁸ Справа ЄСПЛ «Jorgic v. Germany» (Йоргич проти Німеччини), 12/07/2007 § 68–70. URL: <http://surl.li/sebja>

туті Міжнародного кримінального суду. Зважаючи на наведені у законодавстві способи реалізації кримінально протиправного умислу, очевидним є доцільність широкого тлумачення такого злочину, що повинно передбачати розуміння під геноцидом не тільки фактичне та фізичне знищення національної, расової тощо групи (так звані «етнічні зачистки»), а дії, спрямовані на попередження її майбутнього існування (унеможливлення дітонародження). Це підтверджується наведеною практикою ЄСПЛ.

Злочини проти людяності, передбачені Римським статутотом Міжнародного кримінального суду, відсутні в національному кримінальному законодавстві. У більшості випадків злочини проти людяності в їх значенні, закладеному в нормах міжнародного права, охоплюються об'єктивною стороною кримінального правопорушення, передбаченого ст. 438 КК України (наприклад, катування, згвалтування тощо). Проте відсутність безпосередньо передбачених злочинів проти людяності виключають можливість застосовувати до осіб, які їх вчинили, процедурно-процесуальні особливості кримінального переслідування суб'єктів, які вчинили міжнародні злочини (незастосування строків давності, відповідні види покарання тощо).

Проблема граничного межування злочинів проти людяності з воєнними злочинами (зокрема, порушенням законів та звичаїв війни) неодноразово ставала предметом розгляду Європейського суду з прав людини. У більшості випадків це було пов'язано із застосуванням того чи іншого виду зброї. Так, у справі *Van Anraat v. The Netherlands (dec.)*, 06/07/2010 заявник був засуджений Апеляційним судом за співучасть у злочинах, заборонених ст. 8 Закону про військові злочини, а саме, по-перше, – в порушенні законів та звичаїв війни, скоєних Саддамом Хусейном, Алі Хасаном аль-Маджидом Аль-Тікріті й іншими особами в неміжнародному або міжнародному конфлікті щодо газових атак на курдське населення північного Іраку в Халабоджі та інших місцях; і по-друге – в порушенні законів та звичаїв війни в міжнародному конфлікті щодо газових атак на територію Ірану і в прикордонних районах Іраку, прилеглих до Ірану. Викладаючи застосовані «закони та звичаї війни», Апеляційний суд послався на звичаєве міжнародне право, зокрема заборону використання хімічної зброї, задушливих або отруйних газів, інших знарядь, що завдають непотрібних страждань і нападів на цивільних осіб та комбатантів без розбору, а саме – Женевського газового протоколу 1925 року; Женевської конвенції 1949 року

і у відношенні тільки першого альтернативного звинувачення – статті 147 четвертої Женевської конвенції 1949 року.

Суд зауважив, що запальна і ядерна зброя підпадають під дію окремих міжнародних актів, які не мають відношення до цієї справи. Таким чином, порівняння заявником гірчичного газу з напалмом і ядерною зброєю не має відношення до справи в Суді. Далі Суд з самого початку зазначив, що в даному випадку не виникає питання про доступність відповідного закону, йдеться про нібито непередбачуваність норм міжнародного права, застосованих національним судом. У цьому контексті Суд дійшов висновку, що національний кримінальний закон, у поєднанні з міжнародними документами, не був явно непередбачуваним для заявника. Суд також врахував неодноразове засудження Генеральною Асамблеєю ООН використання хімічної зброї в ході Ірано–Іракської війни. Таким чином, Суд вирішив, що на час інкримінованих заявнику дій існувала норма звичайного міжнародного права, яка забороняє використання іприту в якості зброї війни в міжнародному конфлікті. У будь-якому випадку, навіть якщо припустити, що напади на території Іраку були частиною конфлікту, який не має міжнародного характеру, Суд зазначає, що загальна ст. 3 Женевської конвенції 1949 року була і залишається прямо обов'язковою як в Іраку, так і в Королівстві Нідерланди. Крім того, рішенням Апеляційної камери Міжнародного кримінального трибуналу по колишній Югославії 2 жовтня 1995 року у справі проти Душко Тадіча відзначається наявність у відповідний час норми звичаєвого міжнародного права, яка забороняє застосування хімічної зброї державами проти цивільного населення на їх власній території. Стаття 146 Конвенції (IV) про захист цивільного населення під час війни, яка була безпосередньо обов'язковою як для Іраку, так і для Королівства Нідерланди, вимагає, щоб Високі Договірні Сторони переслідували в судовому порядку в своїх судах, або передавали для судового розгляду в іншому місці осіб, які ймовірно вчинили відповідні дії, під які підпадають і дії заявника. Відповідно, порушення Конвенції відсутнє⁷⁹. Проте аналіз положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду дозволяє констатувати, що відповідно до обставин наведеної справи заявником було вчинено злочин проти людяності, який полягав в умисному заподіянні сильних страждань чи тяжких тілесних ушкоджень

⁷⁹ Рішення ЄСПЛ по справі «Van Anraat v. The Netherlands» (dec.), 06/07/2010. URL: <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/echr/2010/en/76908>

або серйозної шкоди психічному чи фізичному здоров'ю населення шляхом застосування хімічної зброї, а саме – гірчичного газу. Отже, важливою ознакою застосування зброї в міжнародному праві для розмежування воєнного злочину від злочину проти людяності є встановлення аудиторії, на яку застосування такої зброї було розраховано. Незважаючи на наявність фактично тотожних ознак воєнних злочинів та злочинів проти людяності, *основною відмінною особливістю є те, що злочини проти людяності можуть бути вчинені виключно щодо цивільного населення навіть за відсутності такого контекстуального елемента, як збройний конфлікт. Важливою кваліфікаційною ознакою злочинів проти людяності є їх систематичність (регулярний та переважно однотипний характер впливу) та широкомасштабність (напад має бути спрямований на значну кількість осіб).*

У проєкті нового Кримінального кодексу України розробниками було запропоновано таку диференціацію злочинів проти людяності: 1) злочин проти людяності у формі вбивства; 2) злочин проти людяності в інших формах: 1) депортація або насильницьке переміщення населення; 2) поневолення; 3) торгівля людьми, як вона визначена у статті 4.4.6 цього Кодексу; 4) ув'язнення чи інше жорстке позбавлення фізичної свободи на порушення основоположних норм міжнародного права; 5) насильницьке зникнення; 6) катування; 7) зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація чи інша форма сексуального насильства, що становить серйозне порушення статті 3, спільної для чотирьох Женевських конвенцій; 8) переслідування групи чи спільноти людей за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними, гендерними чи іншими дискримінаційними мотивами, які визнані неприпустимими згідно з міжнародним правом; 9) ув'язнення примусово заплідненої жінки з метою зміни етнічного складу населення; 10) проведення політики апартеїду або 11) інше нелюдське діяння, що полягає в заподіянні сильних страждань чи тяжкому насильству⁸⁰. Таким чином, *розмежування злочинів, які підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, потребує врахування таких основних ознак, як: 1) наявність збройного конфлікту – порушення законів та звичаїв війни; 2) систематичність та широкомасштабність, аудиторія – виключно цивільне населення – злочини проти людяності; 3) по-*

⁸⁰ Текст проєкту нового Кримінального кодексу України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>

сягання на етнічну, расову, національну тощо групу з метою її повного або часткового знищення – злочин геноциду; 4) суб'єкт реалізації кримінально протиправного умислу (особа, яка має можливість фактично здійснювати керівництво політичною чи військовою діяльністю держави чи контролювати таку діяльність) – злочин агресії.

Особливості кваліфікації злочинів проти основ національної безпеки України⁸¹

Із урахуванням особливостей здійснення правоохоронної діяльності на деокупованих територіях актуальними для розгляду є злочини, передбачені ст.ст. 109 (дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади), 110 (посягання на територіальну цілісність і недоторканність України), 111–1 (коллабораційна діяльність), 111–2 (пособництво державі-агресору), 114–1 (перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань), 114–2 (несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану) КК України.

1. Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109 КК України).

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 109 КК України, є встановлений Конституцією і законами України порядок створення і діяльності вищих органів державної влади. Відповідно до ст. 5 Конституції України право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами. Ніхто не може узурпувати владу⁸². ***Конституційний лад – це установлений Конституцією устрій державних і суспільних інститутів. Державна влада – це нормативно визначена система органів, які уособлюють собою владу глави держави, законодавчу, виконавчу і судову владу.***

⁸¹ Підготовлено із використанням матеріалів Новел кримінального законодавства України, прийнятих в умовах воєнного стану: наук.-практ. комент. / А. А. Вознюк, О.О. Дудоров, Р.О. Мовчан, С.С. Чернявський та ін.; за заг. ред. А.А. Вознюка, Р.О. Мовчана, В.В. Чернея. Київ: Норма права, 2022. 278 с.

⁸² Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується альтернативним вчиненням таких дій: 1) дії, вчинені з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу; 2) захоплення державної влади; 3) змова про вчинення таких дій; 4) публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади; 5) розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій.

Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 109 КК України, – фізична осудна особа, яка досягла шістнадцятирічного віку.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 109 КК характеризується умисною формою вини та наявністю обов'язкової ознаки, – мети, якою є насильницька зміна чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади.

Кваліфікуючими ознаками є вчинення дій, передбачених частиною другою цієї статті особою, яка є представником влади, або по-вторно, або організованою групою, або з використанням засобів масової інформації.

Відповідно до вироку Люботинського міського суду Харківської області (справа № 630/738/23) від 21 вересня 2023 року, особу було обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 109 КК України за таких обставин: *обвинувачений, реалізуючи свій злочинний умисел, направлений на вчинення дій, спрямованих на насильницьку зміну конституційного ладу, у січні 2023 року, але не пізніше 09 січня 2023 року, більш точний час слідством не встановлено, діючи умисно, перебуваючи у м. Люботин Харківського району Харківської області, з використанням відеокамери власного мобільного телефону марки «Samsung Galaxy S7», здійснив відеозапис особистого відеозвернення з усними висловлюваннями, які містять публічні заклики до насильницької зміни конституційного ладу. В подальшому, продовжуючи реалізацію свого кримінально протиправного наміру, направлено на здійснення публічних закликів до насильницької зміни конституційного ладу та розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій, обвинувачений у січні 2023 року, але не пізніше 09 січня 2023 року, більш точний час під час досудового розслідування не встановлено, перебуваючи у м. Люботин Харківського району Харківської області, з використанням власного мобільного телефону марки «Samsung Galaxy S7», здійснив розповсюдження зазначеного відеозвернення на власній сторінці користувача у соці-*

альній мережі «Facebook», яке стало доступним для огляду іншим користувачам вказаної соціальної мережі.

Відповідно до висновку експертів за результатами проведення комплексної судової психолого-лінгвістичної експертизи мовлення встановлено, що у висловах обвинуваченого на вказаному відеозаписі містяться висловлювання, виражені у формі публічного заклику до зміни влади діями насильницького характеру, а саме заклик до українських військовослужбовців змінити напрямок руху і нанести руйнівний, винищувальний удар по Києву. Разом з цим, відповідно до зазначеного висновку експертів у висловах обвинуваченого на вказаному відеозаписі містяться висловлювання, виражені у формі публічного заклику з негативною, образливою інформацією стосовно Президента України та депутатів України, спрямовані на формування у адресата негативної соціальної установки (ставлення) до Президента України та представників української державної влади⁸³.

2. Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК України).

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 110 КК України, є відносини щодо забезпечення територіальної цілісності і недоторканності України в межах встановлених кордонів. Відповідно до ст. 2 Конституції України суверенітет України поширюється на всю її територію. Україна є унітарною державою. Територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканною⁸⁴. **Об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення характеризується альтернативним вчиненням таких дій:** 1) умисні дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України; 2) публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій.

Суб'єктивна сторона цього кримінального правопорушення характеризується умисною формою вини та наявністю обов'язкової ознаки – мети, якою є зміна меж території або державного кордону України.

Суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка досягла шістнадцятирічного віку.

⁸³ Вирок Люботинського міського суду Харківської області (справа № 630/738/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113618606>

⁸⁴ Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

Кваліфікуючими ознаками є: 1) вчинення вказаних у ч. 1 ст. 110 КК дій особою, яка є представником влади; 2) повторність; 3) за попередньою змовою групою осіб; 4) дії, поєднані з розпалюванням національної чи релігійної ворожнечі.

Відповідно до вироку Снігурівського районного суду Миколаївської області від 19 жовтня 2023 року (справа № 485/1240/23), особу обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 110 КК України за таких обставин: *обвинувачена, яка є громадянкою України не підтримуючи державну владу в Україні, будучи проросійськи налаштованою особою, надала допомогу державі агресору під час тимчасової окупації м. Снігурівка Баїтанського району Миколаївської області, в утвердженні тимчасової окупації на шкоду основам національної безпеки України. Так, у невстановлений досудовим розслідуванням час, але не пізніше 19.03.2022 військовослужбовці збройних сил РФ силовим способом з погрозою застосування зброї та її фактичним застосуванням, незаконно захопили та фактично здійснили окупацію території м. Снігурівка Миколаївської області шляхом зосередження навколо м. Снігурівка, збройних підрозділів рф та встановлення контрольно-пропускного режиму в'їзду та виїзду з міста. Далі, не пізніше 25.07.2022, з метою встановлення контролю на тимчасово окупованій території частини Миколаївської області невстановлені під час досудового розслідування особи з числа військовослужбовців зс рф та інших представників держави-агресора, створили незаконний орган влади (окупаційну адміністрацію) «Військово-цивільну адміністрацію Снігурівського району Херсонської області», до підпорядкування якої також, серед інших, ввійшло і м. Снігурівка Баїтанського району Миколаївської області. Як встановлено, планування, фінансування та реалізація утвердження окупаційної адміністрації, функціонування незаконних органів влади на тимчасово окупованих територіях, інші дії держави агресора, направлені на шкоду основам національної безпеки України, організовуються та здійснюються силами зс рф, головного розвідувального управління генерального штабу зс рф, федеральної служби безпеки рф, найманців, інших представників такої країни-агресора, а також громадян України, які на добровільній основі погодилися надавати допомогу державі-агресору, в т.ч. і шляхом здійснення інформаційно-пропагандистської діяльності. Однією з таких осіб, яка не підтримуючи державну владу в Україні, будучи проросійськи на-*

лаштованою особою, надала допомогу державі агресору під час тимчасової окупації в м. Снігурівка Баштанського району Миколаївської області, в утвердженні тимчасової окупації на шкоду основам національної безпеки України, є місцева мешканка вказаного населеного пункту, громадянка України – обвинувачена.

Так, у період з 23 по 27 вересня 2022 року, невстановленими на даний час представниками «Військово-цивільної адміністрації Снігурівського району Херсонської області», з метою утвердження влади рф на тимчасово окупованих територіях України, було реалізовано проведення так званого «референдуму» за приєднання до складу рф окупованих нею територій Миколаївської області, серед яких і м. Снігурівка Баштанського району Миколаївської області. При цьому, з метою звернення уваги суспільства, як громадян України так і інших країн, до вказаної події, виправдання, легітимізації своїх дій, створення хибної уяви щодо підтримки більшістю населення України ідеї референдуму, вказаними невстановленими особами було сплановано та в подальшому реалізовано виготовлення та поширення в загально доступних засобах масової інформації так званих «агітаційних» відеоматеріалів щодо підтримки місцевим населенням окупованих територій Миколаївської області проведення «референдуму» за приєднання до складу рф таких територій України.

У свою чергу 25 вересня 2022 року точний час встановити не вдалось, обвинувачена, перебуваючи в публічному місці біля Снігурівського будинку творчості дітей та юнацтва, реалізуючи свій злочинний умисел, спрямований на допомогу державі агресору, збройним формуванням та окупаційній адміністрації держави-агресора, усвідомлюючи суспільно-небезпечний характер свого діяння, передбачаючи його суспільно-небезпечні наслідки та бажаючи їх настання, тобто діючи умисно, з метою ослаблення національних інтересів України, сприяння російській федерації та її представникам у порушенні суверенітету України, створення в суспільстві думки про виправданість та легітимність дій представників влади і службових осіб збройних сил рф щодо вторгнення та окупації частини території суверенної держави України, в порушення вимог ст.ст. 1, 2, 65, 68 Конституції України, вербально у бесіді (інтерв'ю) з невстановленим на даний час представником засобів масової інформації, під час якої використовувалося аудіо та відео запис, тобто усвідомлюючи публічність своїх дій, висловила власну позицію щодо підтримки проведення так званого «референ-

думу» та публічно закликала до невизначеного кола осіб ідеї змінити межі території та державного кордону України з метою приєднання окупованих територій України до складу РФ, а саме надала наступний коментар: «Помощь мы получаем только от России, и гуманитарку, и деньги. И вообще, я считаю, что законы России намного лучше наших и жить по ним будет нам всем проще – это моё личное мнение, но я призываю всех, кто в здравом уме, решить эту проблему референдума – идти голосовать». Відеозапис з фрагментом висловлювань 26.09.2022 поширено невстановленими на даний час особами у мережі Інтернет, зокрема на телеграм-каналі російського засобу масової інформації, який на той період мав більше 15 тисяч підписників⁸⁵.

3. **Колабораційна діяльність (ст. 111–1 КК України).** Термін *колаборація* означає діяння, що здійснюється: в умовах окупації (це, однак, не означає, що кримінальне правопорушення не може вчинятися за межами окупованої території. Наприклад, особа може провадити господарську діяльність у взаємодії з державою-агресором (ч. 4 ст. 111–1 КК), перебуваючи за кордоном України; у формі співпраці з державою-агресором. Характерною ознакою співпраці є добровільність, попри те, що вона зазначена у ст. 111–1 КК лише щодо п'яти форм цього кримінального правопорушення. Співпраця може бути спрямована на сприяння здійсненню збройної агресії та тимчасової окупації, уникненню відповідальності певних осіб за здійснення такої агресії й окупації тощо; представниками населення держави (як громадянами, так і не громадянами); з метою спричинити шкоду державі Україна, її патріотам чи союзникам. Попри те, що про співпрацю (взаємодію) згадано лише в частинах 4 і 6 ст. 111–1 КК, у всіх інших частинах цієї статті обов'язковою ознакою діяння також є відверта чи прихована співпраця з державою-агресором (у т.ч. через незаконні органи, які створюються на окупованій території). Усі чотири наведені ознаки дають (хоча іноді й недостатню) можливість відмежувати діяння від тих, що передбачені у статтях 111 та 436–2 КК⁸⁶.

Кримінальний кодекс України було доповнено ст. 111–1 відповідно до Закону України від 03.03.2022 № 2108-IX «Про внесення змін

⁸⁵ Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 19 жовтня 2023 року (справа № 485/1240/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114283723>

⁸⁶ Аналіз статті про колабораційну із серії науково-практичних коментарів Миколи Хавронюка про зміни до Кримінального кодексу, прийняті під час воєнного стану. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/kolaboratsijna-diyalnist-nova-stattya-kryminalnogo-kodeksu/>

до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність». В обґрунтуванні необхідності прийняття цього Закону було зазначено, що з 20 лютого 2014 року триває збройна агресія російської федерації проти України, яка призвела до численних людських жертв як серед військовослужбовців та правоохоронців, так і серед цивільного населення, окупації Автономної Республіки Крим і частини Донецької та Луганської областей, значних економічних втрат для нашої країни. У той же час низка громадян України та юридичних осіб сприяли чи продовжують сприяти рф у здійсненні агресивних дій, розгортанні збройного конфлікту проти України, включаючи підтримку збройних формувань та окупаційних адміністрацій держави-агресора та інші дії, які кваліфікуються як колабораціонізм. Більше того, наразі особи, причетні до здійснення колабораціонізму, продовжують претендувати на високі посади в державі, впливати на формування державної політики чи інформаційного простору України, що є неприпустимим в умовах продовження збройної агресії та ведення бойових дій. Колабораціонізм як явище підриває національну безпеку України та становить безпосередню загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційного ладу та іншим національним інтересам України, тому повинен нести за собою відповідальність, встановлену законом. Крім того, *постконфліктне врегулювання неможливе без відновлення справедливості та обмеження низки прав осіб, причетних до колабораціонізму, що можливо вирішити виключно законом*. Ураховуючи наведене, з метою встановлення справедливого покарання для осіб, які співпрацюють з державою-агресором, а також обмеження доступу таких осіб до посад, пов'язаних із виконанням функцій держави чи місцевого самоврядування, пропонується прийняти даний законопроект⁸⁷. Викладена у наведеному вище Законі, а також відповідно – у Кримінальному кодексі України стаття, яка передбачає кримінальну відповідальність за колабораціонізм, відрізняється від інших кримінальних правопорушень розділу I КК України («Злочини проти основ національної безпеки України») своєю структурою, яка передбачає сім основних складів кримінального правопорушення та один – кваліфікований: ч. 8 ст. 111–1 КК України: вчинення особами, зазначеними у частинах п'ятій-сьомій цієї статті, дій або прийняття рішень, що

⁸⁷ Колабораційна діяльність: форми та передбачена відповідальність. URL: <https://absolute.com.ua/ukr/articles/kollaboracionnaja-dejatelnost-formy-i-otvetstvennost>

привели до загибелі людей або настання інших тяжких наслідків.

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111–1 КК України, є воєнна та державна безпека як пріоритетні сфери національної безпеки України. Відповідно до Закону України від 21.06.2018 № 2469-VIII «Про національну безпеку», воєнна безпека – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз; державна безпека – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру⁸⁸.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується альтернативним вчиненням таких дій:

– ч. 1 ст. 111–1 КК України: 1) публічне заперечення здійснення збройної агресії проти України; 2) встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України; 3) публічні заклики до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; 4) публічні заклики до співпраці із державою агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора; 5) публічні заклики до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території;

– ч. 2 ст. 111–1 КК України: добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора;

– ч. 3 ст. 111–1 КК України: 1) здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України; дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти;

⁸⁸ Про національну безпеку: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>

– ч. 4 ст. 111–1 КК України: 1) передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора; 2) провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора;

– ч. 5 ст. 111–1 КК України: 1) добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора; 2) добровільне обрання до таких органів; 3) участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території; 4) публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території;

– ч. 6 ст. 111–1 КК України: 1) організація та проведення заходів політичного характеру; 2) здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради; 3) активна участь у таких заходах;

– ч. 7 ст. 111–1 КК України: 1) добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території; 2) добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора; 3) надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України;

– ч. 8 ст. 111–1 КК України: вчинення зазначеними у частинах п'ятій – сьомій цієї статті, дій або прийняття рішень, що призвели до загибелі людей або настання інших тяжких наслідків.

Отже, у ч. ч. 1–7 ст. 111–1 КК України передбачено диференціацію форм колабораційної діяльності, а саме:

– **ч.ч. 1, 6 ст. 111–1 КК України: ідеологічно-політичний колабораціонізм** – співпраця з державою-агресором, яка полягає у сприянні популяризації її політичної ідеології з метою забезпечення переходу цивільного населення на бік ворога.

Прикладом ідеологічно-політичного колабораціонізму є вирок Чугуївського міського суду Харківської області від 31.10.2023 року (єдиний унікальний номер 636/5679/23, номер провадження 1-кп/636/1133/23), відповідно до якого особу обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 111–1 КК України за таких обставин: *обвинувачений із середини березня 2022 року, але не раніше 20 березня 2022 року, та до моменту звільнення с. Садовод Куп'янського району Харківської області Збройними Силами України, а саме 11 вересня 2022 року, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачаючи його суспільно небезпечні наслідки і бажаючи їх настання, перебуваючи на території тимчасово окупованого с. Садовод Куп'янського району Харківської області, з мотивів ідеологічно-політичних уподобань щодо підтримки російської федерації у проведенні війни з Україною, публічно заперечував здійснення російською федерацією збройної агресії проти України під час спілкування з місцевими мешканцями с. Садовод Куп'янського району Харківської області, публічно виправдовував дії держави-агресора та публічно закликав до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України, висловлювавшись таким чином «України тут вже немає та більше ніколи не буде, росія тут назавжди»⁸⁹.*

– **ч.ч. 2, 5 ст. 111–1 КК України: адміністративний колабораціонізм** – співпраця з державою-агресором, яка полягає у забезпеченні функціонування незаконних органів державної та недержавної влади на тимчасово окупованих територіях, а також сприянні проведенню державою-агресором незаконних виборів, референдумів тощо.

Прикладом адміністративного колабораціонізму є вирок Жовтневого районного суду м. Запоріжжя від 25 жовтня 2023 року (справа № 331/2185/23, провадження № 1-кп/331/401/2023), відповідно до якого особу було обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 5 ст. 111–1 КК України за таких обста-

⁸⁹ Вирок Чугуївського міського суду Харківської області від 31.10.2023 року (єдиний унікальний номер 636/5679/23, номер провадження 1-кп/636/1133/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110017268>

вин: у кінці березня – на початку квітня 2022 р., точна дата та час органом досудового розслідування не встановлені, на пропозицію невістановленого представника військової окупаційної адміністрації рф у смт. Андріївка Бердянського району обвинувачена, всупереч передбачених Конституцією України, Законів України «Про місцеве самоврядування в Україні» та «Про службу в органах місцевого самоврядування» порядку, зайняти посаду т.зв. заступника голови Андріївської ОТГ Бердянського району Запорізької області, пов'язану з виконанням організаційно-розпорядчих функцій, та підпорядкованому незаконному органу влади – військово-цивільній адміністрації смт. Андріївка Бердянського району Запорізької області, створеному на тимчасово окупованій території смт. Андріївка Бердянського району Запорізької області, надала добровільну згоду. Відповідно до займаної посади, на неї покладено обов'язки щодо організації роботи комунальних підприємств, дитячих садків та закладів освіти, в тому числі виконання розпоряджень (вказівок) військово-цивільній адміністрації смт. Андріївка Бердянського району Запорізької області. Також обвинувачена, діючи умисно, усвідомлюючи протиправність своїх дій та бажаючи настання негативних наслідків, використовуючи надані їй владні повноваження, перебуваючи в смт. Андріївка Бердянського району Запорізької області, неодноразово примушувала співробітників фінансового відділу селищної ради до оплати рахунків тепломережі. Крім того, під час виконання своїх посадових обов'язків, обвинувачена здійснювала підбір кадрів до установ, які безпосередньо входять до її організаційно-розпорядчих функцій, на тимчасово окупованій території Андріївської ОТГ Бердянського району Запорізької області. Так, у першій декаді червня 2022 р. (точна дата та час органом досудового розслідування не встановлена), діючи умисно, усвідомлюючи протиправність своїх дій та бажаючи настання негативних наслідків, обвинувачена перебуваючи в смт. Андріївка Бердянського району Запорізької області, здійснювала роздачу російської гуманітарної допомоги та одноразової грошової допомоги у вигляді 10 тисяч рублів. Крім того, під час виконання функцій заступника голови Андріївської ОТГ Бердянського району Запорізької області, обвинувачена неодноразово здійснювала збір працівників Андріївської селищної ради. Перебуваючи на займаній посаді, обвинувачена, діючи умисно, незаконно, підтримуючи діяльність окупаційної адміністрації держави-агресора у смт. Андріївка Бердянського ра-

йону Запорізької області, усвідомлюючи та передбачаючи невідворотне настання суспільно небезпечних наслідків та бажаючи їх настання, будучи на посаді т. зв. «заступника голови Андріївської ОТГ Бердянського району Запорізької області», пов'язану з виконанням організаційно-розпорядчих функцій у самопроголошеному, незаконному та підконтрольному окупаційній адміністрації рф органі влади – військово-цивільній адміністрації смт. Андріївка Бердянського району Запорізької області, створеному на тимчасово окупованій території смт. Андріївка Бердянського району Запорізької області, починаючи приблизно з кінця березня-початок квітня 2022 р. (точна дата та час органом досудового розслідування не встановлена) та використовуючи надані їй владні повноваження, здійснювала керівництво у вищевказаному незаконному органі влади, діяльність якого спрямована на забезпечення діяльності окупаційної адміністрації держави-агресора на території Андріївської ОТГ Бердянського району Запорізької області⁹⁰.

– **ч. 3 ст. 111–1 КК України: культурно-виховний колабораціонізм** – співпраця з державою-агресором, яка полягає у сприянні популяризації на тимчасово окупованих територіях її стандартів освіти з метою виховання покоління, орієнтованого на підтримку культурно-просвітницької ідеології ворога.

Прикладом культурно-виховного колабораціонізму є вирок Держинського районного суду м. Харкова від 26 жовтня 2023 року (справа № 638/15545/23, провадження № 1-кп/638/1802/23), відповідно до якого особу обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 111–1 КК України за таких обставин: 22 лютого 2022 року президент російської федерації, реалізуючи злочинний план, направив до ради федерації звернення про використання збройних сил рф за межами рф, яке було задоволено. 24 лютого 2022 року о 5 годині президент російської федерації оголосив про рішення розпочати військову операцію в Україні. У подальшому збройними силами рф, які діяли за наказом керівництва рф і зс рф, здійснено пуск крилатих та балістичних ракет по аеродромах, військових штабах і складах ЗС України, а також підрозділами зс та інших військових формувань рф здійснено вторгнення на територію суверен-

⁹⁰ Вирок Жовтневого районного суду м. Запоріжжя від 25 жовтня 2023 року (справа № 331/2185/23, провадження № 1-кп/331/401/2023). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114404096>

ної держави Україна. 24 лютого 2022 року о 05:00 годині, за наказом президента російської федерації незаконно вторглась на територію України та здійснила збройний напад, застосовуючи збройні сили рф та федеральну службу військ національної гвардії російської федерації. Так, одним із першочергових етапів реалізації злочинного умислу щодо збройного нападу на державу Україна передбачалося здійснення вторгнення найбільш підготовлених та мобільних підрозділів зс рф, у тому числі спеціального призначення, на територію держави Україна для організації силових захоплень та взяття під контроль будівель і споруд, що забезпечують діяльність органів державної влади України з метою перешикоджання їх нормальній роботі та здійснення силового впливу на їх діяльність; блокування та взяття під контроль військових частин Збройних Сил України, Державної прикордонної служби України, підрозділів Національної гвардії України для перешикоджання їх законній діяльності щодо відсічі збройної агресії РФ, оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканості; перекриття та блокування авіаційного, транспортного та морського сполучення по території держави Україна з метою недопущення пересування військових підрозділів ЗС України та представників правоохоронних органів для протидії збройній агресії ЗС РФ; пошкодження військових об'єктів ЗС України, які мають важливе оборонне значення та об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення.

24 лютого 2022 року Указом Президента України № 64/2022, у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до пункту 20 частини першої статті 106 Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану» введено воєнний стан на всій території України, строк дії якого в подальшому продовжено. Не пізніше березня 2022 року військовослужбовці збройних сил російської федерації шляхом збройної агресії, спільно з представниками так званих «днр», здійснили тимчасову окупацію с. Оскіл Ізюмського району Харківської області з державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, іншими об'єктами.

У ході досудового розслідування встановлено, що громадянка України, перебуваючи на тимчасово окупованій території Харківської області, а саме села Оскіл, Ізюмського району, Харківської області,

у липні 2022 року, точний день та час в ході досудового розслідування встановити не виявилось можливим, діючи умисно та свідомо, реалізуючи свій раніше виниклий злочинний умисел, направлений на колабораційну діяльність з країною-агресором – російською федерацією та впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладі освіти, добровільно зайняла посаду в.о. директора у комунальному закладі «Опорна школа, Оскільський ліцей» Оскільської селищної ради Ізюмського району, Харківської області школи при окупаційній владі. В подальшому, у період часу з липня 2022 року по вересень 2022 року, обвинувачена, перебуваючи на території Оскільського ліцею, розташованого за адресою: Харківська область, Ізюмський район, село Оскіл, вул. Шкільна, 34, в якості в.о. директора зазначеної школи, здійснювала дії спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладі освіти, організувала роботу закладу освіти при окупаційній владі на російській мові, впроваджувала методики навчання за російськими підручниками⁹¹.

– **ч. 4 ст. 111–1 КК України: економічний колабораціонізм** – співпраця з державою-агресором, яка полягає у матеріально-технічному забезпеченні її діяльності на тимчасово окупованих територіях.

Прикладом економічного колабораціонізму є вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 30 жовтня 2023 року (справа № 344/9667/23, провадження № 1-кп/344/970/23), відповідно до якого особу обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 111–1 КК України за таких обставин: *у невстановлений досудовим розслідуванням час, але не пізніше червня 2022 року, громадянин України, знаючи, що російська федерація веде агресивну війну проти України, будучи прихильником окупації російською федерацією частини території України та встановлення на окупованих територіях незаконно створених російською федерацією органів влади, усвідомлюючи вчинення дій, спрямованих на шкоду державній безпеці, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності України, умисно, з корисливих мотивів вирішив здійснювати господарську діяльність у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією дер-*

⁹¹ Вирок Дзержинського районного суду м. Харкова від 26 жовтня 2023 року (справа № 638/15545/23, провадження № 1-кп/638/1802/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114444179>

жави-агресора. Громадянин України у червні 2022 року добровільно, з корисливою метою, погодився співпрацювати з представниками російської федерації, зокрема незаконними органами влади, створеними на окупованій території Донецької області, шляхом проведення будівельних робіт з відновлення м. Маріуполя Донецької області. Зокрема, обвинувачений спільно із невстановленою особою, зареєстрованою в соціальних мережах на російському Інтернет сайті «Ауііо», розмістили оголошення про пошук будівельних бригад, набір працівників на підконтрольні йому російські компанії «ООО «ПЕТЕРБУРГСКИЙ РЕНЕССАНС» та «ООО «РЕСТАВРАЦИОННО-СТРОИТЕЛЬНАЯ КОМПАНИЯ «ТЕХНОСТРОЙ», які залучалися до проведення будівельних та ремонтних робіт з відновлення зруйнованих збройними формуваннями російської федерації будівель, споруд та об'єктів інфраструктури м. Маріуполі Донецької області.

У період з червня 2022 року по даний час обвинувачений, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачаючи їх суспільно небезпечні наслідки та бажаючи їх настання, маючи прямий умисел на вчинення дій, спрямованих на колабораційну діяльність з країною-агресором російською федерацією, в порушення вимог ст. ст. 1, 2, 65, 68 Конституції України, з метою ослаблення національних інтересів України, сприяння російській федерації та її представникам у порушенні суверенітету України та тимчасовій окупації України, з метою зміни меж території України та поширення на неї впливу рф, перешкодження євроінтеграційному курсу розвитку України, встановлення контролю РФ над політичними та економічними процесами в Україні, використовуючи підконтрольні йому російські компанії «ООО «ПЕТЕРБУРГСКИЙ РЕНЕССАНС» та «ООО «РЕСТАВРАЦИОННО-СТРОИТЕЛЬНАЯ КОМПАНИЯ «ТЕХНОСТРОЙ», умисно, з корисливою метою, організував у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора м. Маріуполя, виконання будівельних та ремонтних робіт з відновлення об'єктів Жовтневого району м. Маріуполя, зокрема Донецького академічного обласного драматичного театру, філармонії, та інших зруйнованих і пошкоджених збройними формуваннями російської федерації будівель та споруд. При цьому, з метою приховування доказів вчинення військового злочину – масового вбивства українців росіянами, 22.12.2022 за вказівкою представників окупаційної

лади демонтовано центральну та фронтальну стіни, фасад споруди драмтеатру, які містили на собі сліди бомбардування 16.03.2022⁹².

– **ч. 7 ст. 111–1 КК України: воєнний колабораціонізм** – співпраця з державою-агресором, яка полягає у забезпеченні реалізації нею правоохоронної та воєнної функцій на тимчасово окупованих територіях.

Прикладом воєнного колабораціонізму є вирок Хортицького районного суду міста Запоріжжя від 02.11.2023 (провадження № 1-кп/337/75/2023, ЄУН 337/3639/22), відповідно до якого особу обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 7 ст. 111–1 КК України за таких обставин: *громадянин України, діючи умисно, усвідомлюючи протиправність свого діяння та бажаючи настання суспільно небезпечних наслідків, перебуваючи у с. Бурчак Василівського району Запорізької області, територія якої з 27.02.2022 року знаходиться під окупацією представників збройних сил російської федерації, не пізніше 09.07.2022 року, погодився на пропозицію невстановлених осіб з числа представників військової окупаційної адміністрації Василівського району Запорізької області та добровільно зайняв посаду «дільничного інспектора міліції» у незаконно створеному правоохоронному органі – «Михайловское отделение народной милиции», створеному на тимчасово окупованій території смт. Михайлівка Василівського району Запорізької області⁹³.*

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є місце кримінального правопорушення, а саме – такі дії мають бути вчинені виключно на тимчасово окупованих територіях.

Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111–1 КК України, – спеціальний (вік – 16 років), оскільки колабораційну діяльність може здійснювати виключно громадянин України. Співпраця з державою-агресором осіб, яких у встановленому законом порядку було позбавлено громадянства, а також апатридів не утворює складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111–1 КК України. Якщо громадянин України співпрацював із державою-агресором під час проходження процедури припинення громадянства до прийняття Пре-

---

⁹² Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 30 жовтня 2023 року (справа № 344/9667/23, провадження № 1-кп/344/970/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114444179>

⁹³ Вирок Хортицького районного суду міста Запоріжжя від 02.11.2023 (провадження № 1-кп/337/75/2023, ЄУН 337/3639/22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108781471>

зидентом відповідного рішення такі дії повинні кваліфікуватись як колабораційна діяльність. Наявність додаткових ознак, які характеризують суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111–1 КК України, може бути пов'язана із виконанням ним обов'язків освітнього, воєнного, адміністративного та іншого характеру.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111–1 КК України, характеризується умисною формою вини. Водночас умисел може бути як прямим, коли особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння та його суспільно небезпечні наслідки та свідомо бажає їх настання, а також непрямим, коли особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння та його наслідків та хоча і не бажає, але свідомо припускає їх настання. Непрямий умисел характерний для тих випадків, коли особа усвідомлює, що через здійснення співпраці з державою-агресором вона неминуче завдає шкоду охоронюваним кримінальним законодавством національним інтересам держави, проте через особисті мотиви (не пов'язані із мотивом сприяти популяризації політико-ідеологічної, культурної освітньої тощо ідеології держави агресора) вчиняє такі дії⁹⁴. В окремих частинах цієї статті обов'язковою є така ознака суб'єктивної сторони, як мета: для ч. 3 ст. 111–1 КК України – це сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, для ч. 6 – вчинення діяння для підтримки держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України. Вчинення таких кримінальних правопорушень можливо лише із прямим умислом.

Вчинення колабораційної діяльності за наявності для того підстав може розглядатись як малозначне діяння відповідно до ч. 2 ст. 11 КК України, що означає виключення кримінальності за вчинене. Зокрема, малозначною може визнаватись така поведінка, яка не становить належного рівня суспільної безпеки, притаманного кримінальному правопорушенню: 1) провадження некомерційної господарської діяль-

---

⁹⁴ Такими особистими мотивами можуть бути: відсутність бажання евакуюватись із тимчасово окупованих територій, залишати житло, прагнення отримати можливість кар'єрного росту через зниження конкуренції, складнощі в евакуації близьких осіб, які мають інвалідність або є особами похилого віку тощо.

ності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади (якщо вчинене не містить ознак іншого складу кримінального правопорушення); 2) провадження окремих видів комерційної господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, як-от: торгівля роздрібними товарами на ринку, надання медичних послуг населенню, виконання дрібних ремонтних робіт; 3) здійснення інформаційної діяльності у співпраці із державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора тощо, у виді збирання та зберігання відповідної інформації без її використання та поширення; 4) добровільне зайняття певних посад, не пов'язаних із виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованих територіях, як-от: діловод, прибиральник службових приміщень, підсобний робітник тощо⁹⁵.

4. *Пособництво державі-агресору (ст. 111–2 КК України)*. Кримінальний кодекс України було доповнено ст. 111–1 відповідно до Закону України від 14.04.2022 № 2198-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки». У пояснювальній записці до законопроекту було вказано на те, що пособництво державі-агресору як явище підриває національну безпеку України та становить безпосередню загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційного ладу та іншим національним інтересам України, тому повинен нести за собою відповідальність, встановлену законом. Ураховуючи наведене, з метою встановлення справедливого покарання для осіб, які здійснюють пособництво з державою-агресором, а також обмеження доступу таких осіб до посад, пов'язаних із виконанням функцій держави чи місцевого самоврядування, пропонується прийняти даний законопроект⁹⁶. **Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111–2 КК України**, є воєнна та державна безпека як пріоритетні сфери на-

⁹⁵ Господарська діяльність в окупації: хто може потрапити під кримінальне переслідування? URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/hospodarska-diialnist-v-okupatsii-khto-mozhe-potrapiyty-pid-kryminalne-peresliduvannia/>

⁹⁶ Колабораційна діяльність: форми та передбачена відповідальність. URL: <https://absolute.com.ua/ukr/articles/kollaboracionnaja-dejatelnost-formy-i-otvetstvennost>

ціональної безпеки України. **Предметом злочину є:** матеріальні ресурси та активи.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується альтернативним вчиненням таких активних дій (діяння): 1) реалізації чи підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; 2) добровільного збору, підготовки та/або передачі матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора.

Суб'єкт – спеціальний (вік – 16 років) – громадянин України, іноземець, особа без громадянства. Виключення – громадянин держави-агресора.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111–2 КК України, характеризується умисною формою вини (прямий умисел). Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони цього кримінального правопорушення є мета – завдання шкоди Україні. Зміст та обсяг такої шкоди законодавцем безпосередньо не визначені, що надає можливість їх широкого тлумачення, у зв'язку з чим це може бути політична, економічна та інша шкода. Проте вказівка на таку мету в сукупності із встановленням у ст. 111–2 КК України відповідальності за такі абстрактні діяння, як «реалізація чи підтримка рішень та/або дій держави-агресора», породжує ще одну колізію – цього разу вже зі складом передбаченої ст. 111 КК державної зради у формі такого ж неконкретизованого всеохоплюючого посягання, як «надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України», яким теж може визнаватись фактично будь-яке вчинене громадянином України діяння, спрямоване на згадані у ст. 111 КК шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканості, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України.⁹⁷

Відповідно до вироку Київського районного суду м. Харкова від 30 жовтня 2023 року (справа № 953/4418/22), особу обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111–2 КК України за таких обставин: *24.02.2022 відбулось збройне захоплення с. Циркуни Харківського району Харківської області військовими*

⁹⁷ Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану: наук.-практ. комент. / А. А. Вознюк, О.О. Дудоров, Р.О. Мовчан, С.С. Чернявський та ін.; за заг. ред. А.А. Вознюка, Р.О. Мовчана, В.В. Чернєя. Київ: Норма права, 2022. 278 с.

формуваннями рф, у зв'язку з чим органи державної влади, органи місцевого самоврядування, правоохоронні органи об'єктивно не мали можливості виконувати свої обов'язки та реалізовувати законні повноваження для забезпечення на території вказаного населеного пункту порядку та режиму законності.

Громадянин України, який є негативно налаштованим проти посадових осіб органів державної влади України, у зв'язку із здійсненням ними їхніх владних повноважень, а також військовослужбовців Збройних Сил України та співробітників правоохоронних органів, які для забезпечення національної безпеки України, відновлення і підтримання правопорядку на всій території держави здійснюють комплекс активних заходів з використанням зброї та військової техніки, спрямованих на подолання збройної агресії російської федерації. У зв'язку з чим, а також будучи обізнаним про введення на території України воєнного стану, в обвинуваченого у період часу з 23.04.2022 по 06.05.2022, більш точний час не встановлено, виник злочинний умисел, направлений на здійснення допомоги (пособництва) державі-агресору з метою завдання шкоди Україні, шляхом підтримки дій держави-агресора, збройних формувань рф, добровільного збору та передачі матеріальних ресурсів представникам держави-агресора, її збройним формуванням.

Так, обвинувачений у період часу з 23.04.2022 по 06.05.2022, більш точний час не встановлено, перебуваючи у с. Циркуни Харківського району Харківської області, територія якого була тимчасово окупована збройними формуваннями рф, добровільно вступив у контакт з представниками збройних формувань рф для здійснення допомоги (пособництва) державі-агресору та завдання шкоди Україні шляхом: підтримки дій держави-агресора, збройних формувань РФ, добровільного збору та передачі матеріальних ресурсів, які знаходились на території громади, представникам держави-агресора, тим самим підтримав дії держави-агресора. Так, діючи добровільно, умисно та свідомо, усвідомлюючи протиправний характер своїх дій, реалізуючи свій злочинний умисел, направлений на завдання шкоди Україні в умовах воєнного стану обвинувачений, у період часу з 23.04.2022 по 06.05.2022, більш точний час не встановлено, забезпечував військовослужбовців збройних формувань рф продуктами харчування, генератором, водяною помпою та надавав інформацію щодо домоводів місцевих мешканців, де є матеріальні цінності, запаси палива, з наданням у подальшому допомоги у заволодінні матеріальни-

ми цінностями військовослужбовцями рф у незаконний спосіб. Крім цього, обвинувачений під час окупації с. Циркуни Харківського району Харківської області надав збройним формуванням рф відомості щодо характеру та особливостей місцевості територіальної громади для забезпечення орієнтування та злагодженості дій військовослужбовців рф на даній місцевості, яке виразилось у періодичному переміщенні обвинуваченого з військовослужбовцями рф на території громади.

Також, продовжуючи реалізацію свого злочинного умислу, обвинувачений перебуваючи на зазначеній місцевості у вказаний період часу забезпечував військовослужбовців рф транспортними засобами, що виразилось у передачі військовослужбовцям рф ключів від автомобіля марки «Mazda 6», а також у наданні обвинуваченим допомоги у запуску двигунів автомобілів «Lexus 470 LX» та «Land Cruiser» без ключів, які у подальшому використовувались збройними формуванням рф для власних потреб. Таким чином, обвинувачений вчинив кримінальне правопорушення передбачене ч. 1 ст. 111–2 КК України, тобто скоєння умисних дій, спрямованих на допомогу державі-агресору (пособництво), збройним формуванням держави-агресора, вчинених громадянином України, з метою завдання шкоди Україні шляхом: підтримки дій держави-агресора, збройних формувань держави-агресора; добровільного збору та передачі матеріальних ресурсів представникам держави-агресора, її збройним формуванням⁹⁸. Проте відповідні діяння могли бути також кваліфіковані за ст. 111–1 КК України, оскільки, наприклад, добровільний збір та передача матеріальних ресурсів представникам держави-агресора, її збройним формуванням були вчинені громадянином України на тимчасово окупованій території (с. Циркуни Харківського району Харківської області), що фактично охоплюється змістом ч. 4 ст. 111–1 КК України – передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора. Отже, така колізія, яка викликає численні наукові дискусії, з урахуванням аналізу судової практики може бути пояснена: 1) прагненням законодавця розширити коло суб'єктів, оскільки суб'єктом державної зради та колабораціонізму може бути виключно громадянин України, в ст. 111–2 КК України вже передбачено й іноземців та осіб без громадянства; 2) для

⁹⁸ Вирок Київського районного суду м. Харкова від 30 жовтня 2023 року (справа № 953/4418/22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114506521>

колабораціонізму обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є місце злочину – тимчасово окупована територія. Державна зрада та посольство державі-агресору не передбачає наявності цієї ознаки.

5. *Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114–1 КК України).*

Основний безпосередній об'єкт – національна безпека, зокрема у сфері оборони. **Додатковим об'єктом злочину** є законна діяльність Збройних Сил України та інших військових формувань в частині забезпечення оборони України. Відповідно до ст. 16 Закону України від 21.06.2018 № 2469-VIII «Про національну безпеку України», Збройні Сили України є військовим формуванням, на яке відповідно до Конституції України покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності. Збройні Сили України забезпечують стримування та відсіч збройної агресії проти України, охорону повітряного простору держави та підводного простору у межах територіального моря України, у випадках, визначених законом, беруть участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом, посилення охорони державного кордону України та суверенних прав України у її виключній (морській) економічній зоні⁹⁹. Відповідно до Закону України від 06.12.1991 № 1932-XII «Про оборону України» військово формування – це створена відповідно до законодавства України сукупність військових з'єднань і частин та органів управління ними, які комплектуються військовослужбовцями і призначені для оборони України, захисту її суверенітету, державної незалежності і національних інтересів, територіальної цілісності і недоторканності у разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу шляхом безпосереднього ведення воєнних (бойових) дій¹⁰⁰.

Об'єктивна сторона цього злочину характеризується діянням – створення перешкод (перепон) у реалізації права Збройних Сил України та інших законних військових формувань на законну діяльність, спрямоване на недопущення, припинення або ускладнення такої діяльності в особливий період. Діяння може бути у формі дії або бездіяльності, мати фізичний або інтелектуальний характер. Законна діяльність Збройних Сил України та інших військових формувань – це,

⁹⁹ Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

¹⁰⁰ Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>

зокрема, стримування збройної агресії проти України та відсіч їй, охорона повітряного простору держави та підводного простору у межах територіального моря України у випадках, визначених законом, участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом, захист критичної інфраструктури тощо (Закон України від 06.12.1991 № 1934 «Про Збройні Сили України»¹⁰¹). Злочин, передбачений ч. 1 ст. 114–1 КК України, вважається закінченим з моменту вчинення дій, спрямованих на перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань. У ч. 2 цієї статті, як кваліфікуючі ознаки, зазначені загибель людей або інші тяжкі наслідки, які спричинені вчиненням злочину, передбаченого ч. 1 цієї статті. Злочин вважається закінченим з моменту настання зазначених наслідків.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього злочину є час вчинення – особливий період – період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій (Закон України від 06.12.1991 № 1932 «Про оборону України»¹⁰²).

Суб'єктом цього злочину є фізична осудна особа, шістнадцятирічного віку.

Суб'єктивна сторона цього злочину характеризується виною у формі умислу.

Кваліфікуючі ознаки вчинення дій, передбачених ч. 1 цієї статті: 1) загибель людей; 2) інші тяжкі наслідки. Під загибеллю людей розуміють загибель двох чи більше осіб. Тяжкими наслідками охоплюється заподіяння смерті одній особі, тяжких тілесних ушкоджень хоча б одній особі, знищення озброєння, знищення чи пошкодження військової інфраструктури тощо.

Відповідно до вироку Камінь-Каширський районний суд Волинської області від 02 жовтня 2023 року (справа № 157/1546/23) особу обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 114–1 КК України за таких обставин: *обвинувачений, бу-*

¹⁰¹ Про Збройні Сили України: Закон України від 06.12.1991 № 1934. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>

¹⁰² Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>

дучи достовірно обізнаним, що діяльність територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки по здійсненню мобілізаційних заходів викликає широкий резонанс у суспільстві, у тому числі й серед осіб, які мають намір ухилитися від мобілізації або не виявляють бажання бути призваними на військову службу, а в соціальних мережах виник посилений попит на поширення інформації про діяльність територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (далі – ТЦК та СП), а тому, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачаючи їх суспільно небезпечні наслідки й бажаючи їх настання, переслідуючи власну уявну мету допомоги односельчанам та мешканцям Камінь-Каширського району в уникненні ними військового обов'язку й військової служби, мобілізаційної підготовки та мобілізації, всупереч обов'язку кожного громадянина України захищати свою державність та суверенітет, з хибних мотивів начебто порятунку в такий спосіб їхніх життів і здоров'я, протиставляючи власні нікчемні уявлення забезпечення начебто законних інтересів людей у протизагу інтересам національної безпеки й оборони, перешкоджав законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань під час здійснення ними призову на військову службу в особливий період.

Зокрема, в квітні 2021 року, більш точний час досудовим розслідуванням не встановлено, обвинувачений, перебуваючи в с. Сошичне Камінь-Каширського району Волинської області, використовуючи власний мобільний телефон марки «Samsung» та свій аккаунт у месенджері «Viber», створив у ньому чат, надалі адміністрував цей Viber-чат, виконуючи функції «Суперадміна» та організовуючи забезпечення постійного функціонування сервісів та публікацію інформації учасників у вказаній тематичній інформаційній спільноті, наповнення контентом – інформаційними повідомленнями відповідної тематики, що надало змогу залучити до їх діяльності якомога більшу кількість учасників. За особистого спонукання обвинувачений до спілкування в групі, об'єднаних спільними інтересами і зацікавленіх у спілкуванні на певну тему людей, зазначений чат/спільнота в месенджері «Viber» тривалий час з моменту його створення виконував функції збору, консолідації й трансляції повідомлень з відомостями про місця і час проведення відповідних заходів на території Сошиченської сільської територіальної громади підрозділами та службами поліції, а в подальшому, з часу введення воєнного стану та оголо-

шення про проведення мобілізаційних заходів, про пересування певною територією представників ТЦК та СП та відповідно поширювані в чаті відомості діяли на користь осіб, які мали намір ухилитися від дотримання правил дорожнього руху виконання своїх обов'язків із захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України під час мобілізації в особливий період. Так, починаючи з 22.12.2022, більш точний час досудовим розслідуванням не встановлений, обвинувачений, перебуваючи в с. Сошичне Камінь-Каширського району Волинської області, з використанням указанного вище мобільного телефону, зі встановленим у ньому додатку месенджера «Viber» з власним аккаунтом, будучи адміністратором Viber-чату забезпечував особисто та заохочував інших учасників чату до розміщення у чаті повідомлень про місця фактичного здійснення працівниками заходів оповіщення та призову громадян: на військову службу за призовом осіб офіцерського складу; на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період (зарахованих до військового оперативного резерву); на військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період (незалежно від місця їх перебування на військовому обліку), чим створював передумови для того, щоб особи з числа громадян України, ознайомившись з даною інформацією в чаті, могли уникнути зустрічі з військовослужбовцями ТЦК та СП та відповідно їхнього призову на військову службу.

Діючи у такий спосіб, обвинувачений чітко знав та усвідомлював, що систематичне розміщення в указаній вище спільноті інформації про вручення повісток військовослужбовцями з метою уникнення громадянами України призову на військову службу перешкоджає законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань в особливий період, усвідомлював суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачав настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді перешкодження законній діяльності указанного вище військового формування щодо забезпечення комплектування особовим складом Збройних Сил України та інших військових формувань в особливий період з метою підризу обороноздатності України в умовах воєнного стану й бажав їх настання, оскільки цілеспрямоване поширення серед громадян України, які підлягають військовому обліку, призову, відомостей, зокрема в соціальних мережах через Інтернет, про місця фактичного проведення мобілізаційних заходів військовослужбовцями ТЦК та СП перешкоджає їх законній діяльності, визначе-

ній статтями 1, 14, 33, 34 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», ст. 22 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», оскільки створює штучні перепони для встановлення мобілізаційного ресурсу держави, укомплектування ЗСУ та інших військових формувань у відповідності до штатів воєнного стану, ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних і резервістів, ведення Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов'язаних та резервістів¹⁰³.

6. Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану (ст. 114–2 КК України). Кримінальний кодекс України доповнено ст. 114–2 відповідно до Закону України від 24.03.2022 № 2160-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану»¹⁰⁴. В пояснювальній записці до законопроекту вказано, що ряд громадян України, іноді необдуманно та небезпечно здійснюють допомогу ворогу шляхом розповсюдження інформації про направлення, переміщення міжнародної військової допомоги в Україну, а також інформації про переміщення, рух або розташування Збройних Сил України чи інших військових формувань України. Більше того, на численні заклики Збройних Сил України певні особи, причетні до здійснення такої діяльності, продовжують таку діяльність, що є неприпустимим в умовах продовження збройної агресії та ведення бойових дій. Пособництво

¹⁰³ Вирок Камінь-Каширський районний суд Волинської області від 02 жовтня 2023 року (справа № 157/1546/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113283012>

¹⁰⁴ Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану: Закон України від 24.03.2022 р. № 2160-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#Text>

державі-агресору як явище підриває національну безпеку України та становить безпосередню загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційного ладу та іншим національним інтересам України, тому повинен нести за собою відповідальність, встановлену законом. Враховуючи наведене, з метою встановлення справедливого покарання для осіб, які здійснюють навмисне та незаконне розповсюдження інформації про направлення, переміщення міжнародної військової допомоги в Україну, а також інформації про переміщення, рух або розташування Збройних Сил України чи інших військових формувань України, пропонується прийняти даний законопроект¹⁰⁵. У квітні до ст. 114–2 КК України було внесено зміни відповідно до Закону України від 01.04.2022 № 2178-IX «Про внесення змін до статті 114–2 Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за несанкціоноване розповсюдження інформації про засоби протидії збройній агресії російської федерації».

Основний безпосередній об'єкт – національна безпека, зокрема у воєнній та інформаційній сферах. Відповідно до Стратегії інформаційної безпеки, затвердженої Указом Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021, інформаційна безпека України – складова частина національної безпеки України, стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, інших життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, за якого належним чином забезпечуються конституційні права і свободи людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації, доступ до достовірної та об'єктивної інформації, існує ефективна система захисту і протидії нанесенню шкоди через поширення негативних інформаційних впливів, у тому числі скоординоване поширення недостовірної інформації, деструктивної пропаганди, інших інформаційних операцій, несанкціоноване розповсюдження, використання й порушення цілісності інформації з обмеженим доступом¹⁰⁶.

Предмет цього злочину зазначений безпосередньо у диспозиції ч. 1 ст. 114–2 КК України. Ним є *інформація* (відповідно до Закону України від 02.10.1992 № 2657-XII «Про інформацію», інформацією є будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матері-

¹⁰⁵ Там само.

¹⁰⁶ Стратегія інформаційної безпеки: затв. Указом Президента України від 28.12.2021 р. № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>

альних носіях або відображені в електронному вигляді¹⁰⁷) про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, у тому числі про їх переміщення територією України. Не є предметом цього злочину інформація про направлення чи переміщення військової техніки: танків, гелікоптерів, літаків, безпілотних літальних апаратів. Обов'язковою ознакою зазначеної інформації є те, що вона не розміщувалася (не поширювалася) у відкритому доступі Генеральним штабом Збройних Сил України, Міністерством оборони України, Головним управлінням розвідки Міністерства оборони України чи Службою безпеки України або в офіційних джерелах країн-партнерів.

Предмет злочину, передбаченого ч. 2 ст. 114–2 КК України, так само законодавчо визначений: інформація про переміщення, рух або розташування Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, за можливості їх ідентифікації на місцевості, якщо така інформація не розміщувалася у відкритому доступі Генеральним штабом Збройних Сил України, Міністерством оборони України або іншими уповноваженими державними органами. Обов'язковою ознакою зазначеної інформації є те, що вона: повинна надавати можливість ідентифікації на місцевості Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань; не розміщувалася у відкритому доступі Генеральним штабом Збройних Сил України, Міністерством оборони України або іншими уповноваженими державними органами.

Об'єктивна сторона цього злочину характеризується діянням у формі поширення визначеної інформації, яке вчиняється в умовах воєнного або надзвичайного стану. Поширення – це повідомлення інформації невизначеному колу осіб (хоча б одній особі) незалежно від способу такого повідомлення (усно, письмово, за допомогою засобів зв'язку, надіслання чи передача фото чи відео повідомлення). Збирання (фото-, відеозйомка), зберігання зазначеної інформації без мети її поширення не може кваліфікуватися за ст. 114–2 КК України, за певних підстав такі дії можуть розглядатися як інші злочини проти основ національної безпеки України.

Наслідків та причинного зв'язку як обов'язкових ознак об'єктивної сторони цього злочину у вище зазначених формах не передбачено. Лише у ч. 3 цієї статті, як кваліфікуюча ознака, зазначені тяжкі на-

¹⁰⁷ Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>

слідки, які спричинені вчиненням злочину, передбаченого ч. 1 чи ч. 2 цієї статті. Також *обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього злочину є обстановка вчинення – воєнний або надзвичайний стан.*

Відповідно до Закону України від 12.05.2015 № 389 «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.¹⁰⁸

Відповідно до Закону України від 16.03.2000 № 1550 «Про правовий режим надзвичайного стану» надзвичайний стан – це особливий правовий режим, який може тимчасово вводиться в Україні чи в окремих її місцевостях при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства і передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування відповідно до цього Закону повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень¹⁰⁹.

¹⁰⁸ Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

¹⁰⁹ Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16.03.2000 р. № 1550. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14>

Суб'єктом цього злочину є фізична осудна особа, шістнадцятирічного віку.

Суб'єктивна сторона цього злочину характеризується виною у формі умислу, у випадку, коли ж дії, передбачені ч. 1 чи ч. 2 цієї статті, вчинені з корисливих мотивів чи з метою надання такої інформації державі, що здійснює збройну агресію проти України, або її представникам, або іншим незаконним збройним формуванням, за відсутності ознак державної зради або шпигунства, такі дії кваліфікують за ч. 3 ст. 114–2 КК України. Отже, мотив та мета є обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони злочину, передбаченого у ч. 3 ст. 114–2 КК України.

Кваліфікуючі ознаки вчинення дій, передбачених ч. 1 чи ч. 2 цієї статті: 1) за попередньою змовою групою осіб; 2) з корисливих мотивів; 3) з метою надання такої інформації державі, що здійснює збройну агресію проти України, або її представникам, або іншим незаконним збройним формуванням; 4) якщо вони спричинили тяжкі наслідки, за відсутності ознак державної зради або шпигунства. Тяжкими наслідками охоплюється заподіяння смерті чи тяжких тілесних ушкоджень хоча б одній особі, зрив поставок озброєння, знищення озброєння, знищення чи пошкодження військової чи цивільної інфраструктури тощо.

Відповідно до вироку Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 03 жовтня 2023 року (справа № 183/9553/23), особу було обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 114–2 КК України за таких обставин: *будучи громадянином України, військовослужбовцем ЗС України, діючи умисно, з ідеологічних мотивів, маючи вороже ставлення до української влади, політичного та військового керівництва, усвідомлюючи факт ведення повномасштабної війни рф проти України, у невстановлених досудовим розслідуванням місці та час, але не пізніше 15.04.2023, обвинувачений прийняв рішення поширювати інформацію про переміщення території України зброї, озброєння та бойових припасів, а також інформації про переміщення, рух або розташування Збройних Сил України, яка не розміщувалася (не поширювалася) у відкритому доступі, з метою надання такої інформації російській федерації та її представникам.*

Реалізуюючи свій злочинний умисел, за невстановлених досудовим розслідуванням обставин, способу та часу, у період повномасштаб-

ної збройної агресії рф, однак не пізніше 15.04.2023, обвинувачений, будучи військовослужбовцем ЗС України, розуміючи факт збройної агресії російської федерації проти України та достеменно знаючи про введення у зв'язку з цим в країні воєнного стану, діючи умисно, усвідомлюючи суспільно-небезпечний характер своїх дій, передбачаючи їх негативні наслідки та бажаючи їх настання, використовуючи канали для спілкування у месенджері «Telegram», встановив зв'язок із особою, яка має подвійне громадянство України та рф, є одним з активних учасників та адміністраторів телеграм-каналів (спільнот) антиукраїнської спрямованості та здійснює збір інформації розвідувального характеру з метою подальшої її передачі державі, що здійснює збройну агресію проти України, її представникам або іншим незаконним збройним формуванням для планування та ведення війни проти України.

За результатами встановлення контакту із вищевказаною особою, за невідомості досудовим розслідуванням обставин, способу та часу, у період повномасштабної збройної агресії рф, але не пізніше 15.04.2023, обвинувачений, діючи умисно, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачаючи їх негативні наслідки та бажаючи їх настання, прийняв рішення та розпочав збір з метою надання особі із використанням можливостей інтернет-месенджеру «Telegram» інформації, яка не розміщувалася у відкритому доступі, про переміщення територією України зброї, озброєння та бойових припасів, а також про переміщення та розташування підрозділів Збройних сил України на загальновійськовому полігоні ОК Збройних Сил України, де проходив військову службу. Так, у період з 05 год. 59 хв. 15.04.2023 по 00 год. 24 хв. 20.04.2023, обвинувачений, перебуваючи за місцем несення служби – на території військового гарнізону, де розміщувався 168-й батальйон резерву Оперативного командування Сухопутних військ Збройних Сил України, реалізуючи свій злочинний умисел, направлений на поширення інформації про переміщення територією України зброї, озброєння та бойових припасів, а також інформації про переміщення, рух або розташування Збройних Сил України, яка не розміщувалася (не поширювалася) у відкритому доступі, з метою надання такої інформації вищевказаній особі для подальшого її скерування державі, що здійснює збройну агресію проти України, її представникам або іншим незаконним збройним формуванням для

планування та ведення війни проти України, діючи умисно в умовах воєнного стану, усвідомлюючи суспільно-небезпечний характер своїх дій, передбачаючи їх негативні наслідки та бажаючи їх настання, використовуючи належний йому мобільний телефон марки «Realme RMX 3690», у програмі для миттєвого обміну повідомленнями через мережу Інтернет, месенджер «Telegram», де вже був зареєстрований, а саме в чаті з вищевказаною особою поширив, шляхом надсилання останньому текстових повідомлень, інформацію, яка не розміщувалася у відкритому доступі Генеральним штабом Збройних Сил України, Міністерством оборони України або іншими уповноваженими державними органами, про переміщення та розташування на території військового гарнізону Зведеного добровольчого штурмового батальйону з підрозділом операторів БПЛА у його складі та командувача Оперативно-стратегічного угруповання військ Сил оборони України бригадного генерала, а також інформацію, яка не розміщувалася (не поширювалася) у відкритому доступі Генеральним штабом Збройних Сил України, Міністерством оборони України, Головним управлінням розвідки Міністерства оборони України чи Службою безпеки України або в офіційних джерелах країн-партнерів про переміщення територією військового гарнізону зброї та озброєння. Продовжуючи свою злочинну діяльність, в період з 22 год. 22 хв. 21.05.2023 по 01 год. 27 хв. 23.05.2023, обвинувачений, перебуваючи за місцем несення служби – на території військового гарнізону, де розміщувався 168-й батальйон резерву Оперативного командування Сухопутних військ Збройних Сил України, реалізуючи свій злочинний умисел, направлений на поширення інформації про переміщення територією України зброї, озброєння та бойових припасів, а також інформації про переміщення, рух або розташування Збройних Сил України, яка не розміщувалася (не поширювалася) у відкритому доступі, з метою надання такої інформації вищевказаній особі для подальшого її скерування державі, що здійснює збройну агресію проти України, її представникам або іншим незаконним збройним формуванням для планування та ведення війни проти України, діючи умисно в умовах воєнного стану, усвідомлюючи суспільно-небезпечний характер своїх дій, передбачаючи їх негативні наслідки та бажаючи їх настання, використовуючи належний йому мобільний телефон марки «Realme RMX 3690», у програмі для миттєвого обміну

повідомленнями через мережу Інтернет, месенджер «Telegram», де вже був зареєстрований з обліковим записом «Честный человек», використовуючи чат для спілкування, встановив контакт з адміністратором чату, та в приватному чаті поширив, шляхом надсилання останньому текстових повідомлень, інформацію, яка не розміщувалася у відкритому доступі Генеральним штабом Збройних Сил України, Міністерством оборони України або іншими уповноваженими державними органами, про переміщення та розташування 340-ка військовослужбовців ЗС України у 93-тю ОМБр Оперативного командування за місцем її постійної дислокації у межах військового гарнізону про переміщення та розташування ЗДШБ, а інформацію, яка не розміщувалася (не поширювалася) у відкритому доступі Генеральним штабом Збройних Сил України, Міністерством оборони України, Головним управлінням розвідки Міністерства оборони України чи Службою безпеки України або в офіційних джерелах країн-партнерів про переміщення території зазначеного військового гарнізону іноземного зенітно-ракетного комплексу для захисту повітряного простору від ракетного ураження¹¹⁰. Основною ознакою, яка надає можливість відмежувати кримінальне правопорушення, передбачене ст. 114–2 КК України від ч. ч. 6–7 ст. 111–1 КК України, є те, що несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану не передбачає наявності такої обов'язкової ознаки об'єктивної сторони, як місце, яке визначене в ст. 111–1 КК України як тимчасово окупована територія.

---

¹¹⁰ Вирок Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 03 жовтня 2023 року (справа № 183/9553/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113875741>

Питання для контролю знань

1. У якому році Україна підписала Римський статут Міжнародного кримінального суду?
2. Що таке геноцид відповідно до поняття, визначеного у Римському статуті Міжнародного кримінального суду?
3. Перерахуйте злочини проти людяності відповідно до поняття, визначеного у Римському статуті Міжнародного кримінального суду.
4. Назвіть контекстуальні ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 437 КК України.
5. Назвіть контекстуальні ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 438 КК України.
6. Перерахуйте ознаки, що мають бути враховані при розмежуванні злочинів, які підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду.
7. Надайте кримінально-правову характеристику кримінального правопорушення, передбаченого ст. 109 КК України.
8. Надайте кримінально-правову характеристику кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111–1 КК України.
9. Перерахуйте види колабораційної діяльності.
10. За якими ознаками колабораційна діяльність може бути розмежована із суміжними злочинами проти основ національної безпеки України?

РОЗДІЛ 5.

КРИМІНОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АРХІТЕКТУРИ БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну, а також пов'язане з цим введення 24 лютого 2022 року особливого правового режиму воєнного стану глобально змінили пріоритети держави, основними з яких стала організація максимально ефективної оборони країни, а також збереження її можливостей повноцінно здійснювати зовнішню та внутрішню політику в складних умовах. Водночас рік активних бойових дій та перманентна зміна ситуації в країні дозволили підсумувати, що деокупація окремих територій фактично зумовлює виникнення проблеми зростання рівня кримінальної активності та, як наслідок – дестабілізацію безпекового середовища. Така ситуація є негативною як з точки зору забезпечення оборонних здатностей держави (через наявність значних ризиків формування та діяльності диверсійних груп), так і з огляду на загальну кримінологічну ситуацію в Україні. В умовах воєнного стану, крім першочергових проблем, які полягають у забезпеченні належного рівня національної безпеки України та її територіальної цілісності, важливим також є посилений захист усіх інших суспільних відносин від кримінально протиправного посягання, яке здійснюється представниками держави-агресора¹¹¹. При цьому, серед іншого, актуальним напрямом удосконалення національного механізму забезпечення кримінально-правової та кримінологічної безпеки є поступова інтеграція європейських стандартів в українську законотворчу практику¹¹². Архітектура безпекового се-

---

¹¹¹ Назимко Є.С., Тіточка Т.І. Особа неповнолітньої жертви сексуального насильства, вчиненого військовослужбовцями. URL: <http://clar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/22610>

¹¹² Назимко Є.С., Тіточка Т.І. Європейські стандарти захисту неповнолітніх осіб від статевих кримінальних правопорушень. Кримінальна політика Європейського Союзу та України: проблеми інтеграції: зб. тез наук.– практ. інтернет-конф. (м. Харків, 28 листоп. 2022 р.). Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2022. С. 85–89.

редовища передбачає створення та забезпечення повноцінного функціонування динамічного механізму захисту прав та свобод, а також важливих національних інтересів людини та громадянина, суспільства та держави від протиправного впливу, у тому числі – того, що здійснюється шляхом військової агресії.

Суспільна небезпека окупації полягає в потенційній наявності таких ризиків, як: 1) нав'язування населенню представниками держави-агресора власної націоналістської ідеології; 2) формування штучної ненависті до представників власної країни; 3) втягнення у вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України; 4) переоцінка цінностей через тривале проживання в умовах окупації, зокрема, це частково пов'язано із відсутністю доступу до українських засобів масової інформації, утрудненим матеріальним становищем через втрату робочих місць тощо. Наведені причини можуть мати наслідком здійснення особами на деокупованих територіях колабораційної діяльності, пособництва державі-агресору, виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікацію її учасників тощо. Окрему увагу також необхідно звернути на те, що деморалізоване населення є потенційно небезпечним і з точки зору майбутніх міждержавних конфліктів, оскільки деформований морально-етичний комплекс, сформований внаслідок тривалого часу, проведеного в окупації, може бути нав'язаний наступним поколінням, що призведе до втрати громадянських позицій та спричинить негативний вплив на концепт національної стійкості.

Кримінологічне забезпечення архітектури безпекового середовища деокупованих територій спрямоване на вирішення першочергових проблем, які можуть призвести до інтенсифікації криміногенних загроз, та передбачає реалізацію безпекових завдань *на чотирьох основних рівнях: міжнародному, національному, регіональному та індивідуальному*. На першому – міжнародному рівні необхідно забезпечити реалізацію таких завдань, скерованих на усунення потенційних ризиків та загроз безпековому середовищу деокупованих територій: 1) залучення міжнародних організацій та експертів з оцінки постокупаційного становища звільненої території; документування кримінальних правопорушень (зокрема, фактів порушень законів та звичаїв війни), вчинених представниками держави-агресора; 2) з урахуванням міжнародних та європейських стандартів, необхідним є удосконалення захисту прав та свобод апатридів та біженців, постраждалих внаслідок воєнного конфлікту,

які проживають на деокупованих територіях; 3) перегляд національної нормативно-правової бази в частині приведення у відповідність міжнародним документам вимог до забезпечення якості захисту населення, яке постраждало як внаслідок міжнародних, так і неміжнародних військових конфліктів; 4) удосконалення стратегій міжнародного співробітництва щодо притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які порушили норми та приписи міжнародного права (у т.ч. – комбатантів), зокрема тих, що стосуються особливостей ведення воєнних дій; 5) залучення міжнародних донорів для надання первинної гуманітарної, медичної (психологічної) та юридичної допомоги населенню на деокупованих територіях. На другому – національному рівні доцільними є такі дії: 1) створення довгострокових стратегій забезпечення кримінологічної безпеки на деокупованих територіях як одного із напрямів захисту національної безпеки країни; 2) популяризація феномену національної стійкості; 3) забезпечення реалізації процесу досудового розслідування діянь, вчинених на деокупованих територіях; 4) створення алгоритму здійснення впливу на радикальні суспільні осередки як потенційні загрози розвитку сепаратизму, колабораціонізму та тероризму; 5) сприяння захисту/відновленню критичної інфраструктури, проблеми у роботі якої можуть сприяти збільшенню кібератак; 6) сприяння розвитку економіки на звільнених територіях; 7) удосконалення нормативно-правового врегулювання процедури відшкодування шкоди, завданої у період дії особливого правового режиму воєнного стану. На третьому – регіональному рівні необхідно забезпечити реалізацію таких завдань: 1) встановлення та нейтралізація диверсійних угруповань, які функціонують на деокупованих територіях; 2) удосконалення рівня кібербезпеки, як способу запобігання негативному впливу на засоби масової інформації; 3) депопуляризація політичного режиму держави-агресора; 4) виявлення осіб, схильних до пособництва представникам держави-агресора; 5) проведення заходів, спрямованих на ресоціалізацію населення; 6) створення алгоритму, спрямованого на своєчасну ідентифікацію ризиків та загроз кримінологічній безпеці постконфліктного регіону; 7) удосконалення функціонування єдиної інформаційної політики; 8) удосконалення нормативно-правового регулювання взаємодії територіальних органів та міжрегіональних територіальних органів Національної поліції України при введенні правового режиму воєнного стану (планування і здійснення заходів територіальної оборони та цивільного захисту в особливий період). На четвертому – інди-

відуальному рівні доцільними є: 1) розробка та інтеграція у практичну діяльність механізму кримінологічного впливу на осіб, відносно яких є підтверджена інформація щодо випадків пособництва державі-агресору; 2) встановлення механізму позбавлення осіб, які були визнані пособниками державі-агресору громадянства України; 3) підтвердження фактів примусового набуття окремими особами на деокупованих територіях громадянства держави-агресора; 4) відновлення елементів національної стійкості та національної самоідентифікації¹¹³.

Таким чином, під кримінологічним забезпеченням архітектури безпекового середовища деокупованих територій необхідно розуміти – сукупність дій політико-економічного, юридичного та організаційно-управлінського характеру, які відповідно до обсягу дискреційних повноважень, диференційованих на окремі рівні, скеровані на вирішення завдань, пов’язаних із розбудовою правових умов, а також створенням стратегічних планів щодо координації дій із запобігання кримінальним правопорушенням проти основ національної безпеки України на територіях, звільнених від окупації¹¹⁴. Кримінологічне забезпечення архітектури безпекового середовища являє собою ієрархічну структуру, яка складається з чотирьох рівнів (міжнародний, національний, регіональний та індивідуальний), кожен з яких спрямований на усунення потенційного ризику розвитку специфічних криміногенних загроз, у зв’язку з чим потребує диференційованого підходу до створення запобіжного механізму.

Запобігання статевим кримінальним правопорушенням, зумовленим військовою агресією

Перебування держави в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану значно ускладнило реалізацію нею низки функцій, зокрема правоохоронної. Актуальні безпекові виклики потребують оперативного реагування та вирішення організаційних проблем з метою відновлення спроможності органів державної влади сприяти створенню нового

¹¹³ Назимко Є.С., Пономарьова Т.І. Кримінологічне забезпечення архітектури безпекового середовища постконфліктних територій. *Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри*: зб. тез доп. наук.– практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.). Вінниця: ХНУВС, 2023. С. 162–165.

¹¹⁴ Назимко Є.С., Пономарьова Т.І. Детермінація кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності неповнолітніх осіб. *Нова архітектура безпекового середовища України*: зб. тез Всеукр. наук.– практ. конф. (м. Харків, 23 грудня, 2022 р.). Харків: Юрайт, 2022. С. 114–117.

для сучасної економічної та політичної ситуації механізму, скерованого на подальшу розбудову демократичної держави та забезпечення верховенства права. Стратегічним пріоритетом є здійснення послідовної кримінологічної політики та запобігання кримінальним правопорушенням, зокрема тим, що зумовлені військовою агресією та спрямовані на геноцид українського народу. Одними з таких правопорушень є суспільно небезпечні діяння проти статевої свободи та статевої недоторканності особи.

Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканності характеризуються підвищеною латентністю, що зумовлено відсутністю довіри населення до правоохоронних органів, а також частковою неспроможністю останніх повною мірою реалізувати свої службові обов'язки (зокрема через об'єктивні обставини).

Проведене у 2019 році Національною поліцією опитування жертв кримінальних правопорушень свідчить про те, що останні у 49% випадків не повідомляли в поліцію про вчинення відносно них суспільно небезпечних діянь: 17% вважали, що поліція не зацікавлена у таких випадках, 13,3% звернулись до інших охоронних структур, 13% побоювались правоохоронних органів. 53,5% осіб оцінили роботу поліції як неефективну та залишились повністю незадоволеними результатом¹¹⁵. Що стосується кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності, до наведеного доцільно додати психологічний фактор, зумовлений відчуттям сорому, а також потенційно тривалим, негативним впливом військовослужбовців держави-агресора, який у тому числі міг полягати в катуванні, систематичному приниженні, фізичному насильстві та інших способах подолання волі та спроможності чинити опір.

Відповідно до статистичної звітності Національної поліції України, станом на 11.06.2023 року було відкрито 71 кримінальне провадження за фактом вчинення військовими рф статевих кримінальних правопорушень відносно українського народу¹¹⁶. Низка таких протиправних діянь була вчинена щодо неповнолітніх осіб. Так, наприклад, відповідно до вироку Бобровицького районного суду Чернігівської області від 25.11.2023 (справа № 729/592/22, провадження

---

¹¹⁵ Довіра населення до Національної поліції: результати опитування громадської думки (національний звіт). 2019. URL: https://media-www.npu.gov.ua/npu-pre-prod/sites/1/Docs/Dialnist/Richni_zvity/zvit_opytuvannia_blockG.pdf

¹¹⁶ Злочини, вчинені військовими рф під час повномасштабного вторгнення в Україну (станом на 11.06.2023). URL: <https://www.npu.gov.ua/news/zlochyny-vchyneni-viiskovymu-rf-pid-chas-povnomasshtabnoho-vtorhnennia-v-ukrainu-stanom-na-11062023>

1-кп/729/85/22 р.) особу було обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 438 КК України. У вирокі вказано, що *обвинувачений військовослужбовець рф, достеменно знаючи про неповнолітній вік потерпілого, усвідомлюючи, що вітчим позбавлений можливості чинити активний опір у випадку вчинення злочинних дій щодо його неповнолітньої падчерики, підійшов до останньої та, всупереч її волі, без її добровільної згоди, використовуючи власну фізичну перевагу, з метою подолання її опору, тримаючи під руки насильно завів до іншої кімнати. Надалі застосував щодо потерпілої фізичне та психічне насильство, пов'язане зі спричиненням фізичних та психічних страждань, а саме почав насильно роздягати неповнолітню, підняв її футболку, розірвав її верхню спідню білизну, приспустив до стегон її штани, після чого почала торкатися низу її оголеного живота, висловлюючи при цьому твердження, що потерпіла вже досягла статевої зрілості, чим вчинила сексуальне насильство*¹¹⁷. Необхідно звернути увагу на те, що вивчення судових рішень та статистичної звітності, оприлюдненої з 24 лютого 2022 року дозволяє виокремити *специфічні риси військового статевого насильства, які мають бути враховані під час обрання заходів запобігання таким кримінальним правопорушенням*: 1) такі суспільно небезпечні діяння мають нетиповий механізм кримінально протиправної поведінки, зумовлений фактичною відсутністю ролі жертви та часто рефлексорним порушенням законів та звичаїв війни правопорушником; 2) статеве насильство часто використовується кримінальним правопорушником як знаряддя, необхідне для досягнення більш глобальної мети, якою, здебільшого, є геноцид українського народу; 3) більшість статевих кримінальних правопорушень вчиняється військовослужбовцями держави-агресора у стані алкогольного та наркотичного сп'яніння (в кожному третьому вирокі, розміщеному в Єдиному державному реєстрі судових рішень є вказівка на специфічний стан, у якому знаходився військовослужбовець під час вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 438 Кримінального кодексу України), що свідчить про наявність додаткових кримінально-правових ознак, які мають бути враховані під час обрання заходів запобігання; 4) часто у випадках такого насильства військовослужбовець не звертає увагу

¹¹⁷ Вирок Бобровицького районного суду Чернігівської області від 25.11.2023 (справа № 729/592/22, провадження 1-кп/729/85/22 р.). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107503138>

на стать, вік та зовнішність особи, зокрема у низці випадків обрання для статевого кримінального правопорушення особи своєї статі зумовлене прагненням додаткового приниження та нівелювання гендерної ролі потерпілого у суспільстві¹¹⁸.

Отже, вказане свідчить, що типовий механізм запобігання кримінальним правопорушенням проти статевої свободи та статевої недоторканості не є дієвим та не матиме ефекту, необхідного та достатнього для якісного зниження кількості таких суспільно небезпечних діянь. Одним із найбільш актуальних є віктимологічний напрям, який має бути закладений у сучасні стратегічні та програмні документи, спрямованих на запобігання злочинності, зокрема – військової. У цьому контексті необхідно відзначити **Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, схвалений Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023**. У плані вперше за тривалий час одними з напрямів реформування було передбачено удосконалення механізмів та розвиток міжвідомчої координації у сфері кримінальної юстиції, зокрема з питань правосуддя щодо неповнолітніх, забезпечення допомоги та безпеки потерпілим і свідкам та за іншими пріоритетними напрямами кримінальної політики, а також запровадження періодичного анонімного віктимологічного опитування населення (*victimology survey, crime survey*) з метою встановлення кількості осіб, які стали потерпілими від кримінальних правопорушень певного виду, а також використання методу самозвіту (*self-report survey*) для анонімного з'ясування кола осіб, які вчинили будь-які кримінальні правопорушення протягом певного періоду, складання за їх результатами віктимологічних карт¹¹⁹. Із урахуванням наведеного, *з точки зору вдосконалення алгоритму запобігання статевому насильству, вчиненому військовослужбовцями держави-агресора, доцільними можуть бути визнані такі заходи*: 1) створення єдиного закритого реєстру осіб, які постраждали

¹¹⁸ Назимко С., Пономарьова Т. Запобігання статевим кримінальним правопорушенням, зумовленим військовою агресією. *Ретроспектива військової агресії рф в Україні: злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в сучасному вимірі*: матеріали міжнар. наук.–практ. круглого столу, м. Київ, 22–23 черв. 2023 р. Київ: Алерта, 2023. 250 с.

¹¹⁹ Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки: схвалено Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2732023-46733>

від статевого насильства, вчиненого військовослужбовцями держави-агресора; 2) створення спеціальних віктимолого-реабілітаційних програм, спрямованих на ресоціалізацію жертв таких суспільно небезпечних діянь, попередження вторинної віктимізації, а також реінтеграцію в суспільство; 3) посилення безпекового простору, шляхом збільшення кількості та якості засобів технічного контролю, що сприятиме своєчасній фіксації та реагуванню на одиничні факти перебування військовослужбовців держави-агресора на неокупованих/деокупованих територіях; 4) роз'яснення населенню базових правил безпечної поведінки у таких ситуаціях, зокрема громадяни також мають розуміти кінцеву мету статевого насильства та відсутність у кримінальних правопорушників належного рівня правосвідомості та морально-етичних принципів; 5) удосконалення процедури своєчасної евакуації населення з територій, які близько розташовані до зони ведення активних бойових дій; 6) сприяння укріпленню стійкої громадянської позиції з метою уникнення випадків переходу громадян на бік ворога, що може бути наслідком фізичного та психічного впливу (статевого насильства, тривалого катування, залякування тощо); 7) створення програмних та стратегічних документів, спрямованих на усунення віктимних настанов у громадян, які проживають на деокупованих територіях, особливо якщо окупація тривала протягом значного часового проміжку.

Таким чином, проведене дослідження дозволило підсумувати, що в сучасних умовах запобігання статевим кримінальним правопорушенням, які вчиняються військовослужбовцями держави-агресора, є складним завданням, зумовленим нетиповими для таких діянь мотивами та цілями, які полягають у припиненні потерпілих за національною ознакою шляхом статевого насильства. Такі діяння є також небезпечними з точки зору потенційних наслідків, які можуть мати не тільки індивідуальний (для потерпілого) характер, а й економічний результат, зокрема – депопуляцію населення, втрату трудового потенціалу, вимушену міграцію тощо.

Особливості віктимологічної профілактики кримінальних правопорушень на деокупованих територіях

Забезпечення прав та свобод людини та громадянина є основним та беззаперечним пріоритетом правової та демократичної держави. Цінність кримінального законодавства реалізується крізь призму встановлення кримінально-правової заборони на будь-які посягання

на державу та всі суспільні відносини, які нею упорядковані. Необхідність у посиленні механізму захисту прав та свобод громадян зумовлює потребу у створенні відповідних, необхідних та достатніх засобів запобігання кримінальним правопорушенням у межах дії різних правових режимів. Не є виключенням і особливий правовий режим воєнного стану, який актуалізував потребу в розшукуванні нових способів впливу на протиправну діяльність, зокрема ту, що пов'язана із військовою агресією російської федерації проти України. Водночас основним чинником, на який не була розрахована діюча кримінологічна політика – це тимчасова окупація окремих територій та відсутність відпрацьованого алгоритму реабілітації та ресоціалізації громадян України після деокупації. Більшість детермінуючих факторів злочинності на окупованих територіях перебуває у площині зростання рівня віктимності населення, яке тривалий час проживає в них.

Аналіз правоохоронної та судової практики надає можливість вважати, що основними причинами зростання рівня віктимності населення на окупованих територіях є: 1) тривале перебування в інформаційній ізоляції та/або під впливом медіа держави-агресора, що знижує аналітичні можливості особи; 2) непоодинокі випадки вербування державою-агресором населення на окупованих територіях (що після деокупації стає причиною вчинення таких кримінальних правопорушень, як, наприклад, пособництво державі-агресору); 3) інтенсифікація незаконного обігу зброї, що призводить до її появи у населення; 4) збільшення кількості колаборантів через отримання освіти відповідно до стандартів держави-агресора у випадках тривалого перебування в окупації та вимушеного виховання дітей в таких умовах (прикладом є окремі території Донецької та Луганської областей, які перебувають в окупації з 2014 року, а також анексована Автономна Республіка Крим); 5) переоцінка моральних та етичних цінностей, обрання стилю життя, непритаманного ідеології української держави та суспільства, що призводить до втрати громадянської позиції; 6) зростання кількості кримінальних правопорушень, пов'язаних із воєнною агресією російської федерації, зокрема, таких як, наприклад, примусова депортація; 7) поява політичної, економічної та соціальної прірви між населенням, яке тривалий час проживало в умовах окупації та громадянами, які проживають на неокупованих територіях; 8) невизначена доля осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі на окупованій території (у більшості випадків представ-

никами держави-агресора такі особи звільняються від подальшого відбування покарання за умови надання згоди на ведення воєнних дій проти України). Отже, наведене свідчить про те, що всі дії держави-агресора спрямовані на нарощення девіацій у громадян. Беззаперечним є факт того, що кожна друга девіація призводить до формування віктимної або суспільно небезпечної поведінки.

Унаслідок цього з'являється така пряма негативна залежність рівня віктимності населення від кількісно-якісних показників злочинності і зворотна – кількості кримінальних правопорушень від інтенсифікації віктимізації. Проблема віктимологічної профілактики на деокупованих територіях полягає у відсутності можливості здійснення своєчасного впливу з боку України. Як видається, після довготривалої окупації на звільнених територіях у більшості населення вже будуть сформовані віктимні настанови, а отже метою такої профілактики стає не попередження, а їх витіснення. Із урахуванням наведеного можна виокремити два напрями віктимологічного та кримінологічного впливу: 1) витіснення вже сформованих під час окупації віктимних рис; 2) попередження потенційних (тих, що можуть сформуватися внаслідок десоціалізації після окупації та необхідності повернення до звичайного життя).

Витіснення вже сформованих під час окупації віктимних рис. Психологія окупації завжди спрямована на деформацію громадянської позиції населення. Така деформація може здійснюватись шляхом застосування (обіцянки застосування) заохочувальних засобів та заходів (підвищення рівня життя, заробітної плати, розбудови окупованої території, надання пільг тощо), так і через психологічне/фізичне насильство (або погрозу його застосування). Здебільшого, ворогом для окупації обираються території із умовно підвищеним рівнем віктимності, зокрема ті, що знаходяться близько до кордону (як, наприклад, Донецька та Луганська області), або ті, що віддалені від кордону, але мають спрощений доступ через наявність спільного морського басейну (прикладом є розташування Автономної Республіки Крим в Чорноморській акваторії). Окремим віктимізуючим чинником в умовах окупації є вплив родини на свідомість дітей, які в цій родині виховуються. Деструкція такого впливу може полягати як у закладенні викривленого уявлення про громадянську позицію та дії ворога (якщо члени родини є колаборантами), так і ігнорування закликів державної влади щодо необхідності евакуації із тимчасово окупованих

територій. Останній випадок є прикладом умовно несвідомої, посередницької віктимізації, тобто – віктимізації дитини через родину.

Витіснення сформованих під час окупації віктимних рис потребує реалізації таких дій: 1) забезпечення ресоціалізації населення (за необхідності – відновлення майнових та інших особистих прав, забезпечення тимчасовим житлом (вирішення питання про відновлення пошкодженого житла), забезпечення необхідних курсів підвищення кваліфікації тощо); 2) запобігання контактам із представниками держави-окупанта з метою уникнення випадків колабораціонізму; 3) посилення інформаційно-просвітницької роботи (забезпечення впливу медіа); 4) запровадження спеціальних освітніх програм у навчальних закладах; 5) депопуляризація культури держави-агресора; 6) декультивування особи голови держави-агресора.

Попередження потенційних (тих, що можуть сформуватися внаслідок десоціалізації після окупації та необхідності повернення до звичайного життя) віктимних рис. Що стосується наведених умов, необхідно відзначити, що ці риси не зумовлені безпосередньо окупацією, а є наслідком тривалого перебування в ізоляції від звичного життя. Умовно кажучи, така віктимність може набуватись не тільки через окупацію, а і під час тривалого проживання в іншій країні та повернення до дому, проживання в селищі та переїзді до великого міста тощо. Отже, така віктимність може бути пояснена подвійною зміною звичних умов проживання, кола спілкування тощо. Віктимологічна робота за таких умов повинна передбачати реалізацію таких дій: 1) забезпечення поступової інтеграції в нове середовище; 2) забезпечення роботою та заробітною платою (з метою утримання від зайняття незаконною/протиправною діяльністю); 3) надання освітніх та соціальних послуг (що стосується останніх, особлива увага має бути приділена вирішенню побутових та матеріальних потреб); 4) надання психологічного та юридичного супроводу.

Таким чином, проведене дослідження дозволило підсумувати, що віктимологічна профілактика на деокупованих територіях здебільшого полягає у витісненні набутих морально-ціннісних орієнтирів держави-агресора, котрі заважають ресоціалізації в суспільстві. Запобігання подальшому формуванню девіантної поведінки (зокрема – і суспільно небезпечної) потребує виключення можливості здійснення колабораційної діяльності через наявність особистісних мотивів чи через вплив (погрозу впливу) представників держави-окупанта. Через відсутність

доступу до українських територій під час їх окупації профілактична робота може проводитись виключно постфактум, що певним чином її ускладнює. Проте відновлення відповідального ставлення до громадянських обов'язків та ідентифікації себе як громадянина України – це платформа, на якій має будуватись механізм запобігання віктимізації і кримінальним правопорушенням проти основ національної безпеки, а також миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Питання для контролю знань:

1. Назвіть рівні реалізації безпекових завдань, спрямованих на вирішення першочергових проблем, які можуть призвести до інтенсифікації криміногенних загроз на деокупованих територіях.

2. Охарактеризуйте перший рівень реалізації безпекових завдань, спрямованих на вирішення першочергових проблем, які можуть призвести до інтенсифікації криміногенних загроз на деокупованих територіях.

3. Надайте визначення поняттю «кримінологічне забезпечення архітектури безпекового середовища деокупованих територій».

4. Назвіть специфічні риси військового статевого насильства, які мають бути враховані під час обрання заходів запобігання таким кримінальним правопорушенням.

5. Перелічіть кримінологічні заходи, спрямовані на удосконалення алгоритму запобігання статевому насильству, вчиненому військовослужбовцями держави-агресора.

6. Назвіть причини віктимізації населення на окупованих територіях.

7. Перелічіть напрями кримінологічного впливу на процес віктимізації населення на окупованих територіях.

8. Які дії мають бути реалізовані з метою витіснення сформованих під час окупації віктимних рис?

9. У чому полягає зміст попередження потенційних (тих, що можуть сформуватися внаслідок десоціалізації після окупації та необхідності повернення до звичайного життя) віктимних рис?

10. Оцініть сутність та значення впливу родини на свідомість дітей, які виховуються в умовах окупації, як самостійний віктимізуючий чинник.

РОЗДІЛ 6.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Розслідування кримінальних правопорушень – процес, який забезпечує отримання доказової інформації щодо суспільно небезпечної події та причетності до неї конкретних осіб. Традиційно в криміналістиці розслідування та доказування ототожнюються з процесом ретроспективного пізнання обстановки та обставин кримінального правопорушення. Розслідування кримінальних правопорушень є формою здійснення правоохоронної діяльності, оскільки належить до повноважень органів сектору безпеки. Стадія досудового розслідування передбачає дві форми реалізації повноважень правоохоронних органів із доказування: досудове слідство – форма, в якій здійснюється розслідування злочинів, та дізнання – форма, в якій здійснюється розслідування кримінальних проступків.

У КПК України законодавцем всі кримінальні правопорушення диференційовані за суб'єктом, до підслідності яких вони відносяться. Відповідно до ст. 216 Кодексу досудове розслідування можуть здійснювати такі суб'єкти: Національна поліція України, слідчі органи безпеки, детективи органів Бюро економічної безпеки, слідчі органів державного бюро розслідувань, детективи Національного антикорупційного бюро. Розслідування кримінальних правопорушень на деокупованих територіях у більшості випадків проводиться підрозділами Національної поліції України та слідчими органами безпеки. Із урахуванням специфіки місця вчинення та складу таких протиправних діянь, їх розслідування має будуватися з урахуванням положень міжнародного права взагалі та гуманітарного (договірного та звичаєвого) – зокрема.

Незалежно від своєї природи, розслідування має бути ефективним. Термін «ефективний» використовується для позначення процесу, який має бути належним і здійснюватися добросовісно, з використанням

усіх можливих засобів для досягнення поставленої мети. Щоб розслідування було «ефективним», воно має відповідати кільком основним вимогам, сформульованим у практиці ЄСПЛ за статтями 2 і 3 – ретельність, оперативність і незалежність, а матеріали і висновки розслідування мають бути доступними для родичів жертв, якщо це не загрожує спричинити серйозної шкоди ефективності розслідування. Ефективне розслідування здатне визначити, чи мало місце правопорушення, виявити індивідуальні та системні фактори, які призвели до цього правопорушення або сприяли йому, а також закласти основу для вжиття заходів з метою виправлення становища. Ефективність слід оцінювати на основі всіх фактичних обставин справи і з урахуванням практичних реалій слідчої діяльності. Якщо розслідування завершується без конкретного результату або з незначним результатом, це само по собі не свідчить про наявність недоліків у розслідуванні, оскільки обов'язок проведення ефективного розслідування полягає в засобах його здійснення, а не в кінцевому результаті. Наприклад, цей обов'язок не можна тлумачити як вимогу до органів влади розпочати судове переслідування особи незалежно від наявних доказів. Переслідування, особливо за таким серйозним звинуваченням, як, наприклад, співучасть у масових незаконних вбивствах, не повинно здійснюватись легковажно, оскільки вплив на обвинуваченого, який опинився під тиском системи кримінального правосуддя, є значним; він піддається публічному осуду з усіма супутніми наслідками для його репутації, приватного, сімейного та професійного життя¹²⁰. Наведені міжнародні орієнтири надали змогу в національному кримінальному процесі укласти систему базових принципів, на яких має будуватись алгоритм досудового розслідування кримінальних правопорушень на деокупованих територіях, зокрема: 1) принцип верховенства права; 2) принцип законності; 3) принцип рівності перед законом; 4) принцип поваги до людської гідності; 5) принцип презумпції невинуватості; 6) принцип публічності; 7) принцип диспозитивності; 8) принцип гласності і відкритості судового провадження. Наведене коло принципів співвідноситься та може бути доповнене іншими принципами в межах загальних засад кримінального провадження, визначених у ст. 7 КПК України.

¹²⁰ Міжнародні злочини в Україні: огляд національного розслідування та судової практики. URL: https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2023/09/International_crim_ukr_A4-DLYA-ONLAYN-PUBLIKATSIYI-3.pdf

Відповідні положення Женевських конвенцій і Додаткового Протоколу I містять незначні вказівки щодо характеру та глибини розслідування воєнних злочинів. Водночас стандартам розслідування приділяється детальна увага на міжнародному рівні як у МГП, так і в межах МППЛ. Так, у межах діяльності ООН та інших механізмів захисту прав людини розроблені рекомендації щодо розслідування, зокрема, фактів позасудових страт, катувань, смертей під час тримання під вартою, сексуального насильства та насильницьких зникнень. Деякі з цих документів не були розроблені спеціально для ситуацій збройного конфлікту, але надають корисні рекомендації щодо проведення ретельного розслідування у випадку потенційних порушень. У свою чергу МКЧХ та Global Right Compliance розробили методики та рекомендації щодо розслідування та збору доказів щодо міжнародних, у тому числі воєнних, злочинів. Крім того, в травні 2023 року Офіс Генерального прокурора разом із провідними національними експертами з МГП розробили стандарти розслідування воєнних злочинів, що включають загальну частину та набір стандартів щодо конкретного виду злочинів – незаконного позбавлення волі та катування. Питання реалізації принципів ефективного розслідування в контексті збройного конфлікту неодноразово досліджував ЄСПЛ, підкресливши, що між загальними принципами ефективного розслідування у мирний час та під час збройного конфлікту не повинно бути принципової різниці, і навіть у складних умовах безпеки мають бути вжиті всі розумні заходи для забезпечення ефективного розслідування¹²¹. Криміналістичне забезпечення правоохоронної діяльності на деокупованих територіях реалізується крізь призму виконання таких безпосередніх завдань: 1) визначення особливостей організації та тактичного забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень, які було вчинено представниками держави-агресора під час перебування території під тимчасовою окупацією; 2) визначення порядку та способів використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень представників держави-агресора під час перебування території під тимчасовою окупацією.

---

¹²¹ Там само.

Визначення особливостей організації та тактичного забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень, які було вчинено представниками держави-агресора під час перебування території під тимчасовою окупацією

Розслідування воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень є дуже складним і трудомістким процесом, який «вимагає від органів досудового розслідування, прокуратури, суду, експертних установ та інших фахівців високого рівня мобілізації, концентрації зусиль та ресурсів, адже доводиться діяти без права на помилку в складних умовах геополітичних, правових, безпекових, тактичних, логістичних, інформаційно-комунікаційних викликів». Здійснюючи досудове розслідування названих кримінальних правопорушень, важливо не тільки чітко та суворо дотримуватися вимог кримінального процесуального законодавства, а й «базових стандартів етичної поведінки та професіоналізму протягом усього процесу планування та документування». Тому особлива увага приділяється саме стандартизації процесу досудового розслідування воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень, зокрема, стосовно: визначення обсягу та змісту обставин, які підлягають доказуванню; окресленню особливостей отримання (збирання) інформації про можливі випадки вчинення вказаних кримінальних правопорушень, початку досудового розслідування, визначення та проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій; алгоритмізації дій працівників органу досудового розслідування та інших органів і підрозділів на кожному з етапів розслідування воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень; аргументації для процесуальних рішень; визначення процесуальних інструментів отримання та фіксації інформації тощо¹²². Розслідування кримінальних правопорушень на деокупованих територіях у будь-якому випадку безпосередньо пов'язані з військовою агресією та потребують урахування цього фактору під час побудови слідчих версій, розгляду слідчих дій та обрання комплексу слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

Засада публічності та гласності, а також розумних строків кримінального провадження передбачені ст. 7 КПК України та загальний курс національного кримінального процесу забезпечується крізь призму чітко визначеного моменту початку досудового розслідування.

¹²² Там само.

Відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування, а дізнавач – керівником органу дізнання, а в разі відсутності підрозділу дізнання – керівником органу досудового розслідування¹²³. Відповідно до ч. 3 ст. 214 КПК здійснення досудового розслідування, крім випадків, передбачених цією частиною, до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. У невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду). Для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути: 1) відібрано пояснення; 2) проведено медичне освідування; 3) отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; 4) вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей. У разі виявлення ознак кримінального правопорушення на морському чи річковому судні, що перебуває за межами України, досудове розслідування розпочинається негайно, відомості про нього вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань за першої можливості¹²⁴. *Досудове розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану, зокрема і на деокупованих територіях, розпочинається з підстав і у порядку, визначеному ст.ст. 214 та 615 КПК України.*

¹²³ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

¹²⁴ Там само.

Підставами початку досудового розслідування воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України, є заява, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або самостійне виявлення слідчим, дізнавачем, прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. До речі, заяви та повідомлення про кримінальні правопорушення можуть подаватися як в усній, так і письмовій формах одним із способів: на особистому прийомі; засобами поштового, телеграфного або факсимільного зв'язку; за допомогою спеціальної телефонної лінії; через офіційний вебсайт правоохоронного органу; засобами електронного зв'язку. Підставою початку досудового розслідування воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень є не будь-які заяви та повідомлення про кримінальні правопорушення, а ті, які прийняті та зареєстровані належним чином і уповноваженим суб'єктом. Зокрема, відповідно до ч. 4 ст. 214 КПК України обов'язок прийняття та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальні правопорушення покладається на слідчого, прокурора, іншу службову особу, уповноважену на прийняття та реєстрацію таких заяв чи повідомлень. Порядок прийняття, реєстрації та реагування на заяви чи повідомлення про кримінальні правопорушення закріплюється відомчими підзаконними нормативно-правовими актами, а саме¹²⁵:

– Інструкцією про порядок приймання, реєстрації та розгляду в Службі безпеки України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення, затвердженою наказом Центрального управління Служби безпеки України від 16 листопада 2012 р. № 515;

– Порядком ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, затвердженим наказом Міністерства внутрішніх справ України від 8 лютого 2019 р. № 100;

– Інструкцією з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції

---

¹²⁵ Розслідування воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень: кримінально-правові, кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9a74e628-560a-4e37-b707-d084e7509783/content>

України, затвердженою наказом Міністерства внутрішніх справ України від 27 квітня 2020 р. № 357;

– Інструкцією про порядок приймання, реєстрації та розгляду заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення у центральному апараті Державного бюро розслідувань, затвердженою наказом Державного бюро розслідувань від 28 грудня 2021 р. № 726;

– Порядком роботи спеціальної телефонної лінії у центральному апараті та територіальних управліннях Державного бюро розслідувань, затвердженим наказом Державного бюро розслідувань від 19 вересня 2022 р. № 473;

– Інструкцією про порядок розгляду звернень громадян та організації особистого прийому громадян у центральному апараті та територіальних управліннях Державного бюро розслідувань, затвердженою наказом Державного бюро розслідувань від 20 травня 2021 р. № 314;

– Інструкцією про порядок розгляду звернень громадян, повідомлень, поданих в порядку законів України «Про запобігання корупції» та «Про Національне антикорупційне бюро України», заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення або необґрунтовані активи, депутатських запитів, звернень і вимог народних депутатів України, адвокатських запитів у Національному антикорупційному бюро України та його територіальних управліннях, затвердженою наказом Національного антикорупційного бюро України від 29 грудня 2020 р. № 141;

– Порядком роботи спеціальної телефонної лінії Національного антикорупційного бюро України, затвердженим наказом Національного антикорупційного бюро України від 21 травня 2021 р. № 67166;

– Інструкцією про порядок розгляду звернень і запитів та особистого прийому громадян в органах прокуратури України, затвердженою наказом Генерального прокурора від 6 серпня 2020 р. № 363;

– Інструкцією про порядок приймання, реєстрації та розгляду заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, віднесені законом до підслідності Бюро економічної безпеки України, затвердженою наказом Бюро економічної безпеки України від 23 березня 2022 р. № 581.

Під час розслідування кримінальних правопорушень на деокупованих територіях типовими слідчими ситуаціями можуть бути такі:

1) наявна інформація про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення. *Слідчі версії*: кримінальне правопорушення було вчинено представником держави-агресора самостійно; кримінальне правопорушення було вчинено представником-держави-агресора у складі групи осіб, організованої групи чи злочинної організації; кримінальне правопорушення вчинено представником держави-агресора спільно із громадянином/громадянами України; кримінальне правопорушення вчинено громадянином України самостійно; кримінальне правопорушення вчинено громадянином України у складі групи осіб, організованої групи чи злочинної організації;

2) наявна інформація про місце знаходження особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. *Слідчі версії*: особа перебуває на території України; особа перебуває на території держави-агресора; особа перебуває на території України, яка тимчасово знаходиться в окупації; особа перебуває на території іншої (окрім російської федерації) держави;

3) наявна інформація про місце приховування знярядь, якими було вчинено кримінальне правопорушення. *Слідчі версії*: кримінальне правопорушення було вчинено виключно із застосуванням цих знярядь; кримінальне правопорушення не було вчинено із застосуванням цих знярядь; кримінальне правопорушення було вчинено із застосуванням цих знярядь, а також знярядь, місцезнаходження яких невідомо;

4) наявна інформація про місцезнаходження потерпілого (насильницьке зникнення). *Слідчі версії*: потерпілий знаходиться під контролем кримінального правопорушника; потерпілий утримується без цілодобового контролю; за місцем утримання потерпілого ведеться віддалене відеоспостереження; місце утримання потерпілого замінено; потерпілий має тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості; потерпілий вбитий.

5) наявна інформація про готування причетними до кримінального правопорушення, яке розслідується особами іншого суспільно небезпечного діяння. *Слідчі версії*: кримінальне правопорушення буде вчинено на деокупованій території; кримінальне правопорушення буде вчинено на території, яка знаходиться в тимчасовій окупації, кримінальне правопорушення буде вчинено на території, підконтрольній Україні;

6) наявна інформація про те, що особи, які вчинили кримінальне правопорушення, яке розслідується причетні до інших криміналь-

них правопорушень. *Слідчі версії*: всі кримінальні правопорушення об'єднані одним мотивом; всі кримінальні правопорушення об'єднані однією метою; всі кримінальні правопорушення не є тотожними за мотивом та метою; всі кримінальні правопорушення мають однаковий механізм реалізації кримінально протиправного умислу; всі кримінальні правопорушення мають різний механізм реалізації кримінально протиправного умислу.

7) відсутня будь-яка інформація про обставини кримінального правопорушення. *Слідчі версії*: слідові картини суспільно небезпечного діяння були знищені; кримінальне правопорушення було інсценовано; свідки кримінального правопорушення зазнали кримінально протиправний вплив; розслідування відбувається в умовах прихованої протидії.

8) відома особа кримінального правопорушника, але відсутні будь-які докази, достатні та належні для доведення ступеню його вини. *Слідчі версії*: кримінальне правопорушення вчинено у співучасті та співучасник забезпечив приховування слідових картин кримінального правопорушення; кримінальний правопорушник сам знищив докази суспільно небезпечного діяння.

З метою забезпечення своєчасного притягнення винних до кримінальної відповідальності та унеможливлення протидії досудовому розслідуванню у національному кримінальному процесуальному законодавстві передбачено спеціальну форму досудового розслідування – *in absentia*, передбачену главою 24–1 КПК «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень» (статті 297–1 – 297–5).

Спеціальне досудове розслідування може бути розпочате не в усіх кримінальних провадженнях, а лише щодо злочинів, визначених у ч. 2 ст. 297–1 КПК, якщо підозрюваний, крім неповнолітнього, переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошений у міжнародний розшук. Окрім цього, спеціальне досудове розслідування може бути розпочате також у кримінальному провадженні щодо злочину, вчиненого підозрюваним, стосовно якого уповноваженим органом прийнято рішення про передачу його для обміну як військовополоненого та такий обмін відбувся. При цьому за змістом пункту 28 ст. 3 КПК «особою, стосовно якої уповноваженим органом прийнято рішення про обмін як вій-

ськовополоненого» (в розумінні цього Кодексу), вважається будь-яка особа, яка має процесуальний статус підозрюваного, обвинуваченого, засудженого та яка включена відповідним уповноваженим органом до списку для обміну як військовополонений. Отже, на цій підставі спеціальне досудове розслідування може бути розпочате лише щодо військовополоненого, якому було повідомлено про підозру перед обміном. Така особа перед обміном може бути допитана слідчим суддею в порядку, передбаченому ст. 225 КПК¹²⁶. Із урахуванням відсутності доступу до тимчасово окупованих територій, а також через те, що в більшості випадків після деокупації кримінальні правопорушники ховаються від органів досудового розслідування на території держави-агресора або інших територіях України, які тимчасово окуповані частими є випадки, коли досудове розслідування *in absentia* проводиться за фактом вчинення колабораційної діяльності.

Відповідно до вироку Івано-Франківський міський суд Івано-Франківської області від 29 листопада 2023 року (справа № 344/18423/23, провадження № 1-кп/344/1346/23) особу обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 111–1 КК України за таких обставин: *обвинувачена, будучи громадянкою України добровільно прийняла пропозицію представників окупаційної адміністрації рф щодо впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах дошкільної освіти на тимчасово окупованій території. Вказане кримінальне правопорушення вчинено за наступних обставин. Так, обвинувачена, перебуваючи на тимчасово окупованій території Херсонської області, в липні 2022 року, усвідомлюючи суспільну небезпеку своїх дій, діючи умисно, всупереч інтересам держави Україна, її суверенітету й територіальній цілісності, з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, добровільно, без будь якого примусу прийняла пропозицію представників окупаційної адміністрації рф щодо впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах дошкільної освіти на тимчасово окупованій території.*

¹²⁶ Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання процедури обміну осіб як військовополонених: Закон України від 28.07.2022 р. № 2472-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2472-20#Text>

На виконання домовленостей з представниками окупаційної адміністрації в липні 2022 року, обвинувачена, перебуваючи на тимчасово окупованій території в с. Микільське Херсонського району Херсонської області, добровільно зайняла посаду директора «Никольського заведення дошкільного образования «Джерельце». З метою впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах дошкільної освіти на тимчасово окупованій території обвинувачена, перебуваючи на вказаній посаді, у період з серпня по 11 листопада 2022 року, виконуючи організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції, умисно, з політичних мотивів, впроваджувала та забезпечувала відповідність рівня освіти в Микільському закладі дошкільної освіти «Джерельце» Дар'ївської територіальної громади Херсонського району Херсонської області стандартам освіти держави-агресора, здійснювала пропаганду у вказаному закладі дошкільної освіти з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, яка виразилась у вилученні української мови та всіх українознавчих дисциплін з дошкільної програми, запровадженні російської мови, історії росії, мілітаризації освіти дітей; схиланні до співпраці працівників Микільського закладу дошкільної освіти «Джерельце»; переслідуванні підлеглих, які публічно виявляють свою українську національну ідентичність. Таким чином обвинувачена вчинила злочин передбачений ч. 3 ст. 111–1 КК України. Судовий розгляд у межах даного кримінального провадження про обвинувачення здійснювався за відсутності обвинуваченого (*in absentia*). Відповідно до положень ч. 5 ст. 374 КПК України, у разі ухвалення вироку за наслідками кримінального провадження, у якому здійснювалося спеціальне досудове розслідування або спеціальне судове провадження (*in absentia*), суд окремо обґрунтовує, чи були здійснені стороною обвинувачення всі можливі передбачені законом заходи щодо дотримання прав підозрюваного чи обвинуваченого на захист та доступ до правосуддя з урахуванням встановлених законом особливостей такого провадження. Відповідно до ч. 2 ст. 7 КПК України зміст та форма кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*) повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, зазначеним у частині першій цієї статті, з урахуванням особливостей, встановлених

законом. Вина обвинуваченої доведена сукупністю таких доказів: витягами з єдиного реєстру досудового розслідування; DVD-R диском, на який записано папку із збереженою Інтернет сторінкою публікації; протоколом пред'явлення особи для впізнання від 09.12.2023 року з долученими фотознімками до нього; скриншотами смс перписки у телефонних додатках обвинуваченої з свідками, у яких обвинувачена повідомляє про співпрацю з окупаційною владою, зокрема перебування останньої на посаді директорки Микільського закладу дошкільної освіти «Джерельце»¹²⁷. Як свідчить наведений вирок, у більшості випадків доказова база у досудовому розслідуванні in absentia є вужчою та ґрунтується на доказах, отриманих із застосуванням технології OSINT, а також показань свідків.

Здійснення спеціального досудового розслідування щодо злочинів, які не зазначені в ч. 2 ст. 297–1 КПК, не допускається, крім випадків, коли злочини вчинені особами, які переховуються від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошені у міжнародний розшук, та розслідуються в одному кримінальному провадженні із злочинами, зазначеними у цій частині, а виділення матеріалів щодо них може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду. Спеціальне досудове розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, який вирішує це питання за клопотанням прокурора або слідчого за погодженням з прокурором. Стаття 297–2 КПК містить вимоги до клопотання слідчого, прокурора про здійснення спеціального досудового розслідування. Зокрема, таке клопотання має містити: 1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання; 2) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; 3) виклад обставин, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення, і посилення на обставини; 4) у випадках, передбачених абзацом першим ч. 2 ст. 297–1 КПК (коли підозрюваний переховується від слідства) – відомості про те, що підозрюваний виїхав та/або перебуває на тимчасово окупова-

¹²⁷ Вирок Івано-Франківський міський суд Івано-Франківської області від 29 листопада 2023 року (справа № 344/18423/23, провадження № 1-кп/344/1346/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115317592>

ній території України, території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, та/або відомості про оголошення підозрюваного в міжнародний розшук; 5) у випадках, передбачених абзацом другим ч. 2 ст. 297–1 КПК (коли злочин вчинений особою, яка була передана для обміну як військовополонений) – матеріали, що підтверджують прийняття уповноваженим органом рішення про передачу підозрюваного для обміну як військовополоненого та факт обміну; 6) виклад обставин про те, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності; 7) перелік свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне допитати під час розгляду клопотання¹²⁸. **Основними вимогами до спеціального досудового розслідування є**¹²⁹: 1) здійснення стосовно одного чи декількох підозрюваних згідно із загальними правилами досудового розслідування; 2) здійснення на підставі ухвали слідчого судді у кримінальному провадженні щодо злочину, вчиненого підозрюваним, стосовно якого уповноваженим органом прийнято рішення про передачу його для обміну як військовополоненого та такий обмін відбувся; 3) здійснення спеціального досудового розслідування щодо інших злочинів, окрім визначених в ст. 297–1 КПК не допускається, крім випадків, коли злочини вчинені особами, які переховуються від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошені у міжнародний розшук, та розслідуються в одному кримінальному провадженні із злочинами, зазначеними у цій частині, а виділення матеріалів щодо них може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду; 4) якщо у кримінальному провадженні повідомлено про підозру декільком особам, слідчий, прокурор вправі звернутися до слідчого судді із клопотанням про здійснення спеціального досудового розслідування лише стосовно тих підозрюваних, щодо яких наявні передбачені частиною другою цієї статті підстави, а стосовно інших підозрюваних подальше досудове розслідування у цьому самому кримінальному провадженні

¹²⁸ Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення окремих положень у зв'язку із здійсненням спеціального досудового розслідування: Закон України від 27.04.2021 № 1422-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1422-20#Text>

¹²⁹ Там само.

здійснюватиметься згідно із загальними правилами, передбаченими цим Кодексом.

Відповідно до п. 8 ч. 2 ст. 52 КПК участь захисника є обов'язковою у кримінальному провадженні щодо осіб, стосовно яких здійснюється спеціальне досудове розслідування або спеціальне судове провадження, – з моменту прийняття відповідного процесуального рішення. Особа, щодо якої здійснюється спеціальне досудове розслідування або спеціальне судове провадження (чи інші особи за проханням чи згодою підозрюваного, обвинуваченого), в будь-який момент може залучити захисника за власним вибором (відповідно до загального правила, передбаченого в ст. 48 КПК). Якщо така особа не залучила захисника самостійно, він в обов'язковому порядку за постановою слідчого, прокурора або ухвалою слідчого судді, суду призначається Центром надання безоплатної правової допомоги. Відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» (ст. 23) надання безоплатної вторинної правової допомоги припиняється, особа користується захистом іншого захисника у справі, за якою їй призначено захисника відповідно до цього Закону. Тобто за загальним правилом особа має бути представлена або захисником, якого обрала вона чи інша особа за її згодою. Однак у справі № 756/4855/17 у зв'язку із тим, що захисники, обрані обвинуваченим, неодноразово вчиняли дії, які мали ознаки зловживання правом з метою затягування розгляду справи (часті неявки в судові засідання, відмови обвинуваченого від цих захисників з подальшим їх повторним залученням тощо), суд першої інстанції, керуючись загальними засадами кримінального провадження, залучив до провадження захисника, призначеного Центром наданням безоплатної правової допомоги, який брав участь у судовому провадженні одночасно із захисниками, обраними обвинуваченим, до завершення його розгляду судом касаційної інстанції¹³⁰.

Так, у постанові Верховного Суду від 13.06.2019 у справі № 607/9498/16-к, яка розглядалася судами *in absentia*, було вказано, що *відповідно до ч. 3 ст. 323 КПК України, судовий розгляд у кримінальному провадженні і щодо злочинів, зазначених у частині другій статті 297–1 КПК України, може здійснюватися за відсутності об-*

¹³⁰ Розслідування воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень: кримінально-правові, кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9a74e628-560a-4e37-b707-d084e7509783/content>

винуваченого, крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності (спеціальне судове провадження) та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук. За наявності таких обставин, за клопотанням прокурора, до якого додаються матеріали про те, що обвинувачений знав або повинен був знати про розпочате кримінальне провадження, суд постановляє ухвалу про здійснення спеціального судового провадження стосовно такого обвинуваченого. Процедури «in absentia» неминуче припускають деякий відступ від загальних правил кримінального процесу. Особливе значення при цьому надається питанню про забезпечення прав відсутнього в залі судового засідання підсудного. У прецедентній практиці Європейського Суду з прав людини були вироблені критерії, яким має відповідати таке провадження. При цьому Суд у своїх рішеннях неодноразово наголошував на необхідності забезпечення процесуальних прав і гарантій осіб, що беруть участь у кримінальному процесі. До таких прав, що підлягають безумовному дотриманню, насамперед, відносяться: право бути присутнім під час розгляду справи, право на захисника, право бути вислуханим, право оскаржити заочний вирок.

Так, у рішенні «Меденіца проти Швейцарії» Європейський Суд з прав людини зазначив, що існування процедури заочного кримінального провадження не викликає заперечень лише за умови, що при цьому дотримуються гарантії, що забезпечують права людини, закріплені Конвенцією. Ключове значення в цьому випадку відіграє повідомлення особи про порушене проти неї кримінальне провадження, яке мало бути здійснено відповідно до процесуальних і матеріальних вимог, що гарантують ефективне здійснення її прав, при тому, що неясна і неофіційна інформація є недостатньою (справа «Сейдовіч проти Італії»). Повідомлення має бути зроблене офіційно, а твердження про наявність повідомлення з листів родичів або від співробітників засобів масової інформації (справа «Шомоді проти Італії»), є необґрунтованими. Так, у справі «Сейдовіч проти Італії» Суд зазначив, що питання, яке слід вирішити в даній справі, полягає в тому, чи можна за відсутністю офіційного повідомлення про справу вважати заявника в достатній мірі проінформованим про те що він був притягнутий до кримінальної відповідальності та відбудеться судовий розгляд його справи, щоб він мав можливість вирішити: відмовитися від свого права приймати участь в слуханні

справи чи ухилитися від правосуддя. Також, слід зазначити, що відповідно до ст. 323 КПК України, повістки про виклик обвинуваченого у разі здійснення спеціального судового провадження надсилаються за останнім відомим місцем його проживання чи перебування, а процесуальні документи, що підлягають врученню обвинуваченому, надсилаються захиснику. Інформація про такі документи та повістки про виклик обвинуваченого обов'язково публікуються у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження згідно з положеннями статті 297–5 цього Кодексу. З моменту опублікування повістки про виклик у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження обвинувачений вважається належним чином ознайомленим з її змістом. З матеріалів провадження убачається, що вказаних вимог закону при розгляді провадження не дотримано¹³¹.

Відповідно до Закону України від 03.05.2022 № 2236-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом» національне кримінальне процесуальне законодавство було доповнено Розділом IX-2 «Особливості співробітництва з міжнародним кримінальним судом», який розпочинається з примітки щодо того, що дія цього розділу поширюється виключно на співробітництво з Міжнародним кримінальним судом, з метою поширення його юрисдикції на осіб (громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства), які на момент вчинення злочину, що підпадає під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, були підпорядковані та/або діяли, з метою здійснення збройної агресії проти України, та/або на підставі рішень (наказів, розпоряджень тощо) посадових осіб, військового командування, або органів державної влади російської федерації або іншої країни, що здійснювала агресію, або сприяла її здійсненню проти України¹³². Вказаний розділ кримінального процесуального законодавства спрямований на унормування порядку взаємодії національного суду з міжнарод-

¹³¹ Постанова Верховного Суду від 13.06.2019 у справі № 607/9498/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82492181>

¹³² Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом: Закон України від 03.05.2022 № 2236-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2236-20#Text>

ним кримінальним судом. Водночас використання цих положень потребує ретельного співвідношення з нормами міжнародного права, оскільки окремі норми цього розділу йдуть у супереч Римському статуту (наприклад, ст. 624 КПК України передбачено, що прокурор міжнародного кримінального суду на підставі та на виконання прохання МКС може самостійно вчиняти процесуальні дії на території України, за винятком процесуальних дій, виконання яких в Україні здійснюється за погодженням з прокурором або з дозволу слідчого судді, суду. Водночас, відповідно до пп. «д» п. 3 ст. 57 Римського статуту, Палата попереднього провадження може надавати прокуророві дозвіл на прийняття спеціальних заходів, що належать до проведення розслідування в межах території держави-учасниці, без отримання з боку цієї держави згоди на співробітництво, якщо згадана Палата встановила, що ця держава явно не здатна виконати прохання про співробітництво з причини відсутності будь-якого органу або елемента його судової системи, наділеного повноваженнями, необхідними для виконання прохання про співпрацю відповідно до частини 9 Римського статуту).

Відповідно до ст. 617 КПК України співробітництво з Міжнародним кримінальним судом з метою сприяння у притягненні до кримінальної відповідальності та покаранні осіб, які вчинили злочини, що підпадають під його юрисдикцію, здійснюється шляхом вжиття необхідних заходів на прохання Міжнародного кримінального суду про співробітництво, в тому числі прохання про надання допомоги, про тимчасовий арешт, про арешт і передачу особи, а також інші прохання, які можуть направлятися відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду. У випадках, передбачених цим Кодексом та Римським статутом Міжнародного кримінального суду, компетентний орган може через центральний орган України звернутися до Міжнародного кримінального суду із запитом (проханням) про надання допомоги. Співробітництво між Україною та Міжнародним кримінальним судом здійснюється у порядку, визначеному цим Кодексом та Римським статутом Міжнародного кримінального суду, з урахуванням особливостей, передбачених цим розділом. Положення цього розділу також застосовуються до виконання прохань Міжнародного кримінального суду щодо розслідування злочинів проти відправлення правосуддя, що здійснюється Міжнародним кримінальним судом. Терміни, що вживаються у цьому розділі, якщо вони не визначені цим

Кодексом, використовуються у значеннях, наведених у Римському статуті Міжнародного кримінального суду¹³³.

Відповідно до ст. 618 КПК України, співробітництво з Міжнародним кримінальним судом під час розслідування та судового розгляду забезпечує Офіс Генерального прокурора, а під час виконання вироків чи інших рішень Міжнародного кримінального суду, ухвалених за результатами розгляду справи, – Міністерство юстиції України. Офіс Генерального прокурора відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду і цього Кодексу: 1) розглядає прохання Міжнародного кримінального суду та організовує їх виконання; 2) оспорує прийнятність справи до провадження Міжнародного кримінального суду або юрисдикцію Міжнародного кримінального суду; 3) оскаржує рішення Прокурора Міжнародного кримінального суду або палати Міжнародного кримінального суду; 4) звертається до Міжнародного кримінального суду з проханням про перегляд рішення Прокурора Міжнародного кримінального суду не розпочинати розслідування або кримінальне переслідування та може подавати зауваження з цього питання; 5) організовує прийом-передачу осіб до Міжнародного кримінального суду на виконання прохання про арешт і передачу, а також про тимчасову передачу; 6) направляє докази до Міжнародного кримінального суду; 7) забезпечує зберігання доказів і захист інформації на прохання Міжнародного кримінального суду; 8) вживає заходи, пов'язані із присутністю представників Міжнародного кримінального суду або уповноважених Міжнародним кримінальним судом осіб під час виконання прохань Міжнародного кримінального суду про співробітництво; 9) звертається до Міжнародного кримінального суду з проханням про вжиття заходів, необхідних для забезпечення захисту посадових осіб, службових осіб та інших офіційних представників України у зв'язку з провадженням у Міжнародному кримінальному суді, а також захисту конфіденційної інформації або інформації з обмеженим доступом, та взаємодіє з Міжнародним кримінальним судом щодо таких прохань; 10) організовує переклад документів і прохань, що надійшли від Міжнародного кримінального суду, якщо вони не складені державною мовою; 11) подає до Міжнародного кримінального суду зауваження щодо оцінки збитків або матеріальної, фізичної чи іншої шкоди, завданої потерпілим особам, а також видів чи форм відшкодування; 12) вирішує питання щодо відмо-

¹³³ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

ви від спеціального правила відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду; 13) здійснює інші повноваження, що впливають із зобов'язань України у зв'язку з визнанням Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду або передбачені цим Кодексом¹³⁴.

Міністерство юстиції України: 1) організовує виконання на території України вироків та інших рішень Міжнародного кримінального суду; 2) повідомляє Міжнародному кримінальному суду про готовність прийняття засуджених осіб для відбування покарання у виді позбавлення волі та узгоджує з Міжнародним кримінальним судом умови такого прийняття; 3) організовує прийом-передачу осіб, стосовно яких винесено вирок Міжнародного кримінального суду, для відбування покарання; 4) організовує переклад документів, що надійшли від Міжнародного кримінального суду, якщо вони не складені державною мовою; 5) здійснює інші повноваження щодо виконання рішень, що впливають із зобов'язань України у зв'язку з визнанням Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду або передбачені цим Кодексом. Центральні органи України взаємодіють з Міжнародним кримінальним судом безпосередньо або дипломатичним шляхом. У невідкладних випадках центральний орган України приймає прохання Міжнародного кримінального суду, якщо воно направлене будь-яким способом, здатним забезпечити передачу письмового повідомлення¹³⁵.

Таким чином, організація та тактичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень на деокупованих територіях ґрунтується на європейських стандартах та принципах кримінального судочинства, а також положеннях міжнародного та міжнародного гуманітарного права. Для забезпечення безперервності кримінального процесу та принципу невідворотності кримінальної відповідальності в національному кримінальному процесуальному законодавстві передбачено можливість проведення спеціального досудового розслідування (*in absentia*). В умовах дії особливого правового режиму воєнного стану органи досудового розслідування повинні керуватись положеннями Розділу IX-1 КПК України: «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану».

¹³⁴ Там само.

¹³⁵ Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом: Закон України від 03.05.2022 р. № 2236-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2236-20#Text>

Визначення порядку та способів використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень представників держави-агресора під час перебування території під тимчасовою окупацією

Відповідно до Керівних принципів розслідування порушень міжнародного гуманітарного права, за умов відсутності більш уповноважених представників органів влади, командир, присутній на місці інциденту, повинен вжити всіх можливих заходів для забезпечення отримання та збереження відповідної інформації та доказів. Отримання і збереження інформації та доказів має ключове значення для встановлення, що відбулось порушення міжнародного гуманітарного права, і може бути настільки ж важливим для встановлення факту відсутності порушення. Певні кроки, такі як збір доказів, значною мірою залежать від експертних та оперативних дій. Тому від командира може вимагатися виконання певних запобіжних заходів, таких як гарантування безпеки місця події, документування його фотографіями, малюнками, відеозаписом або аудіоописом, збір і збереження інших доказів, ідентифікація можливих жертв і свідків, а також збір свідчень від них і особового складу власних збройних сил. Командири на місці події повинні пройти спеціальну підготовку і знати, які дії слід вжити на місці інциденту, щоб зібрати і зберегти докази для будь-якого потенційного розслідування. Хоча слід визнати, що це завдання є додатковим до основної ролі командира, у деяких випадках воно буде необхідним для виконання, і до того ж належним чином. Командири повинні у всіх випадках отримувати інструкції про те, як не зірвати можливе розслідування. Їм повинна надаватися базова інформація про прийманя-передачу та збереження доказів, і як поводитися з потенційними жертвами і свідками. Очікування, покладені на командира, повинні відповідати тому, що є здійсненим з урахуванням обставин, зокрема конкретне завдання підрозділу, доступність відповідного об'єкта, безпекову ситуацію і наявні ресурси. За наявності підозри про злочинну поведінку слід якомога швидше залучати військові або цивільні правоохоронні органи, які мають відповідні повноваження для виконання таких завдань, – якщо такі створені. Дії командира на місці події не повинні перешкоджати оперативному за-

лученню таких слідчих органів¹³⁶. Застосування спеціальних знань під час розслідування таких кримінальних правопорушень передбачає обов'язкове залучення до слідчих (розшукових) дій, зокрема – огляду місця події спеціалістів-криміналістів, а також за потреби – фахівців у галузі судово-медичної експертизи (наприклад, якщо мова йде про виявлення місць масового поховання¹³⁷). Першочерговий огляд має здійснюватись судовими експертами-вибухотехніками та судовими балістами. Це необхідно для визначення способів ведення бойових дій до окупації території, а також під час реалізації заходів, спрямованих на її деокупацію.

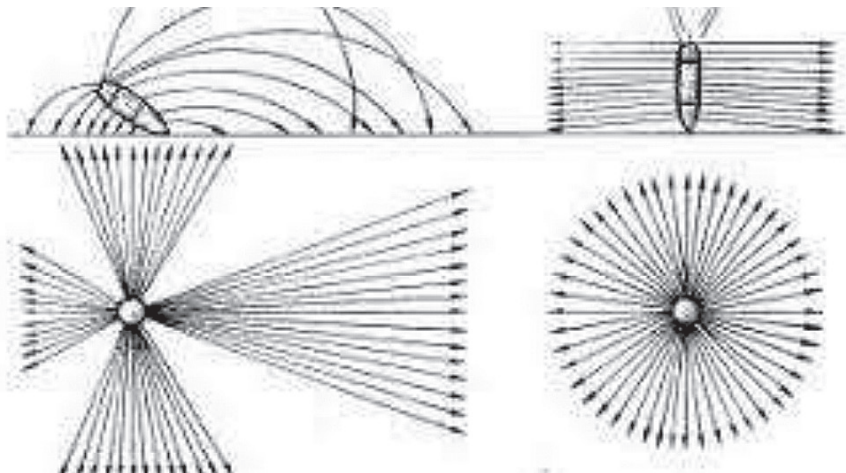
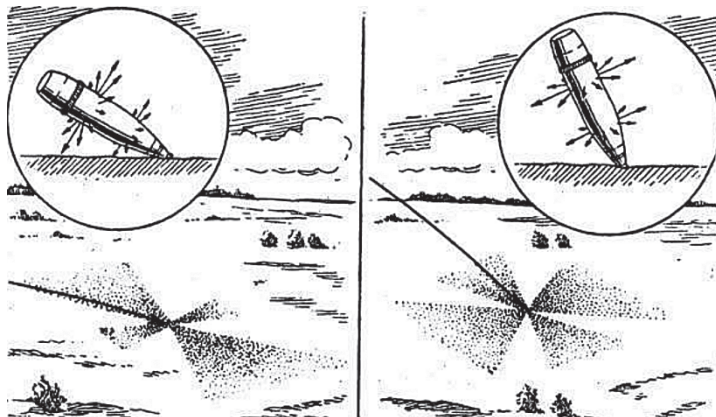
Під час проведення огляду місць події зазначеними спеціалістами можуть бути вирішені такі питання:

1) *по конфігурації пошкодженої поверхні, а також виходячи із особливостей розсіювання уламків та залишків від боєприпасів визначення напрямку стрільби та приблизного місця розташування особи, яка вела вогонь*. Відповідь на це питання надасть можливість спростити пошук свідків, а також виявити на місці з якого велась стрільба (відповідно до типу засобу ураження визначається можливий район, з якого велась стрільба (2/3 максимальної дальності стрільби); виходячи із даних, зафіксованих на фотографіях, зроблених із космосу протягом трьох днів (перед кримінальним правопорушенням, в день його вчинення та одразу після робляться висновки про можливе знаходження засобу вогневого ураження), доказову інформацію щодо причетності суб'єкта до конкретних збройних сил або найманців держави-агресора.

Розміри воронки безпосередньо залежать від калібру артилерійської системи: 76–82 мм – діаметр 0,75–1,0 м; глибина 0,4–0,5 м; 100–107 мм – діаметр 1,0–1,5 м; глибина 0,4–0,6 м; 122 мм – діаметр 2,5–4,0 м; глибина – 0,6–1,2 м; 152 мм – діаметр 3–5 м; глибина 1,5–1,8 м; 203 мм – діаметр 5–7 м; глибина 2–3,5 м. Інформативними також є дані щодо розліту осколків, які диференціюються залежно від кута падіння снарядів та мін.

¹³⁶ Керівних принципів розслідування порушень міжнародного гуманітарного права. URL: https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2022/02/web_guidelines_on_investigating_violations_of_ihl_UKR_final.pdf

¹³⁷ Відповідно до Протоколу про захист і дослідження масових поховань масовими похованнями є місце або визначена територія, що містить безліч (більше одного) похованих, занурених або розкиданих на поверхні людських останків (включно зі скелетованими, змішаними та фрагментованими останками), де обставини смерті та/або метод захоронення тіла вимагають проведення розслідування щодо їх законності.

**Приклади розліту осколків при малих та великих кутах падіння
снарядів та мін**

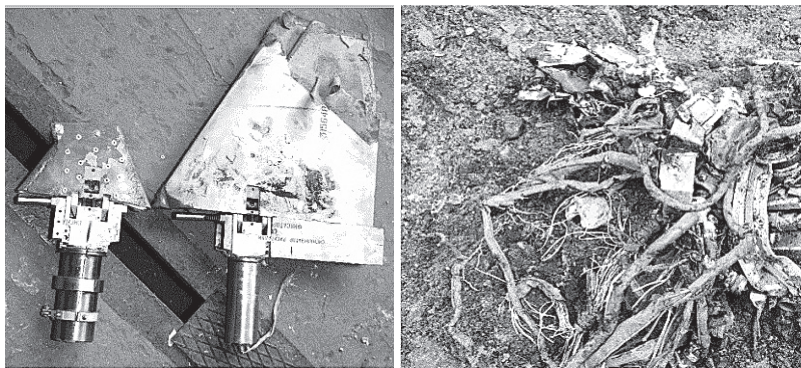

Приклади залишків снарядів, виявлених та вилучених під час огляду місця ведення стрільби з артилерійської зброї

Під час спільного огляду пошкоджень на тілах вбитих осіб (особливо, якщо мова йде про виявлення місць масових захоронень) також можна визначити траєкторію, за якою снаряд рухався відносно тіла. Зокрема, детальний огляд трупа може також надати інформацію щодо дистанції пострілу та типу снаряду, яким завдано ушкодження. Наприклад, наявність штанц-марки може свідчити про факт здійснення пострілу впритул, наявність значного нашарування порохових газів свідчить про середню дистанцію пострілу, відсутність вторинних продуктів пострілу – про те, що останній було здійснено з далекої дистанції. Особливу увагу має бути зосереджена на русі снаряда в тілі потерпілого (за наявністю відповідних вогнепальних ушкоджень окремих органів, тканин тощо), а також вхідних та вихідних отворах, локалізаціях найбільшої кількості ушкоджень (якщо декілька поранень). Дослідження такої інформації необхідно для виключення випадків самогубства, а також встановлення особи, яка здійснювала постріл (відповідно до інформації, яка буде надана в ході ідентифікаційного балістичного дослідження за слідами на стріляних гільзах та кулях або вибухотехнічного дослідження щодо належності уламків до конкретного снаряду тощо).

Більш складним є огляд місця ушкодження від ракетного удару. У більшості випадків напрямок польоту ракети визначається за допомогою радару. З метою визначення типу ракети під час огляду місця

події зазвичай проводяться такі дії: 1) визначаються координати, а також місця розташування уламків ракети; 2) фіксується місце розірвання вибухового приладу (вражаючого елементу), а також забір ґрунту; 3) вивчаються залишки ракети. Для кожної ракети є типові залишки, зокрема, наприклад: ракета Х-101 – залишається двигун, руль управління (фрагментарно), захист паливного баку (фрагментарно), акумуляторної батареї (фрагментарно); обшивка корпусу має специфічний сіро-зелений колір; на місці події залишаються ложементи крил; чітке маркування, яке включає в себе характерний номер виробу, квартал випуску, рік випуску, партію ракети та номер ракети в партії (всього – 13 цифр); ракета «Кинджал» – залишаються елементи приводу аеродинамічного руля та сам аеродинамічний руль, акумуляторні батареї тощо.

Приклади залишків снарядів, виявлених та вилучених під час огляду місця розірваної ракети

Будь-які слідчі дії проводяться виключно після забезпечення вибухотехнічної безпеки та із застосуванням засобів захисту органів дихання і шкіри, оскільки окремі ракетні двигуни можуть використовувати токсичні палива типу «меланж».

2) із застосуванням безпілотної авіаційного комплексу (БПАК) забезпечується більш деталізована та широкомасштабна фото- та відеофіксація місця вчинення кримінального правопорушення (зокрема також і напрямку ведення вогню ворогом як за дрібними ушкодженнями поверхні, так і за вирвами, які утворились після розірвання ракети), що надає можливість зорієнтувати служби по ліквідації наслідків

щодо особливостей протиправної чи надзвичайної події; БПАК також надає можливість визначити координатні дані місць мінування.

3) огляд місця події та документування фактів виявлення місць масових поховань. Забезпечення цієї слідчої дії та належний супровід спеціалістів-криміналістів надає можливість отримати інформацію, придатну для подальшого проведення судових експертиз та отримання належних та допустимих речових доказів, які можуть бути використані в процесі досудового розслідування. Огляд місць масових поховань є однією з найскладніших процесуальних дій під час розслідування кримінальних правопорушень на деокупованих територіях. *На сьогодні в Україні відсутні єдині та універсальні методики розслідування масових вбивств, пов'язаних із військовою агресією.* У більшості випадків, слідчі та спеціалісти користуються загальними спеціальними знаннями із порядку та підстав огляду місць масових вбивств (зокрема, це також стосується положень про ексгумацію та інші процесуальні дії, пов'язані із дослідженням тіла вбитих осіб).

Проте на рівні міжнародних та європейських рекомендацій вже відпрацьовано та затверджено порядок захисту та рекомендації із розслідування масових поховань, які ґрунтуються на положеннях міжнародних нормативних документів. Зокрема, це стосується *Міжнародного протоколу про захист і розслідування масових поховань (Борнмутський протокол).*

Міжнародний протокол про захист і розслідування масових поховань, закріплений у відповідних законодавчих вимогах, поєднує та об'єднує галузі міжнародного права в галузі прав людини, міжнародного гуманітарного права та, у відповідних випадках, міжнародного кримінального права; та академічний коментар до Протоколу, що відображає основи та результати дискусій, які призвели до розробки різних положень, що містяться в цьому Протоколі. Протокол призначений для використання практиками, у тому числі урядовцями та державними службовцями, співробітниками правоохоронних органів, законними представниками, судово-медичними експертами, медичними працівниками, фахівцями з безпеки та експертами з громадянського суспільства, але не обмежуючись ними. Документ описує різні хронологічні процеси захисту та розслідування масових поховань із дотриманням нормативних підходів¹³⁸. Водночас цей Протокол має

¹³⁸ Борнмутський протокол про захист і розслідування масових поховань. URL: <https://www.icmp.int/wp-content/uploads/2022/02/11489-FMC-Mass-Graves-Project-UKRAINE-V3.0-HI-RES.pdf>

виключно рекомендаційний характер та не є обов'язковим для врахування та використання. Однак документ визначає алгоритм першочергових дій, які повинні проводити оперативні та слідчі підрозділи задля забезпечення збереження слідової картини, а також порядок проведення огляду місця події спеціалістами-криміналістами та судовими експертами-спеціалістами у галузі генетичних досліджень, медичних та біологічних досліджень тощо. Особливістю також визначено проведення першопочаткових заходів, спрямованих на диференціацію місць масових поховань пов'язаних із військовою агресією та тими, що зумовлені суспільно небезпечною поведінкою загальнокримінального характеру.

До ознак, які надають можливість диференціювати такі злочини, доцільно віднести: 1) встановлення часу смерті особи, яка передує воєнним діям на території України; 2) встановлення пошкоджень на тілі, які не відповідають таким, що можуть свідчити про факти насильницької смерті (нетиповий випадок, наприклад, коли смерть таких осіб була спричинена певними захворюваннями, які призвели до масової загибелі); 3) встановлення слідів, які свідчать про інсценування масового вбивства під ідеологічне (політичне) вбивство з метою приховати інші суспільно небезпечні діяння; 4) наявність однотипного механізму вбивства. Необхідно зазначити, що для масових вбивств із наступним захороненням не типовим є спричинення однакових тілесних ушкоджень, що зумовлено тим, що, здебільшого, такі кримінальні правопорушення вчиняються декількома особами. У випадках, якщо під час первинного огляду встановлено, що у всіх осіб на тілі наявні однотипні ушкодження (зокрема і механізм настання смерті) або ушкодження відрізняються тільки в однієї людини, органи досудового розслідування повинні вважати однією із слідчих версій вбивство всіх жертв однією особою або масове вбивство із наступним самогубством. Якщо під час огляду виявлено різний механізм спричинення ушкоджень/смерті, але відсутні помітні сліди фізичного насильства також необхідно виключити ймовірність масового самогубства.

Відповідно до законодавства у сфері захисту прав людини зобов'язання із проведення ефективного розслідування передбачає, що розслідування повинно бути незалежним та компетентним (наприклад, стаття 12 КНЗ), здатним встановити факти та ідентифікувати винних. Це передбачає отримання матеріалів судово-медичної

експертизи та проведення розтинів для повної та точної реєстрації, а також незалежного аналізу травм та причин смерті. Слідство повинно мати достатні повноваження для отримання інформації та притягнення посадовців до відповідальності. Розслідування повинно бути оперативним. В цілому зобов'язання щодо проведення розслідування є постійним, однак це обов'язок дії, а не результату. Між-американський суд із прав людини наголошує на тому, що під час розслідування слід брати до уваги ширший контекст та сукупність подій, пов'язаних з інцидентом, щоб дійти до «якомога повнішої історичної правди, зокрема щодо визначення моделей колективних дій» відповідно до права знати правду. Розслідування, що переслідують виключно гуманітарні цілі, можуть бути «недостатніми як такі для відповідності стандартам ефективного розслідування», як це передбачено положеннями статті 2 Європейської конвенції. Відповідно до принципів Орендлічер¹³⁹ «(не)залежно від будь-яких процесуальних дій, постраждали та їхні сім'ї мають невід'ємне право знати правду про обставини, за яких відбулося порушення, а у випадку смерті або зникнення, – про долю постраждалих». Відповідно до норм міжнародного гуманітарного права сім'ї мають право знати про долю членів їхньої родини, а також можуть звернутися до держави за наданням інформації. Положеннями міжнародного гуманітарного (звичайного) права передбачено, що у випадку збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного характеру сторони конфлікту «повинні вживати всіх можливих заходів для з'ясування долі осіб, оголошених зниклими безвісти»¹⁴⁰. Таке положення міжнародного гуманітарного права спрямовано на забезпечення порядку виконання відповідними суб'єктами, правоохоронними органами та організаціями, які мають правоохоронні функції обов'язку щодо диференціації причин зникнення осіб під час тимчасової окупації територій та визначення способів їх розшуку та репатріації. *Особливості правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних із набуттям правового статусу осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, з обліком, розшуком та соціальним*

¹³⁹ Діана Орендлічер – незалежний експерт, яка скоротила та уточнила принципи захисту та заохочення прав людини через боротьбу з безкарністю, що було спрямовано на забезпечення функціонування елементів перехідного правосуддя (репарації, кримінального переслідування, права на правду та інституційних реформ).

¹⁴⁰ Борнмутський протокол про захист і розслідування масових поховань. URL: <https://www.icmp.int/wp-content/uploads/2022/02/11489-FMC-Mass-Graves-Project-UKRAINE-V3.0-HI-RES.pdf>

захистом таких осіб і членів їхніх сімей визначаються Законом України від 12.07.2018 № 2505-VIII «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин». Алгоритм дії уповноважених осіб державних органів, інших компетентних суб'єктів щодо вилучення тіл (останків) осіб, загиблих (померлих) у зв'язку із збройною агресією проти України, спрямовані на забезпечення поваги до людської гідності, здійснення гуманітарних заходів щодо передачі тіл (останків), а також забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення визначений у Порядку забезпечення вилучення тіл (останків) осіб, загиблих (померлих) у зв'язку із збройною агресією проти України, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 17 червня 2022 р. № 698.

Після завершення збройного конфлікту Місією ООН (UNMIK) було здійснено важливі заходи щодо формування системи перехідного правосуддя в Косово, зокрема у сфері створення нових судових органів та укомплектування судів новими косовськими суддями та прокурорами. Місія ООН визнала необхідність запровадження міжнародного компоненту в косовську систему правосуддя, оскільки в Косово лише за участю міжнародних суддів та прокурорів існувала можливість забезпечити неупереджене та об'єктивне розслідування вчинених міжнародних злочинів та надійний нейтралітет суду в кримінальних процесах. Тому в ситуації, яка не терпіла зволікань та без відповідних переговорів про спеціальний договір між ООН і національним урядом, з метою притягнення до кримінальної відповідальності осіб, причетних до вчинення тяжких міжнародних злочинів, Місією ООН в Косово (UNMIK) було створено змішані судові колегії шляхом прийняття спеціальних рішень Місії ООН. Пізніше було створено спеціальний орган Європейського Союзу (EULEX), який здійснював свою роботу щодо Косово з різним мандатом залежно від часу (здебільшого в Гаазі). Історія розділення мандатів між ними значна і складна, тож ми не будемо зупинятись на деталях¹⁴¹. Врешті кримінальні провадження перейшли у 2017 році до Спеціальної судової палати та прокуратури стосовно Косово (KSC & SPO), які фінансуються ЄС, знаходяться у м. Гаага (Нідерланди) та мають змішаний суддівсько-прокурорський корпус. Ця структура утворена та діє відповідно до національного законодавства Косово – для їх створення було змінено Конституцію Республіки Ко-

¹⁴¹ Базов О.В. Питання правового статусу спеціалізованого суду по Косово. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 433–440.

сово (2014 р.) та внесено зміни до законодавства (2015 р.). Водночас мова йде саме про «внутрішній» механізм переслідування, який має юрисдикцію стосовно воєнних злочинів та злочинів проти людяності, вчинених у Косово в період 1998–2000 рр. по відношенню до цивільного населення. Організаційну та логістичну підтримку цього механізму забезпечує вже згадана спеціальна місія EULEX, яка має виконавчий підрозділ (executive division), в якому працюють включені в національні інститути Косово судді та прокурори, які діють відповідно до національного законодавства та в команді з національними фахівцями розслідують кримінальні провадження щодо воєнних злочинів. В період 1999–2002 рр. загалом скеровано до суду обвинувальні акти щодо 118 осіб; з них 45 осіб засуджено, 39 осіб виправдано, ще 8 справ наразі розглядаються, а інші – закриті з процесуальних підстав¹⁴². Україна є однією із небагатьох країн, яка розпочала розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із військовою агресією в межах дії особливого правового режиму воєнного стану. Досвід інших держав, які перебували у стані збройного конфлікту свідчить про те, що у більшості випадків всі слідчі (розшукові) дії проводились після завершення війни, що негативним чином вплинуло на тривалість та якість процесу доказування причетності представників держави-агресора до окремих злочинів. Зокрема, наприклад, під час розслідування справи Сербії поза увагою органів досудового розслідування залишились злочини командирів та високопосадовців (причиною чого на думку більшості політологів є небажання компрометувати інституції Республіки Сербія та Федеративної Республіки Югославія). Інформація надана засобами медіа та підтверджена правоохоронними органами також свідчить про те, що вході розслідування постфактум в Сербії було виявлено значну кількість місць масових поховань.

Розслідування масових поховань можуть бути невід'ємною частиною масштабнішого розслідування щодо потенційно незаконного заповідання смерті. Інформацію про контекст масових поховань, наданий свідками, членами громади та вцілілими особами, може містити неоцінену інформацію для захисту та розслідування поховань. Міннесотські протоколи передбачають такі мінімальні вимоги для розслідування потенційно незаконного заповідання смерті: «(а) ідентифікація жертви

¹⁴² Міжнародні злочини в Україні: огляд національного розслідування та судової практики. URL: https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2023/09/International_crim_ukr_A4-DLYA-ONLAYN-PUBLIKATSIYI-3.pdf

(жертв); (b) вилучення та зберігання всіх доказів, що підтверджують причину смерті, особи злочинця (–ів) та обставин смерті; (c) визначення можливих свідків та отримання їхніх свідчень щодо смерті та її обставин; (d) визначення причин, способів, місць і часу смерті, а також усіх супутніх обставин. (...) та (e) визначення осіб, причетних до смерті та їхньої особистої відповідальності за заподіяння смерті»¹⁴³. Масові поховання також взаємопов'язані із масовими зникненнями. В ст. 7 Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень, зазначено, що кожна держава-учасниця передбачає для злочину насильницького зникнення відповідні заходи покарання з урахуванням його надзвичайної серйозності. Кожна держава-учасниця може передбачити: а) обставини, що пом'якшують відповідальність, зокрема для осіб, які, будучи причетними до вчинення акту насильницького зникнення, реально сприяли поверненню зниклої особи живою або сприяли з'ясуванню обставин насильницького зникнення чи встановленню особи виконавців акту насильницького зникнення; б) без шкоди для інших кримінальних процедур обставини, що обтяжують відповідальність, зокрема у разі смерті зниклої особи чи в разі вчинення акту насильницького зникнення стосовно вагітних жінок, неповнолітніх, інвалідів або інших особливо вразливих осіб¹⁴⁴. *З метою визначення порядку тактики огляду місця події спеціалістами, а також досудового розслідування масового вбивства, пов'язаного із військовою агресією на деокупованій території необхідно:* 1) визначити суб'єктів, які мають бути включені до складу слідчо-оперативної групи, особливо – суб'єктів, які володіють спеціальними знаннями; 2) встановити які військові угруповання знаходились під час окупації на цій території, зокрема це також стосується і незаконних воєнізованих та збройних формувань, терористичних угруповань (на кшталт так званих «Донецької народної республіки», «Луганської народної республіки» тощо). Це завдання може бути вирішено під час огляду місця події, якщо було виявлено залишки знаків розрізнення, зброя із наявними повноцінними маркуваннями серії та номеру, залишки упакування від засобів індивідуального використання (посуду, засобів індивідуального захисту тощо. Прикладом є спецпакети із одноразовим посудом із написом «Армия России»); 3) визначити суб'єктів,

¹⁴³ Борнмутський протокол про захист і розслідування масових поховань. URL: <https://www.icmp.int/wp-content/uploads/2022/02/11489-FMC-Mass-Graves-Project-UKRAINE-V3.0-HI-RES.pdf>

¹⁴⁴ Там само

які братимуть участь в ексгумації, а також порядок наступної ідентифікації тіл (останків) та їх повернення родичам/заховання тощо; 4) визначити потенційні взаємозв'язки із іншими злочинами, вчиненими представниками держави-агресора (зокрема – із випадками насильницького зникнення, примусового внутрішнього переміщення); 5) визначити порядок підзвітності суб'єктів, які беруть участь у слідчих (розшукових) діях; 6) визначити заходи збереження місця масового поховання протягом всього терміну проведення досудового розслідування.

Надзвичайно важливою є встановлення відносин та побудова довіри завдяки зваженому роз'ясненню цілей та процесів розслідування, а також управління реалістичними очікуваннями. Це допоможе не тільки забезпечити доступ до місця поховання, збереження контексту, отримання інформації та прийняття на практиці. Під час планування важливо враховувати вплив на громади та намагатися зменшити такий вплив, а також зберегти цілісність розслідування. Необхідно скласти чіткий бюджет та план забезпечення наявних ресурсів, а також ресурсів, які будуть необхідними для проведення розслідування. Цей план повинен включати дані про розмір та склад майбутньої робочої групи, функції персоналу (забезпечувати можливою мірою послідовність) та етап прийняття на роботу. Можливою мірою слід розглянути варіанти залучення місцевих слідчих (зокрема з метою проведення навчання) для забезпечення довгострокового інституційного потенціалу¹⁴⁵. Важливим заходом в межах досудового розслідування є призначення необхідних судових експертиз. Першочерговим видом судово-експертного дослідження має бути молекулярно-генетична експертиза біологічного матеріалу, яка закріплена Законом України від 09.07.2022 року № 2391-IX «Про державну реєстрацію геномної інформації людини».

Відповідно до вказаного законодавчого акта державна реєстрація геномної інформації проводиться з метою: 1) ідентифікації осіб, які вчинили кримінальне правопорушення; 2) розшуку осіб, зниклих безвісти; 3) ідентифікації невпізнаних трупів людей, їх останків та частин тіла людини; 4) ідентифікації осіб, які не здатні через стан здоров'я, вік або інші обставини повідомити інформацію про себе. Державна реєстрація геномної інформації громадян України, іноземців та осіб без громадянства проводиться згідно з цим Законом. Проведення дер-

¹⁴⁵ Борнмутський протокол про захист і розслідування масових поховань. URL: <https://www.icmp.int/wp-content/uploads/2022/02/11489-FMC-Mass-Graves-Project-UKRAINE-V3.0-HI-RES.pdf>

жавної реєстрації геномної інформації не повинно становити небезпеку для життя і здоров'я людини, принижувати її честь та гідність. В Україні проводяться обов'язкова та добровільна державна реєстрація геномної інформації. Державна реєстрація геномної інформації полягає у внесенні до Електронного реєстру відомостей про генетичні ознаки людини та визначених цим Законом знеособлених персональних даних про особу. Відомості, що містяться в Електронному реєстрі, є інформацією з обмеженим доступом та не підлягають оприлюдненню. Держателем Електронного реєстру є Міністерство внутрішніх справ України. Електронний реєстр є функціональною підсистемою єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України. Адміністратором Електронного реєстру є уповноважена Міністерством внутрішніх справ України юридична особа, що належить до сфери його управління або перебуває у його підпорядкуванні. Адміністратор Електронного реєстру відповідає за технічне, технологічне та програмне забезпечення автоматизованої системи формування та ведення Електронного реєстру, обробку, збереження, захист та надання інформації, що міститься в Електронному реєстрі¹⁴⁶. Такий електронний реєстр є функціональною підсистемою єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України, у зв'язку із чим передбачає обмежене коло користувачів, серед яких слідчі/дознавачі; прокурори та керівники прокуратур та органів досудового розслідування; слідчий суддя та суд; уповноважені особи відповідних підрозділів органів державної влади у межах здійснення оперативно-розшукової, контррозвідувальної, розвідувальної діяльності, а також Національного центрального бюро Інтерполу в Україні. Структура, порядок роботи, основні завдання, мета та функції Електронного реєстру геномної інформації людини визначаються Положенням про Електронний реєстр геномної інформації людини, затвердженим Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 04 серпня 2023 року № 639.

Відповідно до Закону України від 09.07.2022 року № 2391-IX «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» *обов'язковій державній реєстрації підлягає геномна інформація*: 1) осіб, яким повідомлено про підозру у вчиненні умисних тяжких чи особливо тяжких злочинів проти основ національної безпеки України, життя, здоров'я,

¹⁴⁶ Про державну реєстрацію геномної інформації людини: Закон України від 09.07.2022 року № 2391-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text>

волі, честі, гідності, статевої свободи та статевої недоторканості особи, власності, громадської безпеки, у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, або стосовно яких обвинувальний акт у кримінальних провадженнях зазначеної категорії злочинів передано до суду; 2) осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння або злочини проти основ національної безпеки України, життя, здоров'я, волі, честі, гідності, статевої свободи та статевої недоторканості особи, власності, громадської безпеки, у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, та до яких за рішенням суду застосовані примусові заходи медичного характеру; 3) осіб, засуджених за вчинення умисних злочинів проти основ національної безпеки України, життя, здоров'я, волі, честі, гідності, статевої свободи та статевої недоторканості особи, власності, громадської безпеки, у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку; 4) установлена з біологічного матеріалу, отриманого під час проведення слідчих (розшукових) дій відповідно до Кримінального процесуального кодексу України, та неідентифікована; 5) невпізнаних трупів людей, їх останків та частин тіла людини, відомості про виявлення яких унесено до Єдиного реєстру досудових розслідувань або відображено у постанові про початок досудового розслідування, винесеній у порядку, передбаченому статтею 615 Кримінального процесуального кодексу України; 6) встановлена з раніше відібраних біологічних зразків осіб, зниклих безвісти, або біологічного матеріалу з особистих речей осіб, зниклих безвісти, відомості щодо яких внесено до Єдиного реєстру досудових розслідувань або відображено у постанові про початок досудового розслідування, винесеній у порядку, передбаченому статтею 615 Кримінального процесуального кодексу України; 7) осіб, які не здатні через стан здоров'я, вік або інші обставини повідомити інформацію про себе. Не підлягає повторній державній реєстрації геномна інформація осіб, зазначених у пунктах 2, 3 частини першої цієї статті, якщо геномну інформацію таких осіб було внесено до Електронного реєстру на підставі пункту 1 частини першої цієї статті та не було вилучено згідно з цим Законом. Слідчий, прокурор зобов'язані протягом 10 робочих днів надіслати Адміністратору Електронного реєстру відповідну інформацію щодо

зміни процесуального статусу особи у кримінальному провадженні для внесення відповідних змін до Електронного реєстру. **Порядок проведення обов'язкової державної реєстрації геномної інформації людини затверджується Кабінетом Міністрів України.** Обов'язкова державна реєстрація геномної інформації проводиться за рахунок коштів державного бюджету¹⁴⁷. Отже, такі слідчі (розшукові) дії повинні бути проведені із дотриманням вимог, викладених в ст. 615 Кримінального процесуального кодексу України, якою визначено особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану. Положеннями національного кримінального процесуального законодавства також забезпечується алгоритм дотримання принципів судово-експертного (зокрема – генетичного) дослідження жертв масових вбивств в умовах військової агресії, а саме: 1) **принцип законності**, яким забезпечується порядок одержання, зберігання та дослідження зразків молекулярно-генетичного походження, а також захисту інформації, отриманої в результаті експертизи; 2) **принцип об'єктивності та неупередженості судово-експертного дослідження**, яким забезпечується правдивість та повнота дослідження (зокрема це також реалізується за рахунок використання норм кримінального законодавства про відмову експерта від надання висновку, а також надання завідомо неправдивого висновку); 3) **принцип поваги**, яким забезпечується дотримання норм моралі при взаємодії із останками людських тіл; 4) **принцип процесуальної визначеності**, яким визначається перелік методів, які є необхідними та вичерпними для отримання інформації щодо досліджуваного об'єкта.

Молекулярно-генетична експертиза (дослідження) біологічного матеріалу, відібраного в порядку, передбаченому частинами другою та третьою статті 7 цього Закону, для встановлення геномної інформації з метою її державної реєстрації проводиться суб'єктами, до компетенції яких відповідно до законодавства України належить проведення молекулярно-генетичної експертизи (дослідження), на підставах та в порядку, передбачених кримінальним процесуальним законодавством України, за рахунок коштів державного бюджету, передбачених на здійснення такими суб'єктами покладених на них завдань. Геномна інформація протягом 10 робочих днів після проведення молекулярно-генетичної експертизи (дослідження) разом з реєстраційною карткою надсилається Адміністратору Електронного реєстру для її реєстрації.

¹⁴⁷ Там само.

Молекулярно-генетична експертиза (дослідження) біологічного матеріалу, відібраного в порядку, передбаченому пунктами 1–4 частини першої статті 7 цього Закону, для встановлення геномної інформації з метою її державної реєстрації проводиться на підставах та в порядку, визначених цим Законом, суб'єктами, до компетенції яких відповідно до законодавства належить проведення молекулярно-генетичної експертизи (дослідження), за рахунок коштів державного бюджету, на підставі реєстраційної картки і біологічного матеріалу. Молекулярно-генетична експертиза (дослідження) для здійснення добровільної державної реєстрації геномної інформації проводиться на платній основі суб'єктами, до компетенції яких відповідно до законодавства належить проведення молекулярно-генетичної експертизи (дослідження), у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України¹⁴⁸. *Особлива увага особи, яка призначає судово-експертне дослідження, повинна приділятися черговості експертних досліджень з метою збереження інформації. В окремих випадках судові експерти застосовують для дослідження руйнівні методи (відповідно до положень п. 3 ч. 5 ст. 69 КПК України, експерт зобов'язаний забезпечити збереження об'єкта експертизи. Якщо дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей, експерт повинен одержати на це дозвіл від особи, яка залучила експерта).* Зокрема, наприклад, якщо під час ексгумації було вилучено кисті трупа для встановлення особи може бути проведено його дактилоскопіювання. За умови, якщо частково папілярні лінії знищені, їх фрагменти можуть бути відновлені за допомоги розчину А. М. Ратневського¹⁴⁹. Цей розчин також використовується для відновлення татуювань на тілі трупа. Із урахуванням потенційного знищення інформації, необхідної для проведення інших досліджень, особа, яка призначає експертизу повинна проконсультуватись із відповідними спеціалістами та забезпечити збереження об'єктів.

До реєстраційної картки вноситься інформація щодо:

– осіб, зазначених у пункті 1 частини першої статті 5 цього Закону, про: а) індивідуальний абетково-цифровий код картки; б) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;

¹⁴⁸ Там само.

¹⁴⁹ Оцтово-спиртовий розчин чи розчин із додаванням перекису водню (у випадках наявності потреби для відбілювання шкіри), який вводять шприцом під шкіру людини чи поміщають кисті рук до розчину до моменту часткового відновлення.

в) правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) Кримінального кодексу України; г) ініціатора проведення державної реєстрації геномної інформації (найменування підрозділу, контактні відомості); г) процесуальний статус особи; д) дату повідомлення особі про підозру, направлення обвинувального акта до суду; е) геномну інформацію;

– осіб, зазначених у пункті 2 частини першої статті 5 цього Закону, про: а) індивідуальний алфавітно-цифровий код картки; б) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; в) правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) Кримінального кодексу України; г) ініціатора проведення державної реєстрації геномної інформації (найменування підрозділу, контактні відомості); г) найменування суду, який ухвалив (постановив) судове рішення, дату його ухвалення та єдиний унікальний номер справи;

– осіб, зазначених у пункті 3 частини першої статті 5 цього Закону, про: а) індивідуальний алфавітно-цифровий код картки; б) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; в) правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) Кримінального кодексу України; г) найменування суду, який ухвалив (постановив) судове рішення, дату його ухвалення та єдиний унікальний номер справи; г) найменування (номер) установи позбавлення волі;

– об'єктів, зазначених у пункті 4 частини першої статті 5 цього Закону, невпізнаних трупів людей, їх останків та частин тіла людини, зазначених у пункті 5 частини першої статті 5 цього Закону, про: а) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; б) правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) Кримінального кодексу України; в) ініціатора проведення державної реєстрації геномної інформації (найменування підрозділу, контактні відомості); г) вихідний номер та дату запиту; г) ініціатора проведення молекулярно-генетичної експертизи (дослідження) (найменування підрозділу); д) назву експертної установи проведення молекулярно-генетичної експертизи (дослідження); е) номер та дату висновку молекулярно-генетичної експертизи (дослідження); є) найменування та номер об'єкта висновку молекулярно-генетичної експертизи (дослідження); ж) місце вилучення об'єкта; з) дату вилучення об'єкта; и) геномну інформацію;

– осіб, зниклих безвісти, зазначених у пункті 6 частини першої статті 5 цього Закону, про: а) прізвище, ім'я та по батькові особи, зниклої безвісти; б) дату зникнення безвісти; в) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; г) правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) Кримінального кодексу України; г) ініціатора проведення державної реєстрації геномної інформації (найменування підрозділу, контактні відомості); д) вихідний номер та дату запиту; е) ініціатора проведення молекулярно-генетичної експертизи (дослідження); є) назву експертної установи проведення молекулярно-генетичної експертизи (дослідження); ж) номер та дату висновку молекулярно-генетичної експертизи (дослідження); з) найменування та номер об'єкта у висновку молекулярно-генетичної експертизи (дослідження); и) місце вилучення об'єкта; і) дату вилучення об'єкта; ї) геномну інформацію;

– особистих речей особи, зниклої безвісти, зазначених у пункті 6 частини першої статті 5 цього Закону, про: а) прізвище, ім'я та по батькові особи, зниклої безвісти; б) найменування особистої речі особи, зниклої безвісти; в) дату зникнення безвісти особи; г) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; г) правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) Кримінального кодексу України; д) ініціатора проведення державної реєстрації геномної інформації (найменування підрозділу, контактні відомості); е) вихідний номер та дату запиту; є) ініціатора проведення молекулярно-генетичної експертизи (дослідження); ж) найменування експертної установи проведення молекулярно-генетичної експертизи (дослідження); з) номер та дату висновку молекулярно-генетичної експертизи (дослідження); и) найменування та номер об'єкта висновку молекулярно-генетичної експертизи (дослідження); і) місце вилучення об'єкта; ї) дату вилучення об'єкта; й) геномну інформацію;

– близьких родичів осіб, зниклих безвісти, зазначених у частині шостій статті 6 цього Закону, про: а) прізвище, ім'я та по батькові особи; б) родинний зв'язок із особою, зниклою безвісти; в) прізвище, ім'я та по батькові особи, зниклої безвісти; г) дату зникнення безвісти особи; г) стать особи, зниклої безвісти; д) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; е) правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини

ни статті) Кримінального кодексу України; є) ініціатора проведення державної реєстрації геномної інформації (найменування підрозділу, контактні відомості); ж) вихідний номер та дату запиту; з) ініціатора проведення молекулярно-генетичної експертизи (дослідження); и) найменування експертної установи проведення молекулярно-генетичної експертизи (дослідження); і) номер та дату висновку молекулярно-генетичної експертизи (дослідження); ї) найменування та номер об'єкта висновку молекулярно-генетичної експертизи (дослідження); й) геномну інформацію;

– осіб, які не здатні через стан здоров'я, вік або інші обставини повідомити інформацію про себе, а саме про: а) дату поміщення особи до медичного закладу; б) ініціатора проведення державної реєстрації геномної інформації (найменування підрозділу, контактні відомості); в) вихідний номер та дату запиту; г) ініціатора проведення молекулярно-генетичної експертизи (дослідження) (найменування підрозділу); ґ) назву експертної установи проведення молекулярно-генетичної експертизи (дослідження); д) геномну інформацію¹⁵⁰.

З метою ідентифікації персональних даних особи, геномна інформація якої зареєстрована в Електронному реєстрі, та її індивідуального алфавітно-цифрового коду орган, установа або особа, яка забезпечує надсилання геномної інформації Адміністратору Електронного реєстру для внесення до Електронного реєстру, ведуть облік відомостей про осіб та їх відібраний біологічний матеріал із дотриманням вимог законодавства про захист персональних даних. Облік зазначених відомостей ведеться в електронному виді та/або у формі картотеки та зберігається протягом строку зберігання біологічного матеріалу, передбаченого цим Законом¹⁵¹.

Таким чином, використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень представників держави-агресора під час перебування території під тимчасовою окупацією зумовлено потребою в отриманні належних та вичерпних доказів для доведення винності та притягнення до кримінальної відповідальності суб'єктів,

¹⁵⁰ Порядок відбору, направлення на молекулярно-генетичну експертизу (дослідження) біологічного матеріалу військовополонених для встановлення геномної інформації та його зберігання: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 19.05.2023 р. № 508. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/508-2023-%D0%BF#Text>

¹⁵¹ Там само.

причетних до вчинення кримінальних правопорушень. *Деокуповані території мають свою специфіку, яка полягає в тому, що кримінальні правопорушення могли бути вчинені за тривалий час до того моменту, як правоохоронні органи отримали доступ до огляду місця події. Із урахуванням цього більшість слідових картин може бути знищена (як представниками держави-агресора чи громадянами України, які є їх пособниками, так і внаслідок дії погодних умов та інших факторів).* Отже, під час планування слідчих (розшукових) дій, а також обрання осіб, які будуть включені у склад слідчо-оперативної групи, необхідно передбачати однією із слідчих ситуацій відсутність доказової інформації та свідків.

Під час проведення слідчих (розшукових) дій спеціалісти керуються положеннями ст. 71 КПК України, відповідно до якої спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду, а також для надання висновків у випадках, передбачених пунктом 7 частини четвертої цієї статті. Сторони кримінального провадження мають право під час судового розгляду заявляти клопотання про залучення спеціаліста або використання його пояснень і допомоги. Спеціаліст має право: 1) ставити запитання учасникам процесуальної дії з дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду; 2) користуватися технічними засобами, приладами та спеціальним обладнанням; 3) звертати увагу сторони кримінального провадження, яка його залучила, або суду на характерні обставини чи особливості речей і документів; 3–1) викладати у висновку відомості, що мають значення для кримінального провадження і щодо яких йому не були поставлені запитання; 4) знайомитися з протоколами процесуальних дій, в яких він брав участь, і подавати до них зауваження; 5) одержувати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із його залученням до кримінального провадження; 6) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом; 7) надавати висновки з питань, що належать до сфери його знань, під час досудового розслідування кримінальних проступків, у тому числі у випадках, передбачених частиною третьою статті 214 цього Кодексу; 8) надавати довідки з питань, що належать до сфери його знань, у випад-

ках, передбачених частиною третьою статті 245–1 цього Кодексу. Спеціаліст зобов'язаний: 1) прибути за викликом до слідчого, дізнавача, прокурора, суду і мати при собі необхідні технічне обладнання, пристрої та прилади; 2) виконувати вказівки сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду та давати пояснення з поставлених запитань; 3) не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі спеціалісту у зв'язку з виконанням його обов'язків; 4) заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених цим Кодексом. Відповідно до ст. 72 КПК України, у разі неприбуття до суду без поважних причин або неповідомлення про причини неприбуття на спеціаліста судом покладаються всі витрати, пов'язані з оголошенням перерви в судовому засіданні. За завідомо неправдивий висновок спеціаліст несе відповідальність, встановлену законом¹⁵².

Під час проведення слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з оглядом трупа, використовуються положення ст. 238 КПК України, відповідно до якої огляд трупа слідчим, прокурором проводиться за обов'язкової участі судово-медичного експерта або лікаря, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта. Огляд трупа може здійснюватися одночасно з оглядом місця події, житла чи іншого володіння особи з додержанням правил цього Кодексу про огляд житла чи іншого володіння особи. Після огляду труп підлягає обов'язковому направленню для проведення судово-медичної експертизи для встановлення причини смерті. Труп підлягає видачі лише з письмового дозволу прокурора і тільки після проведення судово-медичної експертизи та встановлення причини смерті. Під час здійснення кримінального провадження у порядку, передбаченому статтею 615 цього Кодексу, письмовий дозвіл на видачу трупа видається прокурором або слідчим після проведення судово-медичної експертизи та встановлення причин смерті¹⁵³.

Якщо виявлено місце масових заховань також застосовуються положення ст. 239 КПК України, відповідно до якої ексгумація трупа здійснюється за постановою прокурора. Виконання постанови покладається на службових осіб органів місцевого самоврядування.

¹⁵² Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

¹⁵³ Там само.

Труп виймається з місця поховання за присутності судово-медичного експерта та оглядається з дотриманням правил статті 238 цього Кодексу. Після проведення ексгумації і необхідних досліджень поховання здійснюється в тому самому місці з приведенням могили в попередній стан. Під час ексгумації судово-медичним експертом можуть бути вилучені зразки тканини і органів або частини трупа, необхідні для проведення експертних досліджень. У разі необхідності труп може бути доставлений до відповідного експертного закладу для проведення експертизи. Під час ексгумації трупа з поховання можуть бути вилучені речі, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення. Про проведену слідчу (розшукову) дію складається протокол, в якому зазначається все, що було виявлено, у тій послідовності, в якій це відбувалося, і в тому вигляді, в якому спостерігалось під час проведення слідчої (розшукової) дії. Якщо при ексгумації вилучалися речі та об'єкти для досліджень, про це зазначається в протоколі. До протоколу додаються матеріали вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапису, плани і схеми, графічні зображення, відбитки та зліпки¹⁵⁴. Перед вилученням тіла з місця поховання обов'язково необхідно візуально оглянути місце його поховання (на відсутність засобів мінування чи залишків боєприпасів, які не детонували), а також особливості розташування тіла, його анатомічну цілісність та можливість бути вилученим без деструктивізації. Якщо встановлено, що тіло (одне) тривалий час знаходиться в землі (відповідно до стану розкладання) або поміщено у землю в розчленованому стані, вилучатись воно повинно частинами та складатись до одного транспортувального мішка, який маркується відповідними бирками, на які наносяться написи пояснювального змісту (дата, час та місце вилучення, пакування, попередження про окремі особливості). Якщо виявлено декілька розчленованих тіл, то всі частини необхідно пакувати у різні мішки та у подальшому шляхом проведення молекулярно-генетичної експертизи встановлювати належність частин одній особі.

---

¹⁵⁴ Там само.

Питання для контролю знань

1. Охарактеризуйте систему базових принципів, на яких має будуватись алгоритм досудового розслідування кримінальних правопорушень на деокупованих територіях.

2. Крізь призму виконання яких завдань реалізується криміналістичне забезпечення правоохоронної діяльності на деокупованих територіях?

3. Назвіть підстави початку досудового розслідування воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень.

4 Якими відомчими підзаконними нормативно-правовими актами закріплюється порядок прийняття, реєстрації та реагування на заяви чи повідомлення про кримінальні правопорушення?

5. Перелічіть типові слідчі ситуації, які можуть виникнути під час розслідування кримінальних правопорушень на деокупованих територіях.

6. Назвіть основні вимоги, які ставляться до порядку проведення спеціального досудового розслідування.

7. Охарактеризуйте зміст та значення Міжнародного протоколу про захист і розслідування масових поховань (Борнмутський протокол) у діяльності правоохоронних органів на деокупованих територіях.

8. Який нормативно-правовий акт визначає особливості правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних із набуттям правового статусу осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, з обліком, розшуком та соціальним захистом таких осіб і членів їхніх сімей?

9. Які завдання мають бути вирішені з метою визначення порядку тактики огляду місця події спеціалістами, а також досудового розслідування масового вбивства, пов'язаного із військовою агресією на деокупованій території?

10. Яка геномна інформація, відповідно до Закону України від 09.07.2022 року № 2391-ІХ «Про державну реєстрацію геномної інформації людини», підлягає обов'язковій державній реєстрації?

11. Назвіть особливості огляду місця масових поховань, виявлених на деокупованих територіях.

РОЗДІЛ 7.

ОСОБЛИВОСТІ ДОКУМЕНТУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Отримання доказової інформації, достатньої для встановлення істини у кримінальному провадженні, доведення причетності окремих осіб до вчинення кримінальних правопорушень на деокупованих територіях забезпечується, зокрема, шляхом проведення оперативно-розшукових заходів (гласних та негласних). Під час оперативно-розшукової діяльності, проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій здійснюється документування відповідних фактичних даних, необхідних для забезпечення досудового розслідування належними доказами. Документування кримінальних правопорушень під час здійснення правоохоронної діяльності на деокупованих територіях забезпечується різними органами та підрозділами сектору безпеки, відповідно до порядку підслідності, визначеного в ст. 216 КПК України. Водночас особливістю оперативно-розшукової діяльності взагалі та документування зокрема є специфічне місце їх проведення, яким є деокупована територія.

Із закономірним тенденційним розширенням площ деокупованих територій України, з поступовим виходом на міжнародно визнаний державний кордон України, з інтенсифікацією руху деокупації постає не менш закономірне і вельми гостре питання щодо відновлення правової, правоохоронної діяльності на цих територіях. Рух деокупації – умовна категорія, що відображає процес відновлення юрисдикції України на територіях, які були тимчасово окуповані російською федерацією. Певна річ, що цей процес багатогранний і кримінальне правозастосування – лише одна із його складових поряд із воєнно-бойовою, інженерно-технічною, логістичною, гуманітарною та багатьма іншими компонентами. Проте саме від адекватного застосування кримінального закону багато в чому залежить і адекватність відображення картини злочинної діяльності представників країни-агресора на території України. Останнє ж – вимога забезпечення справедливості як у контексті міжнародного кримінального правосуддя, так і націо-

нального виміру більш масштабного процесу – перехідного правосуддя. Водночас, як свідчить практика роботи слідчо-оперативних груп Національної поліції, а також слідчих Служби безпеки України, державного бюро розслідувань, прокурорів, існують значні розбіжності, неоднаковість, а в низці випадків і некоректність у правозастосовних підходах¹⁵⁵. *Проведення будь-яких оперативно-розшукових та слідчих дій на деокупованих територіях пов'язано з декількома умовними ризиками, які мають тактичний характер. До таких ризиків належать:* 1) потенційна небезпека створення інформаційних загроз, що зумовлено відсутністю необхідних знань щодо політичної позиції населення, з яким після деокупації території працюють працівники правоохоронних органів. Саме тому під час проведення оперативно-розшукових заходів, а також слідчих (розшукових) дій необхідно завжди враховувати потенційну небезпеку взаємодії з особами, які є пособниками держави-агресора чи займалися колабораційною діяльністю до деокупації території; 2) будь-яка отримана інформація як від населення, так і шляхом проведення оперативно-розшукових та слідчих дій може бути неправдивою через сторонній вплив зацікавлених осіб до чи після деокупації території; 3) здійснення оперативно-розшукової та слідчої діяльності може відбуватись в умовах протидії досудовому розслідуванню як населенням, яке тривалий час перебувало в умовах окупації, так і представниками держави агресора.

У 2021 році Указом Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021 було затверджено Стратегію інформаційної безпеки, яка є наразі чинною. У документі визначено, що **інформаційна безпека України** – складова частина національної безпеки України, стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, інших життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, за якого належним чином забезпечуються конституційні права і свободи людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації, доступ до достовірної та об'єктивної інформації, існує ефективна система захисту і протидії нанесенню шкоди через поширення негативних інформаційних впливів, у тому числі скоординоване поширення недостовірної інформації, деструктивної пропаганди, інших інформаційних операцій, несанкціоноване розповсюдження, використання й порушення

¹⁵⁵ Орлов Ю.В. Злочинність і протидія їй в умовах війни: кримінально-правовий та кримінологічний виміри: монографія. Харків: Право, 2023. 252 с.

цілісності інформації з обмеженим доступом. В Стратегії передбачено декілька стратегічних цілей, одними з яких є інформаційна реінтеграція громадян України, які проживають на тимчасово окупованих територіях та на прилеглих до них територіях України, до загальноукраїнського інформаційного простору, а також відновлення їх права на інформацію, що дає їм змогу підтримувати зв'язок з Україною. Одним з основних напрямів внутрішньополітичної діяльності держави є захист прав, свобод і законних інтересів своїх громадян на тимчасово окупованих територіях, реалізація ініціатив щодо реінтеграції цих територій, а також захист прав і свобод корінних народів України, а також протидія дезінформації та інформаційним операціям, насамперед держави-агресора, спрямованим, серед іншого, на ліквідацію незалежності України, повалення конституційного ладу, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, пропаганду війни, насильства, жорстокості, розпалювання національної, міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі та ненависті, вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини і громадянина¹⁵⁶. У 2023 році розпорядженням Кабінету Міністрів України було затверджено План заходів з реалізації Стратегії інформаційної безпеки на період до 2025 року. У Плані передбачено такі заходи забезпечення виконання наведених цілей, як: протидія проведенню проти України спеціальних інформаційних операцій, зокрема шляхом розповсюдження та демонстрації інформаційних та аудіовізуальних продуктів (продукції), проведення гастрольних заходів, спрямованих на підрив конституційного ладу, порушення суверенітету і територіальної цілісності України, загострення суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації¹⁵⁷. Отже, здійснення правоохоронної діяльності має враховувати, зокрема, і недопущення, а також документування таких випадків на деокупованих територіях.

Після 24 лютого 2022 р. у межах типового алгоритму розслідування воєнних злочинів можна виділити такі ключові відповіді на виклики, які постали для усієї системи кримінальної юстиції: «воєнізація» положень КПК України; спеціалізація розслідувань; міжнародне

¹⁵⁶ Стратегія інформаційної безпеки: затв. Указом Президента України від 28.12.2021 р. № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0080525-21>

¹⁵⁷ План заходів з реалізації Стратегії інформаційної безпеки на період до 2025 року: затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.03.2023 р. № 272-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/272-2023-%D1%80#Text>

співробітництво (зокрема МКС, Євроюст, іноземні держави при реалізації універсальної юрисдикції, інші інституції), урахування міжнародних протоколів документування; широке використання можливостей OSINT, особливо, коли йдеться про тимчасово окуповані території; урахування норм міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права при кваліфікації діянь та при складанні процесуальних документів; істотне розширення кола суб'єктів, з якими здійснюється взаємодія при розслідуванні воєнних злочинів (громадські організації та окремі фахівці, які здійснюють документування; військовослужбовці та військове командування; розвідувальні органи України; волонтери; журналісти; представники іноземних та міжнародних інституцій, іноземні фахівці; підрозділи, які працюють на деокупованих територіях, Державна служба України з надзвичайних ситуацій тощо); цифровізація збирання доказів (використання протоколу Берклі, портали Офісу Генерального прокурора, портал Офісу Прокурора МКС, портал «Російсько-Українська війна: докази», портал «Діти війни», eyeWitness to Atrocities та інші, електронні процесуальні рішення та зберігання копій матеріалів кримінальних проваджень в електронній формі)¹⁵⁸. В умовах потенційно існуючих інформаційних загроз документування кримінальних правопорушень на деокупованих територіях має ґрунтуватись на результатах проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які є більш безпечними з точки зору потенційної загрози втрати інформації, яка передбачає обмежений доступ. Найбільш актуальними та інформативними є такі негласні слідчі (розшукові) дії, як: 1) спостереження за особою, речю або місцем (ст. 269 КПК України); 2) моніторинг банківських рахунків (ст. 269–1 КПК України); 3) аудіо-, відеоконтроль особи та місця (ст. 260, 270 КПК України); 4) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України); 5) зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України); 6) обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України); 7) установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України); 8) контрольоване вчинення злочину у формі контрольованої поставки, контрольованої та опера-

¹⁵⁸ Гловук І. Кримінальне провадження щодо воєнних злочинів: виклики та відповіді. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/5863/1/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%202023-5-86-101.pdf>

тивної закупки (ст. 271 КПК України). Підстави та порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій визначені у КПК України та Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Відповідно до ст. 246 КПК України негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених Кодексом. Негласні слідчі (розшукові) дії проводяться у випадках, якщо відомості про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. Негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені статтями 260, 261, 262, 263, 264 (в частині дій, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді), 267, 269, 269–1, 270, 271, 272, 274 цього Кодексу, проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів. Рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій приймає слідчий, прокурор, а у випадках, передбачених цим Кодексом, – слідчий суддя за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором. Слідчий зобов'язаний повідомити прокурора про прийняття рішення щодо проведення певних негласних слідчих (розшукових) дій та отримані результати. Прокурор має право заборонити проведення або припинити подальше проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Виключно прокурор має право прийняти рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням злочину. У рішенні про проведення негласної слідчої (розшукової) дії зазначається строк її проведення. Строк проведення негласної слідчої (розшукової) дії може бути продовжений: прокурором, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за його рішенням, – до вісімнадцяти місяців; керівником органу досудового розслідування, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за його або слідчого рішенням, – до шести місяців; начальником головного, самостійного управління, департаменту апарату Національної поліції, територіальних органів Національної поліції та його відокремлених підрозділів, Центрального управління Служби безпеки України, керівником відповідного підрозділу Національного антикорупційного бюро України, органу Державного бюро розслідувань, органу Бюро економічної безпеки України, Державної кримінально-виконавчої служби України, регіонального органу Служби безпеки України в межах компетенції, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за рішенням слідчого, – до два-

надцяти місяців; Головою Національної поліції, Головою Служби безпеки України, Директором Національного антикорупційного бюро України, Директором Бюро економічної безпеки України, Директором Державного бюро розслідувань, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за рішенням слідчого, – до вісімнадцяти місяців; слідчим суддею, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за його рішенням у порядку, передбаченому статтею 249 Кодексу. Проводити негласні слідчі (розшукові) дії має право слідчий, який здійснює досудове розслідування кримінального правопорушення, або за його дорученням – уповноважені оперативні підрозділи Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, органів Державного бюро розслідувань, органів Бюро економічної безпеки України, органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів Державної прикордонної служби України. За рішенням слідчого чи прокурора до проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть залучатися також інші особи¹⁵⁹. Наведені положення кримінального процесуального законодавства мають бути враховані під час планування алгоритму розкриття кримінальних правопорушень.

Ураховуючи той факт, що документування воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень здійснюється в межах їх досудового розслідування, важливим є виокремлення особливостей: початку досудового розслідування окреслених кримінальних правопорушень; повідомлення про підозру; прийняття процесуальних рішень, зокрема щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження, зупинення та закінчення досудового розслідування; здійснення спеціального досудового розслідування воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень; міжнародного співробітництва під час розслідування виокремленого різновиду кримінальних правопорушень. Названі особливості зумовлені багатьма чинниками: нормативно-правовою регламентацією переліку воєнних злочинів і порядку їх документування не тільки на національному, а й на міжнародному рівні; властивостями кримінально-правової та криміналістичної характеристик воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень; резонансністю досліджуваних складів кримінальних правопорушень; межами

¹⁵⁹ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

доказування в цій категорії кримінальних проваджень; здійсненням досудового розслідування в умовах війни та дії правового режиму воєнного стану; створенням спеціалізованих підрозділів у структурі правоохоронних органів, які займаються виключно документуванням і розслідуванням воєнних злочинів; підслідністю розслідування досліджуваної категорії кримінальних правопорушень; великою кількістю кримінальних проваджень, а також великим обсягом інформації, яку потрібно зафіксувати під час здійснення досудового розслідування воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень; здійсненням досудового розслідування в умовах, небезпечних для життя та здоров'я особи (наприклад, під час артилерійських обстрілів та/чи ракетних бомбардувань або їх загрози, в умовах мінної небезпеки, загрози нападу з боку диверсійно-розвідувальних груп та/чи військовослужбовців держави-агресора тощо); відсутністю можливості своєчасного фіксування та дослідження слідової й іншої доказової інформації через перебування окремих територій України під окупацією; великою кількістю внутрішньо переміщених осіб, а також осіб, які знайшли прихисток за кордоном; використанням нових методів і засобів документування воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень (наприклад, 3D-сканерів, мобільних ДНК-лабораторій, обладнання для ДНК-аналізу кісткової тканини, наданих міжнародними партнерами та ін.); розробленням стандартів розслідування воєнних злочинів; необхідністю співпрацювати з міжнародними, зокрема правоохоронними та судовими, організаціями, а також правоохоронними та судовими органами інших держав, зокрема країн – членів Європейського Союзу¹⁶⁰. В умовах дії особливого правового режиму воєнного стану через відсутність доступу до тимчасово окупованих територій правоохоронна діяльність ускладнюється, оскільки у більшості випадків низка доказів втрачаються або піддаються зміні як під впливом об'єктивних чинників природного середовища, так і через трансформацію обстановки зацікавленими особами. Це може призводити до втрати об'єктивності процесу документування та доказування, а також – до отримання помилкових даних, що матиме наслідком прийняття необ'єктивних процесуаль-

---

¹⁶⁰ Розслідування воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень: кримінально-правові, кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9a74e628-560a-4e37-b707-d084e7509783/content>

них рішень. Після отримання доступу до деокупованої території до завдань правоохоронних органів має входити: 1) документування військових операцій представників держави-агресора; 2) документування обставинки кримінальних правопорушень (як загальнокримінальних, так і міжнародних воєнних); 3) документування наслідків окупації (зокрема – знищення об'єктів критичної інфраструктури).

Документування військових операцій має відбуватися якомога швидше. Обсяг документування може залежати від можливості зробити це в конкретних обставинах. Документування інформації охоплює збір, запис та зберігання інформації, пов'язаної з військовими операціями («фіксація» інформації). За межами розслідувань воно слугує для оцінки наслідків операційної діяльності, дає змогу аналізувати накопичений досвід і виявляти системні проблеми. Усе це зі свого боку може підвищити ефективність діяльності збройних сил і сприяти успіху майбутніх операцій. Важливо, щоб планування військових операцій також відображалось у процесі документування. Наприклад, потрібно документувати випадки незапланованого застосування сили або несподівані/небажані наслідки застосування сили; втрати серед цивільного населення (вбиті/поранені); факти пошкодження чи руйнування майна; перебіг операцій з затримання і утримання під вартою; відомості про заплановані результати і про наслідки операцій. Передовою практикою є документування спеціальних розпоряджень, правил застосування сили, які діють у межах конкретної операції, пам'яток для військовослужбовців, тактичного керівництва, відомостей про проведену підготовку, інформації про осіб, які беруть участь у процесах прийняття рішень, і оперативної обстановки. Командні структурні підрозділи повинні забезпечити, щоб здійснювалось документування. Реалії збройного конфлікту можуть ускладнити документування, тому обсяг і способи практично здійсненого документування будуть відрізнятися залежно від обставин. Ураховуючи важливість збору інформації, пов'язаної з військовими операціями, критерій здійсненості не повинен використовуватися як привід відмовитись від документування, але у зв'язку з цим може знадобитися визначення пріоритетів стосовно розподілу ресурсів. У контексті розслідувань процес документування має важливе значення для визначення того, чи необхідно проводити розслідування у зв'язку з інцидентом. Фіксація інформації допомагає встановити обставини подій і чи були вжиті належні заходи під час інциденту. Така інформація, поміж іншим, буде

мати важливе значення для реагування на внутрішнє доповідання або повідомлення зі сторони, які можуть надійти після інциденту, зокрема такого, який спочатку не вважався проблемним. Задokumentована інформація, що стосується інциденту, повинна містити відомості про те, що сталося, які дії були вчинені, ким і де, а також час, дату і дані про підрозділ (підрозділи), причетний до інциденту. Необхідно записувати всі випадки затримання та утримання під вартою осіб. Прикладами різних форматів для документування інформації є: опитування після повернення з завдання, розбір дій, доповідання про контакти з супротивником, доповідання про виконання завдання, дані, накопичені оперативними центрами, журнали обліку дій щодо утримання під вартою, журнали реєстрації нанесених ударів, повідомлення, що передаються з використанням електронних засобів, і дані про намічені цілі. Деякі з цих записів генеруються автоматично, і в такому разі документування буде означати лише збереження інформації¹⁶¹. Документування також має забезпечувати можливість розмежувати випадки порушення норм міжнародного гуманітарного права щодо порушень законів та звичаїв війни від інсценування інших кримінальних правопорушень під такі дії (звичайне катування, вчинення статевих кримінальних правопорушень тощо). Зокрема, особлива увага має бути акцентована на забезпеченні фіксації та збереження отриманої в процесі документування інформації, щоб вона надалі могла бути використана як доказ під час судового розгляду.

Інформація може бути записана у письмовому вигляді, у вигляді фотографій, на аудіо-, відео- або електронних носіях. Вона повинна зберігатися з належною увагою до питань захисту даних і конфіденційності та, якщо потрібно, архівуватися у відповідних умовах з можливістю вилучення в разі потреби. Інформація повинна фіксуватися якомога швидше з урахуванням оперативної обстановки. Це означає, що часові обмеження для документування цілеспрямованих (заздалегідь спланованих) операцій і динамічних операцій (які здійснюються у відповідь на вимоги чи можливості, продиктовані обставинами) можуть відрізнятися. Належна підготовка та керівні вказівки мають вирішальне значення для успіху документування та повинні надаватися особам, які мають відповідні повноваження у цій сфері.

¹⁶¹ Керівні принципи розслідування порушень міжнародного гуманітарного права: право, політика та передова практика. URL: [https://geneva-academy.ch/joomla-tools-files/docman-files/Investigation%20guidelines%20UKR_v3%20\(1\).pdf](https://geneva-academy.ch/joomla-tools-files/docman-files/Investigation%20guidelines%20UKR_v3%20(1).pdf)

Навчання ефективному документуванню повинно входити в тренувальні заходи до початку збройного конфлікту або розгортання сил. Особам, яким доручено займатися документуванням інформації, можуть знадобитися особливі оперативні знання і досвід, щоб вони могли безпомилково розпізнати причини і наслідки інциденту. Навчання повинно охоплювати ознайомлення з тим, яка інформація корисна для потреб документування, і як його слід проводити. Військові статuti повинні визначати осіб, яким доручено займатися документуванням. Процедури документування повинні бути пристосовані до здібностей тих, хто буде його здійснювати (наприклад до їхнього рівня грамотності), і умов, у яких їм доведеться працювати (наприклад наявного обладнання та технологій). Строки, а також процедури збереження цілісності задокументованої інформації та її зберігання, також повинні бути встановлені заздалегідь. Низка підрозділів можуть мати матеріали, що стосуються військової операції, такі як аерофотознімки, перехоплені розвідувальні дані або інформація про переміщення затриманих осіб з місця захоплення в місце утримання під вартою. У разі інциденту відповідному підрозділу може знадобитися зв'язатися з іншими підрозділами, які можуть володіти додатковою інформацією такого характеру. У багатонаціональних військових операціях процедура обміну інформацією про можливі інциденти повинна бути встановлена заздалегідь – у межах розумних очікувань – з урахуванням складнощів, пов'язаних з перевіркою на достовірність наданих відомостей та рівнем секретності задокументованої інформації¹⁶². Особливе значення у документуванні кримінальних правопорушень на деокупованих територіях має застосування технології OSINT (*Open source intelligence*) – розвідка відкритих даних/джерел. Шляхом застосування такої технології правоохоронні органи отримують можливість встановлювати необхідну інформацію шляхом вивчення соціальних мереж, вебсторінок тощо. Особливості та порядок застосування технології OSINT передбачені протоколом Берклі.

Протокол Берклі був розроблений за допомогою внесків осіб з різними професійними перспективами, юридичним та культурним походженням, статтю та національністю, та для його розробки було проведено понад 150 консультацій з експертами та отримано внесок від ключових зацікавлених сторін, включаючи слідчих ООН з прав людини. Він також спирався на досвід спеціалізованих робочих груп

¹⁶² Там само.

Секції методології, освіти та навчання УВКПЛ та Канцелярії прокурора Міжнародного кримінального суду. Відповідно до міжнародних стандартів щодо розробки нової методології, УВКПЛ та Центр з прав людини піддали Протокол Берклі суворому процесу перегляду, перевірки та валідації. Спираючись на цей підхід до співпраці, Протокол Берклі включає міжнародні стандарти для проведення онлайн-досліджень щодо ймовірних порушень міжнародного права в галузі прав людини та міжнародного гуманітарного та кримінального права. Він також містить вказівки щодо методологій та процедур збору, аналізу та збереження цифрової інформації у професійному, юридичному та етичному порядку. Нарешті Протокол Берклі визначає заходи, які онлайн-слідчі можуть вжити для захисту цифрової, фізичної та психосоціальної безпеки для себе та інших, включаючи свідків, жертв та осіб, які надають першу допомогу (наприклад, громадян, активістів та журналістів), які ризикують власним благополуччям і документують порушення прав людини та серйозні порушення міжнародного права¹⁶³. Розбудова сталого партнерства та ефективної взаємодії з міжнародними організаціями, іноземними партнерами та громадянським суспільством з метою ефективного кримінального переслідування за міжнародні злочини: надання міжнародним судовим установам та інститутам правосуддя, у тому числі МКС, Спеціальному міжнародному трибуналу з переслідування злочину агресії, а також іноземним судам, ефективної допомоги у здійсненні кримінального переслідування за міжнародні злочини, скоєні в Україні, відповідно до принципу комплементарності; забезпечення сталої координації та співпраці з міжнародними та міждержавними органами, включаючи Євроюст, Європол, а також ІСРА, у пошуку механізмів відшкодування збитків за міжнародні злочини, скоєні на території України; забезпечення постійної взаємодії та обміну інформацією з національними та міжнародними неурядовими організаціями, залученими до процесу документування міжнародних злочинів та/або підтримки потерпілих; запровадження механізму координації підтримки, що надається міжнародними донорами та партнерами, з метою забезпе-

---

¹⁶³ **Протокол Берклі** з ведення розслідувань з використанням відкритих цифрових даних. Практичний посібник щодо ефективного використання цифрової інформації у відкритому доступі для розслідування порушень міжнародного кримінального права з прав людини та гуманітарного права. URL: <https://www.law.berkeley.edu/wp-content/uploads/2022/03/Berkeley-Protocol-Ukrainian.pdf>

чення ефективного кримінального переслідування за міжнародні злочини¹⁶⁴. В умовах дії особливого правового режиму воєнного стану Протокол Берклі надає можливість унормувати підходу практичних працівників сектору безпеки, які здійснюють правоохоронну діяльність на деокупованих територіях до порядку забезпечення міжнародного правосуддя, збереження, збору доказів; проведення розслідування у складі слідчих комісій та місій, зокрема – в межах міжнародного співробітництва¹⁶⁵ (зокрема, мова йде про спільну слідчу групу – JT, Міжнародний центр з переслідування злочинів агресії проти України – ІСРА тощо).

Оскільки інфраструктура безпеки та передова практика поведінки користувачів постійно змінюються, Протокол пропонує всеосяжні принципи, які допоможуть надавати керівництво слідчим, які ведуть розслідування з використанням даних у відкритому доступі, щодо продумування безпеки. Слідчі повинні нести відповідальність за власну безпеку, включаючи оцінку рівня ризику, пов'язаного з їхньою поведінкою, та вжиття відповідних заходів щодо зменшення ризиків та захисту. Незважаючи на необхідність спеціального та індивідуалізованого підходу до безпеки, **існують деякі мінімальні стандарти, які слідчі, що ведуть розслідування з використанням даних у відкритому доступі, завжди повинні застосовувати до своєї роботи для дотримання принципів безпеки**¹⁶⁶:

– слідчі, що ведуть розслідування з використанням даних у відкритому доступі, повинні уникати розкриття ідентифікованих елементів про себе, свої організації та будь-яких партнерів чи джерела третім сторонам, якщо це не є метою розслідування або зобов'язанням.

---

¹⁶⁴ Там само.

¹⁶⁵ У березні 2022 року Євроюстом було підтримано створення спільної слідчої групи, метою якої є участь у розслідуванні міжнародних злочинів, які вчиняються представниками держави-агресора в Україні. У 2024 році угоду було продовжено на два роки. Євроюст та його партнери створили комплексну систему підтримки розслідувань, пов'язаних з Україною, зокрема – Міжнародний центр з переслідування злочинів агресії проти України. Також було інтегровано у практичну діяльність Міжнародної бази про злочини.

¹⁶⁶ Протокол Берклі з ведення розслідувань з використанням відкритих цифрових даних. Практичний посібник щодо ефективного використання цифрової інформації у відкритому доступі для розслідування порушень міжнародного кримінального права з прав людини та гуманітарного права. URL: <https://www.law.berkeley.edu/wp-content/uploads/2022/03/Berkeley-Protocol-Ukrainian.pdf>

Тому слідчі повинні зберігати свою анонімність в Інтернеті та стежити за тим, щоб їх діяльність в Інтернеті не була віднесена до них, наскільки це можливо;

– слідчі, що ведуть розслідування з використанням даних у відкритому доступі, повинні проводити діяльність в Інтернеті з розрахунком на те, що така діяльність може контролюватися та аналізуватися третіми сторонами. Тому вони повинні вести діяльність в Інтернеті таким чином, щоб це відповідало їхнім віртуальним особам і таким чином, що не розкриває їх особи та цілі розслідування, або загрожує їхнім людським джерелам чи іншим третім сторонам;

– слідчі, що ведуть розслідування з використанням даних у відкритому доступі, повинні уникати ідентифікованих або передбачуваних моделей поведінки, таких як повторювані шаблони пошуку на пристроях, що ідентифікуються, що може допомогти третій стороні визначити цілі розслідування, а також спростити слідчим цілі для фішингових атак та інших форми соціальної інженерії;

– слідчі, що ведуть розслідування з використанням даних у відкритому доступі, повинні розмежовувати свою професійну роботу та особисту діяльність в Інтернеті. Особисті облікові записи в мережі та, наскільки це можливо, особисте обладнання не повинні використовуватися для професійних розслідувань, а професійне обладнання ніколи не повинно використовуватися для особистої діяльності в Інтернеті;

– слідчі, що ведуть розслідування з використанням даних у відкритому доступі, які проводять численні розслідування, не повинні змішувати свої розслідування. Тому вони повинні фіксувати різні часи початку та закінчення кожного розслідування, зберігати дані та документацію для кожного розслідування в окремих місцях та використовувати різні віртуальні особистості, якщо це необхідно;

– слідчі, що ведуть розслідування з використанням даних у відкритому доступі, повинні використовувати технічні системи чи середовища, які піддаються мінімальному впливу можливого впровадження агресивного чи шкідливого програмного забезпечення чи іншим руйнівним впливам, які можуть виникнути під час діяльності. *Відповідно до стандартів міжнародних правових документів, документування кримінальних правопорушень на деокупованих територіях має бути проведене із дотриманням таких вимог:* 1) документування шляхом застосування технології OSINT має відбуватися з урахуван-

ням відповідних принципів, зокрема – інклюзивності, незалежності, прозорості, тактичності тощо; 2) методики розвідки відкритих джерел мають відповідати загально визначеним правилам захисту особистої інформації, оскільки порушення права на приватність може мати наслідком виключення доказів (у ст. 15 КПК України визначено, що під час кримінального провадження кожному гарантується невтручання у приватне (особисте і сімейне) життя. Ніхто не може збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію про приватне життя особи без її згоди, крім випадків, передбачених цим Кодексом. Інформація про приватне життя особи, отримана в порядку, передбаченому цим Кодексом, не може бути використана інакше як для виконання завдань кримінального провадження. Кожен, кому наданий доступ до інформації про приватне життя, зобов'язаний запобігати розголошенню такої інформації¹⁶⁷); 3) збереження цифрового матеріалу має відбуватись, відповідно до положень національного кримінального процесуального законодавства, з метою забезпечення можливості використання його як доказу в суді; 4) правоохоронні органи, залучені до документування кримінальних правопорушень на деокупованих територіях повинні знати національну та міжнародну (міжнародне публічне, міжнародне гуманітарне право тощо) нормативно-правову базу.

Відповідно до положень Протоколу Берклі є два основні процеси для онлайн-запитів: пошук, тобто виявлення інформації та джерел інформації за допомогою загальних або розширених методологій пошуку; моніторинг, тобто виявлення нової інформації шляхом послідовного та наполегливого огляду набору постійних джерел. *Інтернет-пошук – це діяльність, орієнтована на завдання, спрямована на виявлення нової інформації, що стосується визначеної мети або досліджуваного питання. Пошуки мають бути структурованими та систематичними, включаючи чітке досліджуване питання та параметри пошуку, а також ключові слова та операторів.* Різні пошукові системи, інструменти пошуку, пошукові терміни та оператори нададуть різні результати, тому слідчі повинні проявляти певний творчий потенціал та наполегливість у слідуванні різними шляхами та каналами для пошуку відповідної інформації. Окрім пошукових систем, які використовуються для пошуку інформації на індексова-

¹⁶⁷ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

них вебсайтах, структурований пошук також може використовуватися на платформах соціальних медіа та в базах даних. Через необхідність застосування різноманітного та конкретного підходу слідчі повинні ретельно документувати свої процеси, щоб їх можна було пояснити в розділі методології звітів або надати свідчення в судовому процесі. Це може бути зворотний процес, а не обов'язково той, що триває паралельно з самим дослідженням. Однак документацію завжди слід складати максимально одночасно. **Документація структурованих пошуків повинна містити таку інформацію¹⁶⁸:**

– об'єктивні та дослідницькі запитання: сформулюйте питання, на які необхідно знайти відповідь за допомогою пошуку в Інтернеті, маючи на увазі принцип об'єктивності, наведений вище;

– факти, припущення та невідомі: починати з того моменту, коли факти відомі, якщо такі факти були встановлені. Також може бути корисно працювати на основі інформації про потенційних клієнтів або логічних припущень, навіть якщо вони ще не перевірені. Однак важливо, щоб будь-які припущення записувалися як такі. Нарешті, може бути цінним сформулювати прогалини у знаннях або інші «невідомі» на початку розслідування. Розмежування цих категорій інформації допоможе запобігти упередженим або викривленим результатам, уточнивши терміни пошуку та їх основи;

– пошукові терміни та ключові слова: для проведення цілеспрямованого пошуку слідчі повинні створити списки ключових слів, які відповідають принципу об'єктивності, заснованому на теорії чи кількох теоріях справи. В ідеалі слідчі використовуватимуть ключові слова всіма відповідними мовами та сценаріями та будуть обережними щодо потенціалу надмірного чи недостатнього включення результатів пошуку. Незважаючи на варіації у справах, існують певні загальні теми, які слід включити до списків ключових слів, такі як значні місцезнаходження, назви, організації, дати та відповідні хештеги. Також може бути корисно визначити, що може кваліфікуватися як обвинувачувальна та виправдовувальна інформація в контексті конкретного розслідування;

---

¹⁶⁸ Протокол Берклі з ведення розслідувань з використанням відкритих цифрових даних. Практичний посібник щодо ефективного використання цифрової інформації у відкритому доступі для розслідування порушень міжнародного кримінального права з прав людини та гуманітарного права. URL: <https://www.law.berkeley.edu/wp-content/uploads/2022/03/Berkeley-Protocol-Ukrainian.pdf>

– пошуки та пошукові системи: слідчі повинні відстежувати їхні пошуки та записувати шляхи до відповідного матеріалу, включаючи терміни, операторів та пошукові системи, які призвели до такого контенту. Слідчі не повинні фіксувати всі результати пошуку, оскільки це буде надмірно обтяжливим і не матиме доказової сили¹⁶⁹.

Слідчі повинні також знати та визначати механізми відповідальності за порушення правил проведення розслідування та документування кримінальних правопорушень з використанням даних у відкритих джерелах. Особлива увага має звертатись на необхідність дотримання підзвітності та меж юрисдикції, якщо досудове розслідування та доказування пов'язано із особами, які є резидентами інших держав. За умови відсутності інформації щодо юрисдикції, документування має бути таким, щоб його результати можна було використувати у відповідному діапазоні релевантних юрисдикцій.

Моніторинг передбачає відстеження встановленого джерела інформації, наприклад, певної теми, з плином часу. Метою є відстеження змінного контенту, що генерується постійним джерелом. Онлайн-моніторинг має бути структурованою діяльністю, яка використовує списки відомих та попередньо оцінених онлайн-джерел, таких як вебсайти чи облікові записи в соціальних мережах, а також пошукові запити, які постійно виконуються щодо визначених цілей¹⁷⁰. Доцільним є вивчення: 1) вебсторінок та облікових записів у соціальних мережах (часто саме результати такого вивчення стають підставою для повідомлення про підозру та проведення спеціального досудового розслідування *in absentia*); 2) ключові слова та хештеги у соціальних мережах підозрюваних осіб; 3) факти використання автоматизованих інструментів.

Під час роботи з цими даними мають враховуватись такі положення кримінального процесуального законодавства¹⁷¹:

– відповідно до ст. 159 КПК України тимчасовий доступ до речей і документів полягає у наданні стороні кримінального провадження

¹⁶⁹ Протокол Берклі з ведення розслідувань з використанням відкритих цифрових даних. Практичний посібник щодо ефективного використання цифрової інформації у відкритому доступі для розслідування порушень міжнародного кримінального права з прав людини та гуманітарного права. URL: <https://www.law.berkeley.edu/wp-content/uploads/2022/03/Berkeley-Protocol-Ukrainian.pdf>

¹⁷⁰ Там само.

¹⁷¹ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

ня особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та вилучити їх (здійснити їх виїмку). Тимчасовий доступ до електронних інформаційних систем, комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку здійснюється шляхом зняття копії інформації, що міститься в таких електронних інформаційних системах, комп'ютерних системах або їх частинах, мобільних терміналах систем зв'язку, без їх вилучення. Забороняється вилучення (виїмка) матеріальних носіїв інформації, пов'язаних із веденням Центральним депозитарієм цінних паперів та депозитарними установами системи депозитарного обліку цінних паперів, облікової системи часток товариств з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю (далі – облікова система часток) і внесенням змін до них. Тимчасовий доступ до речей і документів здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, суду.

– відповідно до ст. 168 КПК України тимчасово вилучити майно може кожен, хто законно затримав особу в порядку, передбаченому статтями 207, 208, 298² цього Кодексу. Кожна особа, яка здійснила законне затримання, зобов'язана одночасно із доставленням затриманої особи до слідчого, прокурора, іншої уповноваженої службової особи передати їй тимчасово вилучене майно. Факт передання тимчасово вилученого майна засвідчується протоколом. Тимчасове вилучення майна може здійснюватися також під час обшуку, огляду.

Тимчасове вилучення електронних інформаційних систем, комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку для вивчення фізичних властивостей, які мають значення для кримінального провадження, здійснюється лише у разі, якщо вони безпосередньо зазначені в ухвалі суду. Забороняється тимчасове вилучення електронних інформаційних систем, комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку, крім випадків, коли їх надання разом з інформацією, що на них міститься, є необхідною умовою проведення експертного дослідження, або якщо такі об'єкти отримані в результаті вчинення кримінального правопорушення чи є засобом або знаряддям його вчинення, а також якщо доступ до них обмежується їх власником, володільцем або утримувачем чи пов'язаний з подоланням системи логічного захисту. У разі необхідності слідчий чи прокурор виготовляє за допомогою технічних, програмно-технічних засобів, апаратно-програмних комплексів копії

інформації, що міститься в інформаційних (автоматизованих) системах, електронних комунікаційних системах, інформаційно-комунікаційних системах, комп'ютерних системах, їх невід'ємних частинах. Копіювання такої інформації здійснюється із залученням спеціаліста. На вимогу володільця особа, яка здійснює тимчасове вилучення комп'ютерних систем або їх частин, залишає йому копії інформації з таких комп'ютерних систем або їх частин (за наявності технічної можливості здійснення копіювання) з використанням матеріальних носіїв володільця комп'ютерних систем або їх частин. Копії інформації з комп'ютерних систем або їх частин, які вилучаються, виготовляються з використанням технічних засобів, програмно-технічних засобів, апаратно-програмних комплексів володільця із залученням спеціаліста. Дія абзацу п'ятого цієї частини не поширюється на випадки, якщо обіг інформації заборонено законом. Дія абзацу п'ятого цієї частини поширюється на інформацію з обмеженим доступом у частині, що не суперечить встановленому законодавством порядку обігу та захисту такої інформації. Слідчий, прокурор, інша уповноважена службова особа під час затримання або обшуку і тимчасового вилучення майна або негайно після їх здійснення зобов'язана скласти відповідний протокол, копія якого надається особі, у якої вилучено майно, або її представнику. Після тимчасового вилучення майна уповноважена службова особа зобов'язана забезпечити схоронність такого майна в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Якщо перебування тварини у власника становить загрозу для її життя або здоров'я, уповноважена службова особа зобов'язана тимчасово вилучити таку тварину та забезпечити її утримання в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

– відповідно до ст. 237 КПК України, огляд комп'ютерних даних проводиться слідчим, прокурором шляхом відображення у протоколі огляду інформації, яку вони містять, у формі, придатній для сприйняття їх змісту (за допомогою електронних засобів, фотозйомки, відеозапису, зйомки та/або відеозапису екрана тощо або у паперовій формі). Для участі в огляді може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, законний представник та інші учасники кримінального провадження. З метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в огляді може запросити спеціалістів. Особи, у присутності яких здійснюється огляд, при проведенні цієї слідчої (розшукової) дії мають право ро-

бити заяви, що підлягають занесенню до протоколу огляду. При проведенні огляду дозволяється вилучення лише речей і документів, які мають значення для кримінального провадження, та речей, вилучених з обігу. Усі вилучені речі і документи підлягають негайному огляду і опечатуванню із завіренням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду. У разі якщо огляд речей і документів на місці здійснити неможливо або їх огляд пов'язаний з ускладненнями, вони тимчасово опечатуються і зберігаються у такому вигляді доти, доки не буде здійснено їх остаточні огляд і опечатування. Слідчий, прокурор має право заборонити будь-якій особі залишити місце огляду до його закінчення та вчинювати будь-які дії, що заважають проведенню огляду. Невиконання цих вимог тягне за собою передбачену законом відповідальність. При огляді слідчий, прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження. Предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їх відношення до кримінального провадження. Вилучені речі та документи, що не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном.

Проводячи структуровані пошукові та моніторингові заходи, слідчі, що ведуть розслідування з використанням даних у відкритому доступі, завжди повинні пильно стежити за упередженням – як власним когнітивним упередженням, так і властивим упередженням у інформації, доступній в Інтернеті. Наприклад, якщо слідчий шукає інформацію про зґвалтування, більшість наданих даних або проблеми, що обговорюються в Інтернеті, ймовірно, стосуватимуться зґвалтування жінок репродуктивного віку, вчиненого поза шлюбними відносинами. Результати пошуку можуть недооцінювати менш помітні або зареєстровані види зґвалтування, такі як сексуальне насильство проти чоловіків і хлопчиків, лесбіянок, геїв, бісексуалів, трансгендерів та інтерсексуалів, а також літніх жінок та випадків зґвалтування у шлюбі. Інший приклад – розслідування насильства, спричиненого мовою ворожнечі в Інтернеті, оскільки таке мовлення часто включає та залежить від кодованої мови та символів, які нелегко розпізнаються слідчими чи машинами. Особливо, коли слідчі приходять з-за меж

спільнот, на які вони спрямовані, вони можуть не знати про культурне та конкретне використання термінів та символів, що використовуються для розпалювання ненависті чи насильства. Це ускладнюється тим, що онлайн-мова ворожнечі часто навмисно розроблена, щоб уникнути виявлення машинними або людськими моніторами, видалення з онлайн-платформ, хоча насправді спрямована на розпалювання насильства або дискримінацію щодо цільової групи населення. Для того, щоб допомогти подолати труднощі виявлення підбурювання до дискримінації, ворожнечі чи насильства, слідчі повинні застосувати перевірку на основі прав людини, як це, наприклад, передбачено у Плані дій Рабат щодо заборони пропаганди національної, расової чи релігійної ненависті, яка є підбурюванням до дискримінації, ворожості чи насильства. Зрештою, найкращий спосіб для слідчих протидіяти «упередженості в машині» разом з їх упередженням – це усвідомлювати потенціал такого упередження, визнавати ризики та вживати активних заходів, коли це можливо, щоб врівноважити упередження, досліджуючи відповідну термінологію та символи, що є релевантними для певного контексту чи сукупності злочинів чи інцидентів, а також розширюючи та урізноманітнюючи онлайн-розслідування. У справах, що стосуються сексуального та гендерного насильства, а також будь-яких інших злочинів, у яких жертви стигматизовані та використовуються кодовані мови, слідчі повинні проконсультуватися з експертами, які можуть виявити та поділитися кодовою мовою та практикою спілкування, якою користуються такі жертви та злочинці часто використовують під час спілкування в Інтернеті¹⁷². Рабатський план дій¹⁷³ є документом, спрямованим на запобігання випадкам підбурю-

¹⁷² Що таке мова ворожнечі та як з нею боротися? URL: <http://surl.li/fzwgk>

¹⁷³ Рабатський план дій щодо заборони пропаганди національної, расової чи релігійної ненависті, яка є підбурюванням до дискримінації, ворожнечі чи насильства, об'єднує висновки та рекомендації кількох експертних семінарів Управління Верховного комісара ООН з прав людини (проведених у Женеві, Відні, Найробі, Бангкоку та Сантьяго де Чилі). Заснувавши дискусію на міжнародному праві прав людини, було досягнуто трьох цілей: отримати краще розуміння законодавчих моделей, судової практики та політики щодо концепції розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі, одночасно забезпечуючи повну повагу до свободи вираження поглядів, як зазначено в статтях 19 і 20 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права; отримати комплексну оцінку стану реалізації заборони підбурювання відповідно до міжнародного права прав людини та; визначити можливі дії на всіх рівнях. Рабатський план дій був прийнятий експертами на підсумковій зустрічі в Рабаті 4–5 жовтня 2012 року.

вання до пропаганди національної, расової та релігійної ненависті. Кримінальні правопорушення, які вчиняються представниками держави-агресора, у більшості випадків безпосередньо пов'язані з мотивами національної нетерпимості.

Так, відповідно до вироку Ірпінського міського суду Київської області від 12 травня 2023 року (справа № 367/3477/22, провадження по справі № 1-кп/367/357/2023) особу обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 438 КК України за таких обставин: *громадянин російської федерації, діючи умисно, з метою насильницької зміни меж території України з невстановлених мотивів, усвідомлюючи, що агресія проти України та її жителів організована і здійснюється представниками влади та зс рф, які діють у порушення вищевказаних нормативних правових актів, виконуючи злочинні накази, у складі підрозділу, в якому він проходив військову службу, здійснив незаконний перетин державного кордону та брав безпосередню участь в актах збройної агресії на території м. Буча Бучанського району Київської області. Так, 20 березня 2022 року, близько 15 год. 00 хв., обвинувачений, будучи військовослужбовцем зс рф, незаконно проник на територію України, а саме на територію домоволодіння, де в останнього виник умисел на жорстоке позбавлення фізичної свободи в порушення основних норм міжнародного права громадянина України з числа цивільного населення, що не брав участі у бойових діях, у якого була відсутня будь-яка зброя, та будь-які інші знаряддя чи засоби, що могли б виправдати жорстоке поводження із ним. Того дня, 20 березня 2022 року, близько 15 год. 00 хв., обвинувачений, який є військовослужбовцем збройних сил російської федерації, реалізуючи свій злочинний умисел, спрямований на жорстоке позбавлення фізичної свободи, принижувального та образливого ставлення, спричинення сильних страждань громадянина України з числа цивільного населення, що не брав участі у бойових діях, у якого була відсутня будь-яка зброя, та будь-які інші знаряддя чи засоби, що могли б виправдати жорстоке поводження із ним, в порушення основних норм міжнародного права, а саме вимог п.п. а, б, с ст. 3, ст. ст. 27, 31, 32 Конвенції, п. е ч. 1 ст. 7, підпункту viii п. а ч. 2 ст. 8 Статуту шляхом фізичного примусу, погрожуючи застосувати силу та зброю, яка ним була продемонстрована потерпілому, перебуваючи на території домоволодіння, підійшов до останнього спереду та без будь-якої виправданної необхідності, конкретної мети та цілі* (відсутність кон-

ретної мети та цілі в момент здійснення агресії представником однієї національності відносно представника іншої національності може свідчити про те, що мотивом такого насильства є національна нетерпимість та прагнення завдати страждать громадянину іншої країни – прим. авт.), *завдав один удар прикладом невстановленої зброї, схожої на автомат, у ділянку грудної клітки. Внаслідок вказаних злочинних дій обвинувачений здійснено вплив на потерпілого, а саме на людську гідність шляхом образливого та принижуючого поводження, спричинення сильних страждань та тілесних ушкоджень, що є жорстким поводженням з цивільним населенням та є порушенням законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами*¹⁷⁴.

Під час документування кримінальних правопорушень на деокупованих територіях має враховуватись факт потенційної наявності у представників держави-агресора прямого умислу на вчинення суспільно небезпечних діянь з мотивів національної нетерпимості. У зв'язку з цим детальному вивченню має підлягати така інформація: 1) біографія кримінального правопорушника: його взаємозв'язки з групами, які вчиняють такі протиправні діяння; участь батьків чи інших членів родини у відповідних громадських організаціях, угрупованнях тощо; наявність інформації щодо вчинення відносно нього кримінальних правопорушень представниками певної національної групи/меншини тощо; 2) специфіка реалізації кримінально протиправного умислу: вчинення кримінального правопорушення у конкретну дату, яка має історичне значення (день народження політичних лідерів, національні свята держав тощо); 3) визначення ймовірності множинності кримінальних правопорушень – серії злочинів, ознаки об'єктивної сторони яких є ідентичними, що може свідчити про їх вчинення однією особою. Ця інформація також може бути отримана з відкритих джерел, оскільки часто такі особи популяризують свою діяльність у медіа, таким чином пропагандуючи проактивних осіб.

Перш ніж збирати контент з Інтернету, слідчі, що ведуть розслідування з використанням даних у відкритому доступі, повинні провести попередню оцінку будь-якого матеріалу, який вони ідентифікують, щоб уникнути надмірного збору та дотримання принципів мінімізації даних та цілеспрямованого розслідування, а також для забезпечення

¹⁷⁴ Вирок Ірпінського міського суду Київської області від 12 травня 2023 року (справа № 367/3477/22, провадження по справі № 1-кп/367/357/2023). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110824305>

того, щоб збір матеріалу не порушував право на приватне життя приватних осіб. Слідчі, що ведуть розслідування з використанням даних у відкритому доступі, повинні врахувати наступні фактори, щоб визначити, чи слід збирати цифровий елемент з Інтернету. Релевантність будь-якого елемента залежить від його змісту та джерела, а також від цілей розслідування та того, що відомо про ситуацію. На ранніх стадіях розслідування може бути важко дізнатися, що має значення, що може призвести до помилок слідчих, а саме надмірного збирання. А втім, слідчі, які ведуть розслідування з використанням даних у відкритому доступі, повинні мати можливість чітко сформулювати, чому вони вважають, що той чи інший елемент є потенційно релевантним, і цю оцінку слід записати (наприклад, за допомогою простої та зручної системи тегування або зберігання, яка пов'язує зібрану інформацію з, наприклад, місцем, датою, інцидентом, особою чи типом порушення, яке розслідується)¹⁷⁵. Документування кримінальних правопорушень на деокупованих територіях також має відбуватись відповідно до положень КПК України під процесуальним керівництвом прокурора.

Відповідно до ст. 36 КПК України прокурор, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог цього Кодексу, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, які не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові та інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення прокурора. Відповідно до ст. 615 КПК України при проведенні обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи, якщо залучення понять є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, відповідні слідчі (розшукові) дії проводяться без залучення понять. У такому разі хід і результати проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи в обов'язковому порядку фіксуються доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису; відсутня об'єктивна можливість виконання слідчим суддею повноважень, передбачених відповідними статтями Кодексу, – такі повноваження виконує керівник відповідного

¹⁷⁵ Міжнародний протокол із документування та розслідування сексуально-го насильства в конфлікті. URL: https://nmc-vfpo.com/wp-content/uploads/2022/05/mizhnarodnyj-protokol-iz-dokumentuvannya-ta-rozsliduvannya-seksualnogo-nasyilstva-v-konflikti-2017_compressed.pdf

органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором. Рішення керівника органу прокуратури приймається у формі постанови та має містити обґрунтування правомірності здійснення ним повноважень слідчого судді; 3) відсутня об'єктивна можливість подальшого проведення, закінчення досудового розслідування та звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності – строк досудового розслідування у кримінальному провадженні зупиняється на підставі вмотивованої постанови прокурора з викладом відповідних обставин та підлягає поновленню, якщо підстави для зупинення перестали існувати. До зупинення досудового розслідування прокурор зобов'язаний вирішити питання про продовження строку тримання під вартою¹⁷⁶. З метою забезпечення належного функціонування прокуратури в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану у вересні 2023 року генеральним прокурором було затверджено Стратегічний план щодо реалізації повноважень органів прокуратури у сфері кримінального переслідування за вчинення міжнародних злочинів на 2023–2025 роки (відповідно до пп. 2.1.1.4 Стратегії розвитку органів прокуратури на 2021–2023 роки, затвердженої наказом Генерального прокурора від 16 жовтня 2020 року № 489.).

У документі визначено, що визнаючи широкомасштабний характер порушень міжнародного права, що вчиняються в Україні з 2014 року, ОГП посилив координацію та співпрацю з національними та міжнародними партнерами з метою забезпечення інституційної спроможності, операційної та технічної ефективності для сприяння швидкому і неупередженому правосуддю та притягненню до відповідальності винних осіб. **З цією метою ОГП вживаються такі заходи:** координація з Офісом Прокурора Міжнародного кримінального суду (ОП/МКС) з метою забезпечення всебічного розслідування та/або судового переслідування за міжнародні злочини відповідно до принципу комплементарності; тісна співпраця в межах Спільної слідчої групи (ССГ) з метою розслідування фактів вчинення міжнародних злочинів на території України. Сторонами угоди про створення ССГ є Україна, Литовська Республіка, Республіка

¹⁷⁶ Там само.

Польща, до яких доєдналися Естонська Республіка, Латвійська Республіка, Словацька Республіка та Румунія. Учасниками угоди є Євроюст та Офіс Прокурора Міжнародного кримінального суду; також є розвиток Міжнародного центру з переслідування за злочин агресії (ІСПА) як оперативного центру для документування, зберігання, обміну та аналізу доказів для кримінального переслідування злочину агресії, що є важливим кроком, який передуює створенню Спеціального міжнародного трибуналу; партнерство з Консультативною групою з питань найтяжчих міжнародних злочинів (АСА), створеною Сполученими Штатами, Європейським Союзом та Великою Британією з метою надання стратегічних консультацій, оперативної та технічної допомоги у розслідуванні та переслідуванні за міжнародні злочини; співпраця з Радою Європи відповідно до Плану дій для України на 2023–2026 роки «Стійкість, відновлення та реконструкція», спрямована на супровід процесу відновлення в Україні з метою посилення стійкості державних інституцій, зміцнення верховенства права та захисту основоположних прав; співпраця з Офісом Спеціального представника Генерального секретаря ООН з питань сексуального насильства під час конфлікту та Групою експертів ООН з питань верховенства права та сексуального насильства під час конфлікту, спрямована на зміцнення національного потенціалу для розслідування та притягнення до відповідальності за злочини сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, а також забезпечення доступу постраждалих від сексуального насильства до комплексної системи підтримки; співпраця з Міністерством юстиції США відповідно до двостороннього Меморандуму про взаєморозуміння з метою сприяння притягненню до відповідальності за воєнні та інші злочини шляхом проведення відповідних розслідувань та кримінального переслідування в кожній країні; запровадження Координаційного центру підтримки потерпілих і свідків, що є початком формування загальнодержавного Механізму підтримки потерпілих і свідків воєнних та інших міжнародних злочинів відповідно до 4 Концепції його розвитку. Реалізація Стратегічного плану сприятиме ефективному, справедливому та швидкому розслідуванню міжнародних злочинів та притягненню до відповідальності винних, а також застосуванню міжнародних та національних засобів правового захисту, включаючи постановлення судових рішень відповідно до принципу верховенства права, відшкодування збитків та інших

компенсацій постраждалим особам¹⁷⁷. Отже, основною метою документа є забезпечення можливості реалізації Офісом Генерального прокурора своєї правоохоронної функції в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану, зокрема – під час розслідування міжнародних воєнних злочинів.

Однією із проблем взаємодії різних суб'єктів правоохоронних органів під час документування кримінальних правопорушень є відсутність правоохоронних органів, переданих законодавчими та іншими нормативно-правовими актами України на територіях, які було звільнено від представників держави-агресора. Через це, по-перше, відсутня можливість отримати об'єктивну інформацію щодо потенційної кількості вчинених кримінальних правопорушень та причетних до них осіб. По-друге, через відсутність у населення можливості своєчасно повідомити про вчинення суспільно небезпечного діяння, низка слідів ідеального походження може бути втрачена. Тому для забезпечення можливості отримати підставу для початку досудового розслідування першочерговою дією має бути прибуття на деокуповану територію слідчо-оперативної групи, яка забезпечити фіксацію доказової інформації (обстановки та обставин кримінального правопорушення, осіб, які їх вчинили або мають відповідну інформацію (свідки) тощо). **Основні дані, які мають бути встановлені СОГ на цьому етапі:** 1) спосіб та час окупації території; 2) період окупації території; 3) якими воєнізованими/збройними формуваннями було окуповано територію (за знаками розрізнення); 4) інформація щодо місця потенційних кримінальних правопорушень та осіб, які від них потерпіли. У більшості випадків таку інформацію можуть надати засоби медіа, населення деокупованої території, представники міжнародних організацій, які перебували на території під час її окупації.

У цій категорії справ потерпілі мають вирішальне значення для досудового розслідування. Інформація від них буде основою майбутньої доказової бази, а також дорожньою картою для збору інших доказів. Крім того, наявність потерпілих у кримінальному провадженні відкриває додаткові опції для досудового розслідування (проактивна позиція потерпілих у досудовому розслідуванні із залученням адвокатів; збір і подання доказів потерпілими; подання цивільних позовів

¹⁷⁷ Стратегічний план щодо реалізації повноважень органів прокуратури у сфері кримінального переслідування за вчинення міжнародних злочинів на 2023–2025 роки. URL: <http://surl.li/sfdxk>

від потерпілих до винних осіб та цивільних відповідачів). Насамперед від потерпілого можна отримати відомості щодо обставин вчинення злочину та осіб, які його вчинили. Під час допиту потерпілого передусім з'ясовуються час, місце та спосіб вчинення щодо нього злочину, його наслідки, відомості про військовослужбовців, які безпосередньо застосували насильство, а також інших осіб, причетних до протиправних дій виконавця. Крім того, потерпілий може повідомити відомості про свідків вчинення злочину та інших осіб, яким завдано шкоду. Такий допит доцільно проводити з використанням доступних технічних засобів, передусім безперервної відеофіксації, що в умовах воєнного стану дозволяє використовувати цей доказ у суді. Також за участю потерпілого доцільно проводити слідчий експеримент, під час якого він може відтворити обстановку та події злочину, дати більш детальні пояснення щодо вчинення цього злочину¹⁷⁸. Слідчий експеримент варто проводити із застосуванням безперервної відеофіксації. З метою ідентифікації осіб, причетних до вчинення злочину, з потерпілим проводиться пред'явлення для впізнання (зазвичай – за фотознімками). Для фіксації та визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, заподіяних потерпілому, призначається судово-медична експертиза. Ураховуючи істотний негативний вплив жорстокого поводження на людину, у провадженні може бути призначена судова психолого-психіатрична експертиза для з'ясування можливих психічних розладів у потерпілого. З цією метою потрібно: сформувати первинний список осіб, які можуть бути потерпілими; поширити на території, що була під окупацією, та в мережі Інтернет пам'ятку для жертв міжнародних злочинів з алгоритмом дій та переліком документів; отримати від таких осіб заяви (згоду) про залучення до провадження як потерпілих; вручити особам пам'ятки про права потерпілих; за наявності підстав залучити у кримінальне провадження адвокатів – представників потерпілих із долученням відповідних підтверджувальних документів; долучити до матеріалів кримінального провадження документи, які мають бути подані потерпілими (їх представниками) (копії паспортів, військових квитків, медичних документів, що засвідчують отримання шкоди здоров'ю чи життю, правовстановлювальні документи на майно, яке було пошкоджене чи знищене, документи, що засвідчують вартість

¹⁷⁸ Стандарти розслідування воєнних злочинів. Незаконне позбавлення волі та катування: методичні рекомендації. URL: https://justgroup.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/standart-rozsliduvannya_katuvannya.pdf

такого майна, тощо). Визначити цілі (мету) слідчих дій та виробити шаблони (орієнтири) для їх проведення (основні питання свідкам; важливі питання для судових експертиз; орієнтири для проведення огляду місць події) тощо¹⁷⁹.

На початковому етапі збору доказів потрібно розуміти, що зібрані в цьому кримінальному провадженні докази будуть використані для: 1) встановлення і притягнення до кримінальної відповідальності конкретних виконавців злочину; 2) встановлення і притягнення до кримінальної відповідальності конкретних командирів військових підрозділів, які віддали наказ на вчинення злочинів. 3) притягнення до відповідальності військовополітичного керівництва рф за вчинення міжнародних злочинів. Усвідомлення таких цілей досудового розслідування задасть слідчій групі необхідний орієнтир та динаміку у зборі доказів. Враховуючи, що злочини вчиняли представники збройних формувань рф, які не перебувають під контролем України та щодо яких відсутні як достатні анкетні відомості, так і можливості безпосереднього проведення слідчих дій з ними (допит, отримання біологічних та біометричних зразків для порівняння, перевірка алібі, збір та аналіз цифрової інформації про активність особи під час вчинення злочину, проведення обшуків за місцем проживання тощо), основними джерелами доказів стосовно осіб виконавців будуть показання очевидців та потерпілих, впізнання за фото-, відеоматеріалами. В окремих випадках доказами можуть бути фото-, відеоматеріали щодо безпосереднього вчинення злочину, які збереглися у потерпілих та свідків (фотографування, відеозапис на мобільний телефон, камеру відеоспостереження тощо), і матеріали перехоплення телефонних розмов представників збройних формувань рф. Прямі докази: показання свідків (очевидці або з чужих слів: чув сам або солдат рф казав, що командир наказав, тощо); перехоплені радіо- чи телефонні розмови з відповідними наказами або обговоренням таких наказів; свідчення військовополонених; віднайдені (захоплені) документи зс рф із відповідними наказами; особисті записи представників збройних формувань рф з інформацією про такі накази командування тощо. Проте здебільшого необхідно буде давати оцінку саме сукупності непрямих доказів щодо наявності наказу у представників збройних формувань рф на вчинення воєнних злочинів. Серед непрямих доказів, що свідчать про виконання наказу, можуть бути факти, які вказують на систе-

¹⁷⁹ Там само.

матичність і організованість вчинення воєнних злочинів, їх масовість, повторюваність. Факти, які можуть свідчити, що вчинення воєнних злочинів є тактикою відповідних військових підрозділів. Відкритість вчинення воєнних злочинів (виконавці не приховують своїх дій від інших військових, зокрема і від командування). Відсутність належного реагування на вчинення воєнних злочинів, зокрема у разі скарги від цивільних осіб, з боку командування¹⁸⁰.

Таким чином, у процесі документування, а також здійснення інших оперативно-розшукових заходів на деокупованих територіях доцільно використовувати таку інформацію: 1) отриману з відкритих джерел (із урахуванням рекомендацій та порядку, визначених у протоколі Берклі); 2) отриману під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, передбачених главою 21 КПК України; 3) отриману внаслідок міжнародного співробітництва з Інтерполом та Євроюстом, а також іншими міжнародними організаціями, які мають статус правоохоронних органів.

Питання для контролю знань

1. Які можуть виникнути ризики, пов'язані з проведенням оперативно-розшукових та слідчих дій на деокупованих територіях?
2. Дайте визначення поняттю «інформаційна безпека».
3. Які завдання мають вирішити правоохоронні органи одразу після отримання доступу до деокупованої території?
4. Розкрийте сутність та зміст застосування технології OSINT (*Open source intelligence*).
5. Що таке протокол Берклі і як він може бути застосований під час здійснення правоохоронної діяльності на деокупованих територіях?
6. Назвіть мінімальні стандарти, які слідчі, що ведуть розслідування з використанням даних у відкритому доступі, завжди повинні застосовувати до своєї роботи для дотримання принципів безпеки.
7. Яку інформацію повинна мати документація структурованих пошуків?

---

¹⁸⁰ Там само.

РОЗДІЛ 8.

ЗАСТОСУВАННЯ СТАНДАРТІВ НАТО ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Історія створення НАТО бере свій початок ще з ХХ століття, що зумовлено нестабільною політико-економічною ситуацією у низці держав та потребою у створенні та розбудові міцного оборонного комплексу, здатного надавати військову допомогу країнам, які цього потребують. Організація безпекового середовища, особливо, коли держава функціонує в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану, потребує у встановленні нових взаємовідносин із міжнародними та міжурядовими організаціями, зокрема тими, які мають військово-політичний характер. Безпекові виклики, пов'язані з військовою агресією російської федерації, які постали перед Україною у 2022 році, надали можливість переоцінити державні пріоритети та змінити підходи до оцінки якості забезпечення національної безпеки та перспектив удосконалення цього механізму.

Північноатлантичний договір, підписаний у Вашингтоні у квітні 1949 року, створив Альянс з метою колективної оборони, як визначено у Статті 51 Статуту ООН. Договір безстроковий. 4 квітня 1999 року відзначалась 50-та річниця Північноатлантичного договору. Згідно зі Статтею 10 Договору Альянс залишається відкритим для майбутнього вступу інших європейських держав, які готові втілювати у життя його принципи і сприяти безпеці Північноатлантичного регіону. У 1952 році Греція і Туреччина приєднались до 12 країн-засновниць Альянсу. За ними, у 1955 році до Договору приєдналась Федеративна Республіка Німеччина, а у 1982 році – Іспанія. У липні 1997 року на саміті у Мадриді глави держав та урядів Альянсу запросили ще три країни до переговорів про вступ і 12 березня 1999 року Чеська Республіка, Угорщина і Польща офіційно вступили до НАТО. Тепер Альянс об'єднує 17 європейських країн із Сполученими Штатами Америки і Канадою. Паралельно з внутрішньою та зовнішньою трансформаці-

єю Альянсу, що триває з моменту закінчення холодної війни, НАТО створило Раду євро-атлантичного партнерства (РСАП) як форум для проведення консультацій та співпраці з країнами-партнерами з євро-атлантичного регіону. Вона розробила інтенсивну програму практичної співпраці та регулярних консультацій з 27 країнами-учасницями ініціативи Партнерства заради миру, започаткованої у 1994 році. НАТО створило нові структури, які відбивають розширення співпраці з Росією та партнерства з Україною, а також поглиблений діалог із заінтересованими країнами Середземномор'я. НАТО здійснює далекосяжні внутрішні та зовнішні реформи і перетворилося на початку нового тисячоліття на інструмент миру і стабільності в євроатлантичному регіоні¹⁸¹. На сьогодні членами (союзниками) НАТО є 32 суверенні держави.

Для досягнення своєї головної мети Альянс виконує такі основні завдання в галузі безпеки, а саме: Безпека: закладає необхідне підґрунтя для стабільного клімату безпеки в Європі на основі зміцнення демократичних інститутів і прагнення до розв'язання суперечок мирним шляхом. Він намагається створити такі умови, за яких жодна країна не могла б вдаватися до залякування чи тиску, спрямованих проти будь-якої іншої держави, через загрозу застосування, або застосування сили. Консультації: відповідно до Статті 4 Вашингтонського договору Альянс є трансатлантичним форумом для проведення спільних консультацій з будь-яких питань, що впливають на життєво важливі інтереси його членів, зокрема з приводу нових подій, які можуть становити загрозу їхній безпеці. Він також сприяє координації їхніх зусиль у галузях, що становлять спільний інтерес для всіх членів Альянсу. Стимування й оборона: забезпечує стримування та захист від будь-якої форми агресії, спрямованої проти будь-якої держави – члена НАТО, відповідно до Статей 5 і 6 Вашингтонського договору. Заради посилення безпеки і стабільності в євроатлантичному регіоні¹⁸²:

– урегулювання кризових ситуацій: Альянс готовий у разі необхідності на основі консенсусу і відповідно до Статті 7 Вашингтонського договору зробити свій внесок в ефективне запобігання конфліктам та активно залучитись до врегулювання криз, у тому числі й до операцій з реагування на кризові ситуації.

¹⁸¹ Довідник НАТО (2001). Office of Information and Press NATO – 1110 Brussels – Belgium. URL: <https://www.nato.int/docu/other/ukr/handbook/2001/pdf/handbook.pdf>

¹⁸² Там само.

– партнерство: розвиває широкомасштабне партнерство, співробітництво і діалог з іншими країнами євроатлантичного регіону з метою посилення прозорості, взаємної довіри та здатності до спільних з Альянсом дій. Створені в НАТО структури дають змогу країнам-членам Альянсу координувати свою політику задля виконання цих основоположних завдань. Вони забезпечують постійне проведення консультацій і здійснення співробітництва у політичній, економічній та інших невійськових галузях, розробляють спільні плани колективної оборони; займаються створенням інфраструктури та основних об'єктів і споруд, необхідних для функціонування збройних сил, опрацьовують заходи для реалізації спільних програм військової підготовки та навчань. У своїй діяльності вони спираються на розгалужену систему цивільних і військових структурних підрозділів, відповідальних за адміністративне управління, питання бюджету і планування, а також на установи, які створені державами-членами Альянсу з метою координації діяльності в окремих сферах, таких, наприклад, як зв'язок, необхідний для проведення політичних консультацій та командування і управління військами, або тилове забезпечення збройних сил¹⁸³. Отже, *Альянс виконує декілька функцій, пов'язаних із матеріально-технічним, консультаційно-координаційним забезпеченням, тактичним та стратегічним забезпеченням оборонної діяльності держав.*

На Вашингтонському саміті у квітні 1999 року держави-члени НАТО ухвалили стратегію реагування Альянсу на виклики і можливості XXI століття, яка вказуватиме шлях майбутнього політичного і військового розвитку. Оновлена Стратегічна концепція забезпечує загальні напрями розробки детальних політичних та військових планів. У ній описано мету і завдання Альянсу, також розглядаються стратегічні перспективи у світлі змін у стратегічному середовищі та загрозах і ризиках для безпеки. У Концепції визначається підхід Альянсу до безпеки у XXI столітті, підтверджується важливість збереження трансатлантичного зв'язку та забезпечення необхідної військової потуги. У ній вивчається роль інших важливих елементів широкого підходу Альянсу до стабільності та безпеки, зокрема, власне Європейської системи безпеки й оборони; запобігання конфліктам і врегулювання криз; партнерства, співробітництва і діалогу; роз-

---

¹⁸³ Там само.

ширення Альянсу; контролю за озброєннями, роззброєнням і непоширенням зброї масового знищення. У Концепції також викладені директиви збройним силам Альянсу, що ґрунтуються на принципах стратегії НАТО та характерних рисах, притаманних збройним силам Альянсу. До них включені розділи з питань місій і структури збройних сил Альянсу, а також характеристики звичайних та ядерних сил. Уперше Стратегічна концепція була опублікована у 1991 році. Версія 1999 року, як і попередня, є авторитетною заявою про цілі Альянсу і надає директиви найвищого рівня щодо необхідних для їх досягнення політичних і військових засобів. Перша версія стратегії НАТО була відома як «Стратегічна концепція оборони північноатлантичної території». Розроблена у період між жовтнем 1949 і квітнем 1950 рр., вона визначала стратегію широкомасштабних операцій з територіальної оборони. У середині 50-х років була вироблена стратегія «масованого контрудару», в якій було зроблено акцент на стримуванні, що ґрунтується на загрозі відсічі НАТО будь-якій агресії проти її членів усіма наявними засобами, зокрема і ядерною зброєю. Дискусії щодо можливих змін у цьому стратегічному підході розпочались ще наприкінці 50-х років і продовжувались до 1967 року, коли після активних дебатів усередині Альянсу «масований контрудар» був замінений на стратегію «гнучкого реагування». Такий підхід надавав НАТО переваги гнучкості і викликав невпевненість у потенційного агресора щодо реакції НАТО на загрозу суверенітету або незалежності будь-якої з країн-членів Організації. Ця концепція була розроблена задля того, щоб агресія будь-якого типу розглядалась як така, що пов'язана з неприйнятним ризиком. Усе це було викладено в секретних документах, які слугували рекомендаціями урядам країн і орієнтирами для планування військової діяльності. Вони не були призначені для поширення серед громадськості. Хоча базові концепції були добре відомі, публічне обговорення деталей було майже неможливе, тому що їхня ефективність великою мірою залежала від секретності. Ці документи відбивали реалії холодної війни, політичне розділення Європи і стан ідеологічної і військової конфронтації, який був типовим для відносин між Сходом і Заходом протягом багатьох років¹⁸⁴. У 2020 році Указом Президента України № 392/2020 було затверджено Стратегію національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни», в якій було визначено, що пріоритетами національних інтересів України

¹⁸⁴ Там само.

та забезпечення національної безпеки є: відстоювання незалежності і державного суверенітету; відновлення територіальної цілісності у межах міжнародно визнаного державного кордону України; суспільний розвиток, насамперед розвиток людського капіталу; захист прав, свобод і законних інтересів громадян України; європейська і євроатлантична інтеграція. Одним із напрямів, необхідних для реалізації перелічених в документі орієнтирів, передбачено розвиток особливого партнерства з Організацією Північноатлантичного договору з метою набуття повноправного членства України в НАТО¹⁸⁵. Однак сучасна економіко-політична ситуація свідчить про те, що за два роки рішучих кроків майже не було зроблено. Водночас варто зазначити, що станом на 2022 рік існує достатня кількість нормативних актів та міжнародних договорів, які забезпечують правовідносини між Україною та НАТО.

Так, зокрема, у Хартії про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору від 9 липня 1997 р. визначено, що Консультації між Україною та НАТО стосуватимуться питань, які становлять спільний інтерес, зокрема: політичних питань та питань, що стосуються безпеки, зокрема розвитку євроатлантичної безпеки та стабільності, включаючи безпеку України; запобігання конфліктам, управління кризами, підтримання миру, врегулювання конфліктів та гуманітарних операцій, беручи до уваги роль ООН та ОБСЄ у цій галузі; політичних та оборонних аспектів нерозповсюдження ядерної біологічної та хімічної зброї; контролю над озброєннями та роззброєння, включаючи питання, що стосуються Договору про звичайні збройні сили в Європі (Договору про ЗЗСС), Договору про відкрите небо та заходів зміцнення довіри і безпеки за Віденським Документом 1994 р.; експорту озброєнь та передачі супутніх технологій; боротьби з контрабандою наркотиків та тероризмом¹⁸⁶. Наразі більшість пріоритетних напрямів, за якими доцільно налагодити співробітництво, знаходяться у площині посилення оборонного потенціалу країни, зокрема в частині удосконалення взаємодії та міжвідомчої

---

¹⁸⁵ Стратегія національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни»: затв. Указом Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>

¹⁸⁶ Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору від 9 липня 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002#Text

координації між секторами безпеки та оборони. Доцільно зазначити, що стабілізація політичної ситуації в Україні потребує залучення суміжних ресурсів, що дозволить якісно привести оборонну політику до вимог, які висуваються міжнародною спільнотою. Елементом механізму налагодження особливого партнерства України з НАТО є удосконалення процесу імплементації стандартів Організації Північноатлантичного договору в процедуру захисту прав та свобод громадян.

У Декларації про доповнення Хартії про особливе партнерство між Організацією Північноатлантичного договору та Україною, підписаною 9 липня 1997 року, зазначено, що відповідно до внесених до Хартії про особливе партнерство доповнень Україна відіграватиме провідну роль у контролі за процесом, початок якому було покладено на Бухарестському саміті НАТО; поглибленні постійного політичного діалогу та співробітництва між НАТО та Україною на всіх необхідних рівнях; сприятні зусиллям України, спрямованим на продовження політичних, економічних та оборонних реформ у контексті її євроатлантичних прагнень, метою яких є членство в НАТО, концентруючи увагу на ключових демократичних та інституційних перетвореннях¹⁸⁷. У 2020 році з метою забезпечення виконання пріоритетних завдань інтеграції України до Організації Північноатлантичного договору, на виконання домовленостей, досягнутих за підсумками засідання Комісії Україна – НАТО у межах візиту Північноатлантичної ради НАТО в Україну 30–31 жовтня 2019 року, Указом Президента України від 26.05.2020 року № 203/2020 було затверджено Річну національну програму під егідою Комісії Україна – НАТО на 2020 рік, яка до сьогодні є чинною.

Річна національна програма під егідою Комісії Україна – НАТО на 2020 рік є системним документом, який містить опис реформ за відповідними напрямками, визначає їх стратегічну мету, цілі, пріоритетні завдання і заходи, необхідні для забезпечення ефективної планомірної реалізації закріпленого Конституцією України стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства в Організації Північноатлантичного договору. Україна вживає заходів для інтенсивної взаємодії з НАТО на високому політичному рівні з метою розгляду питань, які залишаються невирішеними відповідно до Декларації

¹⁸⁷ Декларація про доповнення Хартії про особливе партнерство між Організацією Північноатлантичного договору та Україною, підписана 9 липня 1997 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_021#Text

Бухарестського саміту, прийнятої главами держав і урядів, що взяли участь у засіданні Північноатлантичної ради в Бухаресті 3 квітня 2008 року. Особливу увагу у Програмі приділено, зокрема, питанням щодо: активізації процесів досягнення відповідності критеріям членства в НАТО шляхом прискорення внутрішньодержавних реформ, переведення сектору безпеки і оборони України на стандарти НАТО та покращення взаємосумісності Збройних Сил України з арміями держав-членів НАТО, зміцнення демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони, включаючи належне управління сектором безпеки і оборони України, створення Національної системи стійкості як комплексного механізму оцінки ризиків, планування/навчання, реагування на кризову ситуацію та відновлення до початкового стану держави, підвищення рівня професійної компетентності працівників у секторі безпеки і оборони та державних органах України, залучених до співробітництва з НАТО, реформування сектору безпеки і оборони України, гармонізації законодавства України із законодавством держав – членів НАТО у сферах безпеки та оборони. Головний акцент у Програмі зроблено на зусиллях держави, спрямованих на забезпечення безпеки і добробуту людини як ключового суб'єкта національної безпеки. Людиноцентричність, права, свободи і законні інтереси громадян – у центрі реформ, що впроваджуються. Програма гармонізована з основними стратегічними документами України, у тому числі Законом України «Про національну безпеку України», Стратегічним оборонним бюлетенем, Програмою діяльності Кабінету Міністрів України, Цілями сталого розвитку України на період до 2030 року. Провідну роль у питаннях координації діяльності, пов'язаної з підготовкою, виконанням та моніторингом заходів Програми, відіграє Комісія з питань координації євроатлантичної інтеграції України на чолі з Віце-прем'єр-міністром з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України. Суттєву допоміжну роль відіграють інститут національних координаторів співробітництва України з НАТО у відповідних сферах, міжвідомчі робочі групи, а також низка ad hoc-робочих груп під егідою Комісії з питань координації євроатлантичної інтеграції України¹⁸⁸. Розширення сфери взаємодії України та НАТО також може відбуватись шляхом за-

¹⁸⁸ Річна національна програма під егідою Комісії Україна – НАТО на 2020 рік: затв. Указом Президента України від 26.05.2020 р. № 203/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/203/2020#Text>

лучення країни до сучасних безпекових проєктів Альянсу. Зокрема, необхідно зазначити, що наразі Україна є одним із провідних партнерів НАТО в частині наукового співробітництва (з 1991 року наша країна бере участь у проєктах програми НАТО «Наука заради миру»). Серед інших ініціатив українськими вченими було зроблено внесок у забезпечення енергетичної та ядерної безпеки, боротьби з тероризмом та незаконним обігом вогнепальної зброї та вибухових речовин тощо. Отже, **фактично способи співробітництва з Альянсом можна диференціювати на такі**: 1) участь у науково-технічному забезпеченні реалізації безпекових проєктів та операцій із підтримки миру; 2) участь в оборонно-промисловому забезпеченні політики НАТО; 3) участь у формуванні нормативно-правової бази, метою якої є унормування відносин між Україною та НАТО, а також фіксація політичного діалогу; 4) вирішення безпекових проблем, пов'язаних із військовою агресією російської федерації проти України.

Пріоритетними напрямками удосконалення механізму налагодження особливого партнерства України з Організацією Північно-атлантичного договору є такі: 1) забезпечення та практичне сприяння процесу вдосконалення та реструктуризації військової освіти; 2) спільна участь у реформуванні секторів безпеки і оборони з метою забезпечення можливості держави створити принципово новий підхід до стратегічного забезпечення оборонного та безпекового реформування (із урахуванням сучасних викликів, зумовлених військовою агресією російської федерації); 3) укріплення позиції України в оборонно-технічному співробітництві, що надалі сприятиме реформуванню та розвитку оборонно-промислового комплексу країни; 4) сприяння Україні операціям з підтримання миру, які проводяться НАТО в інших державах; 5) підтримка та сприяння розбудові потенціалу стратегічної комунікації (зокрема, забезпечення своєчасного та вичерпного інформування громадянського суспільства про місію, цілі та завдання НАТО, а також про напрями співробітництва України та Альянсу); 6) налагодження координації та політичного діалогу між Україною та Альянсом, а також міжвідомчої координації між суб'єктами реалізації оборонної політики в Україні та НАТО); 7) розвиток спроможностей українських інституцій з питань забезпечення організаційної культури та добросовісності при використанні оборонних ресурсів; 8) укріплення оборонного потенціалу країни, здатного забезпечити захист та належне функціонування об'єктів критичної інфраструктури.

До стандартів НАТО, які використовуються у діяльності сектору безпеки, зокрема на деокупованих територіях, з метою забезпечення безпекового середовища відносяться: 1) стандарт AC/35-D/1014-REV3: «Захист інформації з обмеженим доступом. Структура та зміст процедур з безпеки для комунікаційно-інформаційних систем, де обробляється інформація НАТО з обмеженим доступом»; 2) стандарт AC/35-D/1017-REV3 «Захист інформації з обмеженим доступом. Управління ризиками з безпеки комунікаційно-інформаційних систем, де обробляється інформація НАТО з обмеженим доступом. Настанова»; 3) стандарт AC/35-D/1019-REV3 «Захист інформації з обмеженим доступом. Оцінка безпеки та сертифікація комунікаційно-інформаційних систем, де обробляється інформація НАТО з обмеженим доступом. Настанова»; 4) стандарт AC/35-D/1021-REV3 «Захист інформації з обмеженим доступом. Акредитація з безпеки комунікаційно-інформаційних систем, де обробляється інформація НАТО з обмеженим доступом. Настанова»; 5) стандарт AC/35-D/1038-REV3 «Захист інформації з обмеженим доступом. Безпека обміну інформацією НАТО для країн що не є членами НАТО. Настанова»; 6) стандарт AOP-38 Ed. 5 «Безпека боєприпасів та вибухових речовин. Терміни та визначення, які використовуються в НАТО»; 7) стандарт STANAG 2617 Ed. 1 / ALP-16 Ed. A «Безпека боєприпасів та вибухових речовин. Управління ризиками».

На сьогодні стандарти НАТО інтегровані у правоохоронну діяльність сектору безпеки, серед яких: 1) Національна поліція України; 2) прокуратура; 3) Служба безпеки України; 4) Державна прикордонна служба; 5) Державне бюро розслідувань; 6) Національна гвардія України.

Національна гвардія України – є основним суб'єктом у системі правоохоронних органів, який використовує стандарти НАТО у своїй безпосередній діяльності.

Відповідно до Закону України «Про Національну гвардію України» від 13.03.2014 № 876-VII *Національна гвардія України* є військовим формуванням з правоохоронними функціями, що входить до системи Міністерства внутрішніх справ України і призначено для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від кримінальних та інших протиправних посягань, охорони громадської безпеки і порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з правоохоронними органами – із забезпечення державної безпеки і захисту державного

кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій. Національна гвардія України бере участь відповідно до закону у взаємодії зі Збройними Силами України у відсічі збройній агресії проти України та ліквідації збройного конфлікту шляхом ведення воєнних (бойових) дій, а також у виконанні завдань територіальної оборони¹⁸⁹. Національна гвардія України є унікальним суб'єктом, який фактично відноситься до сил оборони, водночас має перелік правоохоронних функцій.

Національна гвардія України під час здійснення правоохоронної діяльності на деокупованих територіях із урахуванням положень ст. 12 Закону України «Про Національну гвардію» зобов'язана:

1) забезпечувати захист та охорону життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від кримінальних та інших протиправних посягань; 2) брати участь у забезпеченні громадської безпеки та охороні громадської безпеки і порядку, у тому числі під час проведення зборів, мітингів, вуличних походів, демонстрацій, інших масових заходів; 3) вживати заходів, спрямованих на запобігання, виявлення кримінальних (адміністративних) правопорушень; 4) забезпечувати охорону об'єктів, що охороняються Національною гвардією України; 5) забезпечувати пропускний режим на об'єктах, що охороняються Національною гвардією України; 6) забезпечувати охорону спеціальних вантажів, у тому числі ядерних матеріалів, під час їх перевезення територією України; 7) забезпечувати охорону органів державної влади, здійснення заходів державної охорони органів державної влади та посадових осіб, а також брати участь в охороні громадської безпеки і порядку під час офіційних візитів та інших заходів за участю посадових осіб України та іноземних держав, щодо яких здійснюється державна охорона на території України; 8) вживати заходів щодо припинення діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій; 9) брати участь в антитерористичних операціях; 10) вживати заходів щодо затримання осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення, осіб, які вчинили втечу з місць позбавлення волі, дезертирів; 11) надавати допомогу в ліквідації наслідків природних, техногенних, екологічних катастроф; 12) брати участь у заходах,

¹⁸⁹ Про Національну гвардію України: Закон України від 13.03.2014 № 876-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text>

пов'язаних з припиненням збройних конфліктів та інших провокацій на державному кордоні, а також у заходах щодо недопущення масового переходу державного кордону з території суміжних держав;... 14) брати участь у відновленні конституційного правопорядку, порушеного при спробах захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу шляхом насильства, а також у відновленні діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, порушеної в результаті здійснення протиправних дій, у тому числі на підґрунті міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів; 15) підтримувати або відновлювати правопорядок у районах виникнення особливо тяжких надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру (стихійного лиха, катастроф, особливо великих пожеж, застосування засобів ураження, пандемій, панзоотій тощо), що створюють загрозу життю і здоров'ю значних верств населення; 16) розблоковувати або припиняти протиправні дії у разі захоплення важливих об'єктів або місцевостей, що загрожує безпеці громадян і порушує нормальну діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування; 17) протидіяти масовим заворушенням;... 20) виконувати завдання територіальної оборони; 21) виконувати заходи правового режиму воєнного стану; 23) проводити роботи із розмінування (виявлення, знешкодження та знищення) вибухонебезпечних предметів на територіях, які надані для розміщення і постійної діяльності органів військового управління, з'єднань, військових частин (підрозділів), вищих військових навчальних закладів, навчальних військових частин (центрів), баз, закладів охорони здоров'я та установ Національної гвардії України, а також у місцях виконання завдань за призначенням під час дії воєнного стану, в особливий період та у разі необхідності у мирний час¹⁹⁰. Отже, наведені завдання вказують на те, що діяльність цього суб'єкта включає здійснення правоохоронних та оборонних функцій.

Отже, **стандарти НАТО** – це сукупність апробованих та незмінних вимог, які ставляться до розроблення та запровадження процедур, проєктних рішень, а також порядку оборонної діяльності Альянсу з метою забезпечення його боєздатності та ефективності. Стандарти НАТО можуть бути диференційовані на такі: зовнішні (цивільні) стандарти; 2) національні (оборонні) стандарти. Всі наявні стандарти корелюються із відповідними документами, зокрема угодами та рекомендаціями Альянсу зі стандартизації.

¹⁹⁰ Там само.

Чинні стандарти НАТО, які стосуються особливостей здійснення правоохоронної діяльності

№	ПОЗНАКА ВСТ191	НАЗВА ВІЙСЬКОВОГО СТАНДАРТУ	АНОТАЦІЯ
1.	ВСТ 01.021.021–2023 (01)	Операції, бойові дії. Протидія внутрішнім загрозам (STANAG 6513 Ed. 1 / ATP-3.16.1 Ed. A «COUNTERING INSIDER THREATS (CIT)», IDT)	Розуміння, попередження та протидія внутрішнім загрозам та внутрішнім насильницьким актам. У публікації розкривається природа внутрішніх загроз та зловмисних дій штатного персоналу. Окрім того, надається керівництво з проти-дії цим загрозам під час спільної роботи з правоохоронними органами держави-господаря. Ця публікація призначена для керівництва командирами і штабами оперативного і тактичного рівнів
2.	ВСТ 01.047.005–2023 (01)	Військова служба правопорядку. Дорожній рух та управління ним (STANAG 2454 Ed. 3 / AMovP-1 Ed. A «ROAD MOVEMENTS AND MOVEMENT CONTROL», IDT)	Метою прийняття стандарту є стандартизація: 1. основних правил організації військового дорожнього руху; 2. оперативних наказів, таблиць та графіків щодо організації дорожнього руху; 3. методів та процедур, що застосовуються на військових шляхах та у мережі військових доріг / шляхів; 4. основних правил організації до-

¹⁹¹ Військові стандарти, що прийняті у рамках Програми робіт із військової стандартизації на 2021–2023 роки. URL: <http://surl.li/rybmk>

			<p>рожнього руху для колісного транспорту та для транспортних засобів на механічній тязі; 5. маркування військових транспортних засобів; 6. методів ідентифікації особового складу та підрозділів контролю пересування та дорожнього руху (для всіх типів транспортних засобів); 7. програм підготовки водіїв (Для застосування під час спільних дій під проводом НАТО)</p>
3.	<p>ВСТ 01.052.017– 2023 (01)</p>	<p>Боєприпаси та вибухові речовини. Підтвердження та випробування боєприпасів НАТО малих калібрів. Керівництво (STANAG 4823 Ed. 1 / AEP-97 Ed. A «MULTI–CALIBRE MANUAL OF PROOF AND INSPECTION (M–CMOPI) FOR NATO SMALL ARMS AMMUNITION», IDT)</p>	<p>Прийняття цього стандарту створить умови для впровадження принципів та методів проведення випробувань та перевірки боєприпасів до стрілецької зброї у національних нормативно-правових документах</p>

4.	<p>VST 01.052.018– 2023 (01)</p>	<p>Боєприпаси та вибухові речовини. Безпека. Аналіз ризиків під час зберігання та транспортування. Частина 1. Керівництво з прийняття рішень на основі оцінки ризику (STANAG 4442 Ed. 1 / AASTP-04 Part I Ed. 1 «EXPLOSIVES SAFETY RISK ANALYSIS PART I: GUIDELINES FOR RISK-BASED DECISIONS», IDT)</p>	<p>Цей стандарт надає допомогу в розробленні та використанні нових шляхів застосування для надання прикладів поточного міжнародного використання. З цієї метою публікація:</p> <ul style="list-style-type: none"> - сприяє ширшому застосуванню методів на основі ризиків; - надає керівні вказівки при запровадженні методів прийняття рішень з урахуванням ризиків; - описує існуючі методи на основі ризиків, які використовуються державами-учасницями; - ідентифікує спільні характеристики підходів на основі ризиків таким чином, щоб оцінки, які проводяться окремими державами під час багато-національних операцій, були зрозумілими і за необхідності використовувалися іншими державами. Стандарт AASTP-4 також призначений для полегшення управління ризиками та прийняття рішень щодо забезпечення безпеки при поводженні з вибуховими речовинами та боєприпасами, особливо тими, що використовуються в спільних операціях. Частина I – огляд, призначений для керівників, спеціалістів з безпеки та аналітиків
----	--	---	---

5.	ВСТ 01.052.019– 2023 (01)	Боєприпаси та вибухові речовини. Системи ініціювання. Методи випробувань для оцінювання компонентів детонуючих вибухових речовин (STANAG 4363 Ed. 4 / AOP-21 Ed. D «INITIATION SYSTEMS: TESTING FOR THE ASSESSMENT OF DETONATING EXPLOSIVE COMPONENTS», IDT)	Стандартизація методів випробувань для визначення характеристик та оцінювання безпеки компонентів детонуючих вибухових речовин систем ініціювання
6.	ВСТ 01.052.020– 2023 (01)	Боєприпаси та вибухові речовини. Оціночні випробування на безпечність та придатність до експлуатації неядерних боєприпасів (STANAG 4629 Ed. 2 / AAS3P-01 Ed. B «SAFETY AND SUITABILITY FOR SERVICE ASSESSMENT TESTING OF NONNUCLEAR MUNITIONS», IDT)	Надання керівних вказівок щодо управління випробуваннями для оцінки безпечності та придатності до експлуатації (S3) звичайних (неядерних) боєприпасів та стандартизація процесів оцінки (S3)

7.	ВСТ 01.052.021– 2023 (01)	Боєприпаси та вибухові речовини. Оціночні випробування на безпечність та придатність до експлуатації авіаційних боєприпасів (STANAG 4759 Ed. 1 / AAS3P-12 Ed. A «SAFETY AND SUITABILITY FOR SERVICE ASSESSMENT TESTING FOR AIRCRAFT LAUNCHED MUNITIONS», IDT)	Забезпечення особового складу, що залучається до планування та впровадження оціночних випробувань S3 боєприпасів, керівництвом для забезпечення можливості збору належних показників стосовно всього життєвого циклу
----	---------------------------------	---	--

Окрім стандартів НАТО в класичному їх розумінні (угоди зі стандартизації та союзні публікації), існують євроатлантичні політики, стратегії, принципи, норми та підходи до всіх сфер діяльності держави. Такі, наприклад, як: демократичний цивільний контроль над силами оборони; забезпечення прозорості при прийнятті управлінських рішень на всіх рівнях; підвищення ефективності існуючих антикорупційних органів; запровадження процесу оборонного планування у сфері оборони відповідно до євроатлантичних принципів та підходів; гендерна політика тощо. Але якщо безпосередньо говорити про документи Альянсу зі стандартизації, то відповідно до основоположного стандарту НАТО з питань стандартизації AAP-03 «Директива із розроблення, супроводження та управління документами НАТО зі стандартизації» існують такі види документів НАТО зі стандартизації: угоди НАТО зі стандартизації (STANAG) – документ НАТО зі стандартизації, що визначає згоду держав-членів Альянсу обов'язково запровадити стан-

дарт НАТО (повністю або частково, без або із застереженнями) з метою досягнення взаємосумісності. STANAG не є міжнародним договором, як часто помилково вважають. Його можна віднести до міжнародного (регіонального) стандарту, оскільки рішення про ратифікацію STANAG готується та направляється стороні НАТО органами військової стандартизації держав-членів НАТО; рекомендації НАТО зі стандартизації (STANREC) – необов’язковий документ НАТО зі стандартизації, який використовується виключно в матеріальній сфері і пропонує використовувати стандарти кращої практики. STANREC не стосуються цілей взаємосумісності, а відповідно застосовується виключно на добровільній основі. Стандарти Альянсу: стандарти НАТО (AP, MP) – союзницькі та багатонаціональні публікації, які можуть вводитися в дію через STANAG (STANREC) або функціонувати окремо (наприклад, AAP-03). Стандарти НАТО розробляються у трьох сферах: оперативній, матеріальній та адміністративній. Стандарти, розроблені поза межами НАТО – це міжнародні, регіональні та національні цивільні і оборонні стандарти, які можуть бути прийняті до прямого застосування для потреб НАТО і на які є посилання в супровідних документах. Наразі політика НАТО зі стандартизації полягає у заохоченні до збільшення частки таких стандартів для потреб НАТО¹⁹².

У контексті правоохоронної діяльності стандарти НАТО актуалізуються у зв’язку з такими чинниками:

– національні стратегічні документи, спрямовані на укріплення партнерства України з НАТО, передбачають забезпечення взаємозв’язку не тільки із силами сектору оборони, а й безпеки, зокрема Служби безпеки України, Національної гвардії тощо;

– у структурах, які відносяться до сектору безпеки, можуть бути запровадженні стандарти НАТО, що стосуються тактико-методичного та стратегічного забезпечення правоохоронної діяльності (планування та проведення силових тактичних операцій, забезпечення логістики тощо);

– план дій Україна – НАТО передбачає низку стратегічних цілей розвитку Міністерства внутрішніх справ, Державної прикордонної служби України, Служби безпеки України тощо;

---

¹⁹² Впровадження стандартів НАТО: важливий чинник реформування й посилення сектору безпеки та оборони України. URL: <https://ukrainetonato.com.ua/standarty-nato/vprovadzhenia-standartiv-nato-vazhlyvyi-chnnyk-reformuvannia-y-posylenia-sektoru-bezpeky-ta-oborony-ukrainy/>

- запровадження низки стандартів НАТО передбачають залучення центральних органів виконавчої влади;
- досягнення сумісності між національними стандартами правоохоронної діяльності та стандартами НАТО утворює платформу для реформування та посилення діяльності органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони.

Значення стандартів НАТО для забезпечення правоохоронної діяльності на деокупованих територіях полягає в такому:

- більшість розшукових та тактичних операцій, які проводяться правоохоронними органами на деокупованих територіях, потребують першочергового забезпечення мінної безпеки;
- виявлення та вилучення боєприпасів, утилізація та інше поводження з ними потребує дотримання відповідного алгоритму дій (наприклад, STANAG 4518 Ed:2 / AOP-4518 Ed. A SAFE DISPOSAL OF MUNITIONS, DESIGN PRINCIPLES AND REQUIREMENTS, AND SAFETY ASSESSMENT);
- застосування правоохоронними органами тактичного забезпечення потребує забезпечення відповідності їх вимогам ДСТУ та відповідним метрологічним характеристикам, що необхідно для отримання об'єктивних результатів тактичних (зокрема і оперативно-розшукових) операцій (STANAG 4704 ED:2 / ALOGP-33 ED. A NATO REQUIREMENTS FOR CALIBRATION SUPPORT OF TEST & MEASUREMENT EQUIPMENT);
- архітектура деокупованих територій передбачає необхідність у проведенні окремими правоохоронними органами (такими як, наприклад, Департамент «Корпус оперативно-раптової дії» (у складі поліції особливого призначення)) окремих тактичних операцій, пов'язаних зі значним ризиком для життя (наприклад, затримання членів терористичних угруповань, озброєних членів злочинних організацій тощо). Це зумовлює необхідність в опрацюванні стратегії виконання правоохоронної функції в ускладненій бойовій та безпековій обстановці (STANAG 1174 Ed: 24 / ATP-01 II Ed. H ALLIED MARITIME TACTICAL SIGNAL AND MANEUVERING BOOK).

Питання для контролю знань

Відповідно до якого правового документа було створено Північноатлантичний альянс та коли він був підписаний?

Які є способи співробітництва України з НАТО?

Які напрями удосконалення механізму налагодження особливого партнерства України з Організацією Північноатлантичного договору є пріоритетними?

Дайте визначення поняттю «стандарти НАТО»?

Які стандарти НАТО використовуються у діяльності сектору безпеки, зокрема на деокупованих територіях, з метою забезпечення безпекового середовища?

Які правоохоронні органи керуються у своїй діяльності стандартами НАТО (зокрема – побічно)?

Назвіть чинники, які актуалізують стандарти НАТО у правоохоронній сфері.

У чому полягає значення стандартів НАТО для забезпечення правоохоронної діяльності на деокупованих територіях?

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. European Commission. Building resilience: the EU's approach. Factsheet. URL: https://ec.europa.eu/echo/files/aid/countries/factsheets/thematic/EU_building_resilience_en.pdf.
2. European Commission. Building resilience: the EU's approach. URL: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/EU_building_resilience_en.pdf.
3. European Commission. The EU Approach to Resilience: Learning from Food Security Crises. Factsheet. URL: https://ec.europa.eu/echo/files/aid/countries/factsheets/thematic/resilience_africa_en.pdf.
4. European Parliament. Resilience as a Strategic Priority of the External Action of the EU. Resolution 2017/2594(RSP). Brussels, 2017. 01 June. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0242_EN.html.
5. Simma B. Comments on Global Governance, the United Nations Reform and the Place of Law. *Finnish yearbook of international law*. 1998. Vol. 9. P. 64.
6. Council of the European Union. Council Conclusions on EU Approach to Resilience. Brussels, 28 May 2013. URL: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/foraff/137319.pdf.
7. Аналіз статті про колабораційну із серії науково-практичних коментарів Миколи Хавронюка про зміни до Кримінального кодексу, прийняті під час воєнного стану. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/kolaboratsijna-diyalnist-nova-stattya-kryminalnogo-koдексу/>
8. Базов О. Питання міжнародно-правового статусу Міжнародного кримінального суду. URL: <https://www.publichne-pravo.com.ua/files/35/pdf/pp-2019-35-06.pdf>
9. Базов О.В. Питання правового статусу спеціалізованого суду по Косово. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 433–440.
10. Борнмутський протокол про захист і розслідування масових поховань. URL: <https://www.icmp.int/wp-content/uploads/2022/02/11489-FMC-Mass-Graves-Project-UKRAINE-V3.0-HI-RES.pdf>
11. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право: навч. – метод. посіб. / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козороз, Т. Короткий, В. Потапова, О. Стокоз, Н. Хендель; за заг. ред. радника президента Товариства Чер-

воного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, к.ю.н. Т. Короткого. 2-ге вид. Київ, УГСПЛ; Одеса: Фенікс, 2021. 268 с.

12. Вирок Бобровицького районного суду Чернігівської області від 25.11.2023 (справа № 729/592/22, провадження 1-кп/729/85/22 р.). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107503138>

13. Вирок Дзержинського районного суду м. Харкова від 26 жовтня 2023 року (справа № 638/15545/23, провадження № 1-кп/638/1802/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114444179>

14. Вирок Жовтневого районного суду м. Запоріжжя від 25 жовтня 2023 року (справа № 331/2185/23, провадження № 1-кп/331/401/2023). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114404096>

15. Вирок Івано-Франківський міський суд Івано-Франківської області від 29 листопада 2023 року (справа № 344/18423/23, провадження № 1-кп/344/1346/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115317592>

16. Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 30 жовтня 2023 року (справа № 344/9667/23, провадження № 1-кп/344/970/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114444179>

17. Вирок Ірпінського міського суду Київської області від 12 травня 2023 року (справа № 367/3477/22, провадження по справі № 1-кп/367/357/2023). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110824305>

18. Вирок Камінь-Каширський районний суд Волинської області від 02 жовтня 2023 року (справа № 157/1546/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113283012>

19. Вирок Київського районного суду м. Харкова від 30 жовтня 2023 року (справа № 953/4418/22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114506521>

20. Вирок Люботинського міського суду Харківської області (справа № 630/738/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113618606>

21. Вирок Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 03 жовтня 2023 року (справа № 183/9553/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113875741>

22. Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 19 жовтня 2023 року (справа № 485/1240/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114283723>

23. Вирок Хортицького районного суду міста Запоріжжя від 02.11.2023 (провадження № 1-кп/337/75/2023, ЄУН 337/3639/22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108781471>

24. Вирок Чугуївського міського суду Харківської області від 31.10.2023 року (єдиний унікальний номер 636/5679/23, номер провадження 1-кп/636/1133/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110017268>

25. Військові стандарти, що прийняті у рамках Програми робіт із військової стандартизації на 2021–2023 роки. URL: <http://surl.li/rybmk>

26. Впровадження стандартів НАТО: важливий чинник реформування й посилення сектору безпеки та оборони України. URL: <https://ukrainetonato.com.ua/standarty-nato/vprovadzhennia-standartiv-nato-vazhlyvyu-chynnyk-reformuvannia-y-posylennia-sektoru-bezpeky-ta-oborony-ukrainy/>

27. Глобюк І. Кримінальне провадження щодо воєнних злочинів: виклики та відповіді. URL: <http://surl.li/rybnv>

28. Господарська діяльність в окупації: хто може потрапити під кримінальне переслідування? URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/hospodarska-diialnist-v-okupatsii-khto-mozhe-potrapyty-pid-kryminalne-peresliduvannia/>

29. Декларація про доповнення Хартії про особливе партнерство між Організацією Північноатлантичного договору та Україною, підписаної 9 липня 1997 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_021#Text

30. Довідник НАТО (2001). Office of Information and Press NATO – 1110 Brussels – Belgium. URL: <https://www.nato.int/docu/other/ukr/handbook/2001/pdf/handbook.pdf>

31. Довіра населення до Національної поліції: результати опитування громадської думки (національний звіт). 2019. URL: <https://media-www.npu.gov.ua/npu-pre/prod/sites/1/Docs/Dialnist/>

32. Загальні вимоги до кіберзахисту об'єктів критичної інфраструктури: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 19.09.2019 р. № 518. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/518-2019-%D0%BF#Text>

33. Застосування норм міжнародного гуманітарного (мгп) та міжнародного кримінального права (мпк). URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2020/02/Curricula_NJ_IHL_ICL_2019_UKR-1.pdf

34. Захарченко А.М., Алфьоров С.М. Участь органів Національної поліції у забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану: науковий нарис. Одеса: Юридика, 2023. 68 с.

35. Злочини, вчинені військовими рф під час повномасштабного вторгнення в Україну (станом на 11.06.2023). URL: <https://www.npu.gov.ua/news/zlochyny-vchyneni-viiskovymy-rf-pid-chas-povnomasshtabnoho-vtorhnennia-v-ukrainu-stanom-na-11062023>

36. Інструкція про порядок взаємодії між Державною службою України з надзвичайних ситуацій, Національною поліцією України та Національною гвардією України у сфері запобігання і реагування на надзвичайні ситуації, пожежі та небезпечні події: затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України від 22.08.2016 р. № 859. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1254-16#Text>

37. Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: затв. наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 р. № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17>

38. Керівні принципи розслідування порушень міжнародного гуманітарного права: право, політика та передова практика. URL: [https://geneva-academy.ch/joomlatools-files/docman-files/Investigation%20guidelines%20UKR_v3%20\(1\).pdf](https://geneva-academy.ch/joomlatools-files/docman-files/Investigation%20guidelines%20UKR_v3%20(1).pdf)

39. Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

40. Колабораційна діяльність: форми та передбачена відповідальність. URL: <https://absolute.com.ua/ukr/articles/kollaboracionnaja-dejatelnost-formy-i-otvetstvennost>

41. Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки: схвалено Указом Президента України від 11.05.2023 р. № 273/2023. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2732023-46733>

42. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

43. Концепція забезпечення національної системи стійкості: затв. Указом Президента України від 27.09.2021 р. № 479/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479/2021#n11>

44. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

45. Міжнародне гуманітарне право: загальний курс. URL: <https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2021/05/Nils-Melzer-Comprehensive-introduction-to-IHL-UKR.pdf>

46. Міжнародний протокол із документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті. URL: https://nmc-vfpo.com/wp-content/uploads/2022/05/mizhnarodnyj-protokol-iz-dokumentuvannya-ta-rozsliduvannya-seksualnogo-nasyilstva-v-konflikti-2017_compressed.pdf

47. Міжнародні злочини в Україні: огляд національного розслідування та судової практики. URL: https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2023/09/International_crim_ukr_A4-DLYA-ONLAYN-PUBLIKATSIYI-3.pdf

48. Назимко Є.С. Пономарьова Т.І. Детермінація кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності неповнолітніх осіб. *Нова архітектура безпекового середовища України*: зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 23 груд. 2022 р.). Харків: Юрайт, 2022. С. 114–117.

49. Назимко Є., Пономарьова Т. Запобігання статевим кримінальним правопорушенням, зумовленим військовою агресією. *Ретроспектива військової агресії рф в Україні: злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в сучасному вимірі*: матеріали міжнар. наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 22–23 черв. 2023 р.). Київ: Алерта, 2023. 250 с.

50. Назимко Є.С. Пономарьова Т.І. Кримінологічне забезпечення архітектури безпекового середовища постконфліктних територій. *Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри*: зб. тез доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України; Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця: ХНУВС, 2023. С. 162–165.

51. Назимко Є.С., Пономарьова Т.І. Розвиток особливого партнерства з організацією північноатлантичного договору як пріоритетний напрям забезпечення національної безпеки України. *Організаційно-правове забезпечення національної безпеки в умовах воєнного стану*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 7 лип. 2023 р.). Кропивницький, 2023. С. 222–224.

52. Назимко Є., Пономарьова Т. Сутність, зміст та значення міжнародного гуманітарного права на сучасному етапі державотворення. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні*:

матеріали VII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 08 груд. 2023 р.) / за заг. ред. І.В. Красницького. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. С. 314–319.

53. Назимко Є.С., Тіточка Т.І. Європейські стандарти захисту неповнолітніх осіб від статевих кримінальних правопорушень. *Кримінальна політика Європейського Союзу та України: проблеми інтеграції*: зб. тез наук.-практ. інтернет-конф. (м. Харків, 28 листоп. 2022 р.). Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2022. С. 85–89.

54. Назимко Є.С., Тіточка Т.І. Особа неповнолітньої жертви сексуального насильства, вчиненого військовослужбовцями. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/22610>

55. Настільна книга судді: матеріали для розгляду справ про міжнародні злочини. URL: <http://surl.li/trkprz>

56. Невінчаний М.О. Виникнення та розвиток ідеї створення Міжнародного кримінального суду як постійного органу міжнародної кримінальної юстиції. *Молодий вчений*. 2021. № 5 (93). С. 325–329.

57. Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану: наук.-практ. комент. / А. А. Вознюк, О.О. Дудоров, Р.О. Мовчан, С.С. Чернявський та ін.; за заг. ред. А.А. Вознюка, Р.О. Мовчана, В.В. Чернея. Київ: Норма права, 2022. 278 с.

58. Орлов Ю.В. Злочинність і протидія їй в умовах війни: кримінально-правовий та кримінологічний виміри: монографія. Харків: Право, 2023. 252 с.

59. Питання запровадження та забезпечення здійснення заходів правового режиму воєнного стану в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2022 р. № 181-р. *Офіційний вісник України*. 2022. № 39. Ст. 2109 (Із змінами).

60. План заходів з реалізації Стратегії інформаційної безпеки на період до 2025 року: затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.03.2023 р. № 272-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/272-2023-%D1%80#Text>

61. Повага до прав людини в умовах збройного конфлікту в Україні: застосування судами норм міжнародного гуманітарного права та стандартів захисту прав людини. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/Report_Respect-for-HR-in-Conflict_Gnatovsky_UKR.pdf

62. Положення про Департамент патрульної поліції: затв. наказом Національної поліції від 06.11.2015 р. № 73. URL: <https://media->

www.npu.gov.ua/npu-pre-prod/sites/1/Docs/Struktura/Polozhennya_pro_DPP.pdf

63. Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 р. № 1052. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1052-2015-%D0%BF#Text>

64. Порядок відбору, направлення на молекулярно-генетичну експертизу (дослідження) біологічного матеріалу військовополонених для встановлення геномної інформації та його зберігання: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 19.05.2023 р. № 508. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/508-2023-%D0%BF#Text>

65. Порядок здійснення заходів під час запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування в окремих місцевостях, де введено воєнний стан: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 08.07.2020 р. № 573. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-%D0%BF#Text>

66. Порядок організації взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України під час забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку: затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України від 10.08.2016 р. № 773. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1223-16#Text>

67. Порядок організації і проведення правової та спеціальної підготовки членів громадських формувань з охорони громадського порядку: затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України 09.03.2023 р. № 172. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0502-23#Text>

68. Постанова Верховного Суду від 13.06.2019 у справі № 607/9498/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82492181>

69. Постанова Овруцького районного суду Житомирської області від 5 січня 2023 р. у справі № 286/3188/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108272496>

70. Постанова Попільнянського районного суду Житомирської області від 29 серпня 2022 р. у справі № 288/1460/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105937890>

71. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів щодо встановлення адміністративної відповідальності за порушення вимог або невиконання деяких заходів правового режиму воєнного стану». URL: [blob: https://itd.rada.gov.ua/c136f844-b3eb-4d77-85a0-ffd3a88eb58e](https://itd.rada.gov.ua/c136f844-b3eb-4d77-85a0-ffd3a88eb58e)

72. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання процедури обміну осіб як військовополонених: Закон України від 28.07.2022 р. № 2472-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2472-20#Text>

73. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану: Закон України від 24.03.2022 р. № 2160-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#Text>

74. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом: Закон України від 03.05.2022 р. № 2236-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2236-20#Text>

75. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення окремих положень у зв'язку із здійсненням спеціального досудового розслідування: Закон України від 27.04.2021 р. № 1422-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1422-20#Text>

76. Про державну реєстрацію геномної інформації людини: Закон України від 09.07.2022 р. № 2391-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text>

77. Про Збройні Сили України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1934. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>

78. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>

79. Про критичну інфраструктуру: Закон України від 16.11.2021 р. № 1882-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text>

80. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

81. Про Національну гвардію України: Закон України від 13.03.2014 р. № 876-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text>

82. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

83. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>

84. Про основи національного супротиву: Закон України від 16.07.2021 № 1702-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>

85. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

86. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16.03.2000 р. № 1550. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14>

87. Протокол Берклі з ведення розслідувань з використанням відкритих цифрових даних. Практичний посібник щодо ефективного використання цифрової інформації у відкритому доступі для розслідування порушень міжнародного кримінального права з прав людини та гуманітарного права. URL: <https://www.law.berkeley.edu/wp-content/uploads/2022/03/Berkeley-Protocol-Ukrainian.pdf>

88. Резнікова О.О. Національна стійкість в умовах мінливого безпечового середовища: монографія. Київ: НІСД, 2022. 456 с.

89. Резнікова О.О. Концептуальні підходи до розробки системи раннього попередження як механізму забезпечення національної стійкості. *Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії*. 2019. № 23. С. 196–202.

90. Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

91. Річна національна програма під егідою Комісії Україна – НАТО на 2020 рік: затв. Указом Президента України від 26.05.2020 р. № 203/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/203/2020#Text>

92. Рішення ЄСПЛ *Korbely v. Hungary*, GH, 19/09/2008. URL: <https://casebook.icrc.org/case-study/echr-korbely-v-hungary>

93. Рішення ЄСПЛ по справі «*Van Anraat v. The Netherlands*» (dec.), 06/07/2010. URL: <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/echr/2010/en/76908>

94. Рішення ЄСПЛ: «Кононов проти Латвії» (Заява № 36376/04) від 17 травня 2010 року. URL: <http://surl.li/rycfl>

95. Розслідування воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень: кримінально-правові, кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9a74e628-560a-4e37-b707-d084e7509783/content>

96. Справа ЄСПЛ «Jorgic v. Germany» (Йоргич проти Німеччини), 12/07/2007 § 68–70. URL: <http://surl.li/sebja>

97. Стандарти розслідування воєнних злочинів. Незаконне позбавлення волі та катування: методичні рекомендації. URL: https://justgroup.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/standart-rozsliduvannya_katuvannya.pdf

98. Стратегічний план щодо реалізації повноважень органів прокуратури у сфері кримінального переслідування за вчинення міжнародних злочинів на 2023–2025 роки. URL: <https://www.google.com/search?q=&sourceid=chrome&ie=UTF-8>

99. Стратегія інформаційної безпеки: затв. Указом Президента України від 28.12.2021 р. № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0080525-21>

100. Стратегія національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни»: затв. Указом Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>

101. Текст проєкту нового Кримінального кодексу України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>

102. Україна як плацдарм для перехідного правосуддя: погляд міжнародних фахівців. URL: <https://www.helsinki.org.ua/blogs/ukrajina-yak-platsdarm-dlya-perehidnoho-pravosuddya-pohlyad-mizhnarodnyh-fahivtsiv/>

103. Уряд підтримав створення Офісу Міжнародного кримінального суду в Україні. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/uryad-pidtrimav-stvorennya-ofisu-mizhnarodnogo-kriminalnogo-sudu-v-ukrayini.html>

104. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору від 9 липня 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002#Text

105. Що таке мова ворожнечі та як з нею боротися? URL: <https://ukraine.un.org/uk/168160-%D1%89%D0%BE>

Навчальне видання

*Назимко Єгор Сергійович
Пономарьова Тетяна Ігорівна
Лосич Сергій Васильович
Павліченко Володимир Миколайович*

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Навчальний посібник

Відповідальний за випуск
Комп'ютерна верстка

О. В. Діордійчук
Д. М. Алексєєв

Підписано до друку 03.05.2024 р. Формат 60x84 ¹/₁₆.
Папір офсетний. Гарнітура «Times New Roman».
Друк офсетний. Умовн.-друк. арк. 14,06.
Тираж 300 прим.

Видавництво «Алерта»

04210, м. Київ, а/с 112.

Тел.: (044) 223-15-25, (099) 607-97-62.

E-mail: alerta.pravovaednist@gmail.com, веб-сайт: alerta.kiev.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 788 від 29.01.2002 р.